magazin istoric

ANUL VII Nr. 8 (77) AUGUST 1973

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VII - Nr. 8 (77)

august 1973

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

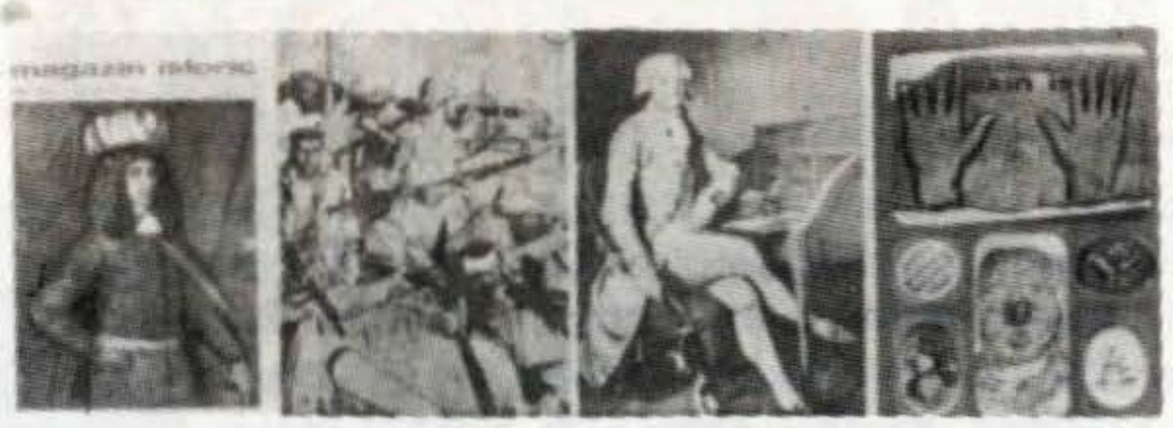

① ② ③ ④

① Pentru prima oară publicat în culori: portret al lui Dimitrie Cantemir, aflat în Muzeul din Rouen (Franţa), **(Primul portret,** p.29**)**

② 23 August 1944: pictură de Spiru Chintilă **(Marele eveniment s-a produs,** p. 5**)**

③ Incoruptibilul. Portret de L. Boilly **(Robespierre — ultima zi înainte de eşafod,** p.46**)**

④ Citeva obiecte romane din sec. II-III e.n. — unicate descoperite la Apulum şi la Partoş, aflate acum în Muzeul de la Alba Iulia: a) placă votivă epigrafică din epoca romană, dedicată zeilor sănătăţii Aesculap şi Hygia; b) piatră de inel din agat cu inscripţia sarcastică: „Vagabonzilor, haimanalelor, să trăiţi!"; c) imaginea unei matroane romane din sec. III, lucrată în gresie; d) gemă reprezentînd un cocoş; e) cap de preoteasă romană din sticlă vulcanică; f) gemă din piatră semipreţioasă **(Romanismul dacic,** p. 30**)**

SUMAR

O experienţă istoriceşte demonstrată: CARLO SALINARI 2
23 August 1944 — marele eveniment s-a produs: GELU URECHE..... 5
„Evoluţia din România — surpriză completă!" 15
1673-1973 DIMITRIE CANTEMIR: 300 ANI DE LA NAŞTERE „A făcut să biruiască preţuirea neamului": PAUL CERNOVODEANU ● **Voltaire despre marele cărturar** ● **Primul portret:** ADRIAN CORBU 20
Romanismul dacic: CONSTANTIN C. GIURESCU 30
Carol II a decis — dictatura personală!: ŞTEFAN FLORIAN 39
Robespierre — ultima zi înainte de eşafod: MAX GALLO 46
„Ţări", cneji şi voievozi: SERGIU COLUMBEANU 52
Omul — 14 milioane ani?: RICHARD E. LEAKEY..... 56
Întrebarea tuturor întrebărilor: CANTEMIR RIŞCUŢĂ 61
Somme — cea mai sîngeroasă bătălie: ROBERT COWLEY 62
Liga votului universal: VASILE NICULAE 70
Coaliţia sacră româno-bulgară: CONSTANTIN N. VELICHI 74
De la Ordinul Jartierei la... vaporul cu abur: WILHELM VON JANKO..... 78
Caruselul guvernamental 1930-1932. Furtuna bîntuia în adîncuri: ION DRAGOMIRESCU 81
Şi bătrînele ziduri pot vorbi: EUGEN SFETCU..... 87
Ginerele lui Mussolini se spovedeşte: jurnalul lui Ciano 88
● **Concursul** Magazin istoric: **gînduri şi fapte ale luptătorilor paşoptişti ... 37** ● **Zîmbete din cronici ... 94** ● **Cărţi sosite la redacţie ... 95** ● **Poşta** Magazin istoric **... 97**

O EXPERIENȚĂ

Prezența României socialiste în istoria universală, prestigiul tot mai înalt de care se bucură pe toate meridianele politica internă și externă a țării noastre, personalitatea conducătorului ei, își găsesc o elocventă ilustrare și în editarea — în numeroase țări din diferite continente — a lucrărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu.

În șirul evenimentelor editoriale despre activitatea conducătorului partidului și statului nostru se înscrie și apariția, nu de mult, în librăriile italiene, a unui nou volum intitulat **Nicolae Ceaușescu — Scrieri alese.** *Este al treilea volum cu texte din opera secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat al României, pe care, în răstimp de numai doi ani, Editura Il Calendario del Popolo, din Milano îl pune la dispoziția cititorilor.*

Această succesiune de apariții editoriale relevă în mod convingător atenția deosebită cu care opinia publică italiană urmărește realizările țării noastre și activitatea prestigioasă a conducătorului ei. Referindu-se la aceste aspecte, directorul general al Editurii Il Calendario del Popolo, Nicola Tetti, sublinia că interesul larg suscitat în rîndul cititorilor de apariția scrierilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, dorința expresă a opiniei publice italiene **„de a cunoaște și urmări în continuare experiența României în construirea societății noi, socialiste, precum și opera conducătorului ei, ne-au determinat să asigurăm apariția, un an mai tîrziu, a unui volum cuprinzînd un șir de importante articole și cuvîntări publicate în cursul anului 1971. Acum a apărut cel de-al treilea volum".**

Noua lucrare înmănunchează, în peste 400 pagini, articole și cuvîntări ale tovarășului Nicolae Ceaușescu din cursul anului 1972. Ea a apărut cu puțin timp înainte de vizita oficială pe care conducătorul partidului și statului nostru a făcut-o în Italia, în luna mai 1973, vizită apreciată de ambele părți ca avînd o deosebită însemnătate în întărirea tradiționalei prietenii și a dezvoltării colaborării dintre poporul român și poporul italian.

Evocînd cu acest prilej **„interesul și simpatia cu care Italia urmărește însemnatele progrese pe care le înregistrează națiunea română",** *președintele Giovanni Leone sublinia:* **„În acest interes deosebit pe care Italia l-a manifestat față de vizita dumneavoastră, noi vedem două aspecte: reînnoita prietenie frățească cu o țară prietenă, care are comune cu noi rădăcini ale limbii și culturii sale, și interesul care se concentrează în jurul operei dumneavoastră de om de stat, întrucît împliniți aspirațiile generale ce aparțin sufletului popoarelor, armonizînd propria dumneavoastră orînduire socială cu principiile externe și universale ale suveranității naționale, independenței, neamestecului în treburile interne — principii care constituie elementul esențial pentru o pace autentică între popoare, pentru progresul țării, mai ales pentru masa oamenilor care muncesc".** *La rîndul său, președintele Nicolae Ceaușescu, exprimînd concluzia desprinsă din convorbirile purtate cu conducătorii italieni, arăta:* **„Am vorbit, în aceste zile, mult despre legăturile străvechi dintre poporul român și poporul italian și, într-adevăr, aceasta este o realitate. În același timp am discutat că este necesar să dăm o nouă dimensiune relațiilor dintre popoarele noastre și, vorbind de istorie, să ne gîndim cum putem să acționăm mai bine pentru a făuri noua istorie și istoria viitoare a popoarelor noastre".**

Ca și volumele anterioare apărute în Italia, noua lucrare din scrierile tovarășului Nicolae Ceaușescu este prefațată de profesorul universitar, reputatul critic literar marxist Carlo Salinari. Revista Magazin istoric *are privilegiul de a prezenta cititorilor săi un interviu în exclusivitate cu prefațatorul celor trei volume, interviu luat cu prilejul unei vizite pe care tovarășul Carlo Salinari a făcut-o în țara noastră.*

V. B.

ISTORICEȘTE DEMONSTRATĂ

— Profitînd de șederea dv. în România, am dori să vă punem cîteva întrebări. Să începem ca de obicei: sînteți pentru prima dată în țara noastră?

— Da. Aceasta este prima mea vizită în România. Din păcate, multiple treburi profesionale nu-mi îngăduie să stau mai mult de o săptămînă. Dar sînt deosebit de mulțumit de a fi venit și mulțumesc din inimă pentru invitația făcută de conducerea superioară a Partidului Comunist Român.

— Ați putut cunoaște, fie și într-o mică măsură, țara noastră? Care vă sînt impresiile?

— După cum spuneam, am stat puține zile aici și, prin urmare, impresiile mele nu sînt complete. Dar am putut să-mi fac o idee despre problemele mari care preocupă poporul dumneavoastră. Ceea ce am văzut apoi direct, în timpul vizitei făcute în cîteva județe, m-a ajutat să-mi completez impresiile, să-mi dau seama că România se găsește într-un complex proces de dezvoltare economică. Acestea se datoresc atît justeței planurilor elaborate de partid, cît și angajării entuziaste a întregului popor în realizarea obiectivelor acestor planuri. Este evident, în același timp, că profundele schimbări produse în baza materială a societății românești sînt întovărășite de un efort continuu de ridicare a nivelului cultural și al perfecționării permanente și pe plan etic a societății socialiste.

La baza succeselor obținute și al acelora care se așteaptă în anii următori stă unitatea dintre partid și poporul român, unitate determinată de faptul că Partidul Comunist Român a știut să fie un partid profund legat de interesele poporului său, a știut să fie un interpret al aspirațiilor sale. Un partid care militează ferm pentru solidaritatea internațională cu toți muncitorii, cu toate forțele democratice, antiimperialiste, și care rezolvă cu competență și clarviziune problemele naționale ale țării sale.

Mi se pare că experiența P.C.R. demonstrează istorice ște că atunci cînd știu să se înfățișeze ca o forță națională și știu să indice soluțiile juste ale problemei naționale, comuniștii reușesc să-și înfigă profund rădăcinile în masele populare. Mi se pare, de asemenea, demonstrată justețea contribuțiilor majore pe care politica P.C.R. le-a adus în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

— În calitate de autor al prefeței la versiunea italiană a operelor tovarășului Nicolae Ceaușescu, ce puteți să ne spuneți despre felul cum le-a primit publicul italian?

Scrierile alese ale tovarășului Nicolae Ceaușescu care au fost publicate în Editura Il Calendario del Popolo din Milano s-au bucurat de o primire excelentă din partea publicului italian; o mărturisesc atît recenziile din ziare, cît și întrebările adresate de public vorbitorilor la sfîrșitul prezentării lucrărilor în conferințele de presă care s-au organizat atît la Roma cît și la Milano.

Volumele au avut menirea de a face cunoscută cititorilor italieni, prin scrierile și cuvîntările secretarului general al P.C.R., poziția partidului dumneavoastră în problemele complexe ale păcii și coexistenței între popoare, în lupta contra imperialismului și colonialismului, în promovarea consecventă a principiilor internaționalismului proletar, ca și în alte probleme majore ale lumii contemporane, reliefînd, în același timp, principalele obiective ale construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, corespunzător condițiilor reale și istorice ale țării dumneavoastră.

— Ce ne puteți spune despre noua dv. formulă de colaborare cu tovarășul Luigi Longo privind redactarea memoriilor sale? După cum știți, în Magazin istoric **s-a scris despre această lucrare*. Intenționați să aplicați aceeași formulă și la redactarea volumelor următoare?**

— Da. Formula folosită — întrebări și răspunsuri — pentru scrierea memoriilor tovarășului Luigi Longo a avut un succes deosebit. Comuniștii italieni, ca și ceilalți cititori, s-au aflat în fața unei lucrări simple și extrem de atrăgătoare. Am adoptat această for-

---

* **Magazin istoric,** nr. 6/1972, **Anale,** nr. 4/1972.

mulă pentru a pune la îndemîna cititorilor, nu pentru că la noi ar lipsi lucrări privind istoria partidului nostru — dimpotrivă avem multe lucrări de acest fel, printre care și opera lui Paolo Spriano — ci o lucrare care să fie cît mai accesibilă maselor de cititori. După opt ore de lucru în fabrică, un muncitor nu mai reușește să abordeze lucrări teoretice de mii de pagini. Or, formula întrebării și răspunsului ține atenția încordată, permite un dialog direct cu cititorii, o dezbatere mai vie a oricăror probleme ale politicii partidului nostru.

— Sînteți, de asemenea, redactor șef al revistei Il Calendario del Popolo. **Care sînt proiectele revistei dv. în viitorul apropiat ?**

— În 1973 vom dedica jumătate din revistă articolelor despre o importantă regiune a țării noastre, Emilia (provincie situată în nordul Italiei) văzută din punct de vedere istoric, geografic, economic, cultural, social, politic (articole care la sfîrșitul anului pot fi reunite într-un volum). Este — credem — o inițiativă foarte prețioasă și aceasta din două motive: în primul rînd pentru că, în următoarele luni, în Italia, se vor discuta funcțiile pe care trebuie să le aibă organismul administrativ-regional; în al doilea rînd, pentru că Emilia este o regiune condusă de noi, de Partidul Comunist Italian, și vrem să informăm masele despre cum conduc comuniștii cînd sînt la putere, dezmințind astfel minciunile presei burgheze.

— Care sînt proiectele dv. personale de lucru?

— Proiectele sînt multe, numai că timpul și forțele nu sînt suficiente. Totuși, în primul rînd trebuie să termin cartea cu Luigi Longo (în trei volume) și trebuie să completez studiul consacrat analizei unuia dintre cele mai importante romane italiene **I Promessi Sposi** („Logodnicii"), de Alessandro Manzoni. Am, de asemenea, materialul aproape gata pentru alte două studii, unul despre Rezistența antifascistă și locul Romei în cadrul acestei mișcări — altul despre politica culturală a Partidului Comunist Italian de la eliberare și pînă astăzi.

Interviu consemnat de:
Maria COVACI

Profesorul Carlo Salinari s-a născut la Montescaglioso, în sudul Italiei, în anul 1918. Este profesor titular la Universitatea de Stat din Milano, șeful catedrei de literatură italiană. Este unul din participanții activi la mișcarea de Rezistență împotriva fascismului. Din însărcinarea Partidului Comunist Italian, al cărui membru este din 1940, a îndeplinit în anii Rezistenței antifasciste funcția de comandant al Formațiunilor patriotice din Roma. În această calitate a organizat numeroase acte de sabotaj și atentate împotriva hitleriștilor. Printre acestea se numără și atentatul asupra Comandamentului militar german din Via Rasella din Roma. Pentru merite deosebite în mișcarea de Rezistență a fost distins cu numeroase ordine și medalii.

Din experiența sa în domeniul didactic, literar, cultural, editorial, ziaristic relevăm activitatea lui îndelungată desfășurată imediat după război în

cadrul Comisiei culturale centrale de pe lîngă C.C. al P.C.I., ca redactor șef al revistei Il Contemporàneo *și activitatea de critic literar la ziarul* Unita. *Din 1965 prof. Carlo Salinari conduce în calitate de redactor șef revista* Il Calendario del Popolo, *fondată în 1945.*

În editura acestei reviste din Milano au fost publicate în 1971, 1972 și 1973 volumele I, II și respectiv III din Scrierile alese *ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, prof. Carlo Salinari fiind semnatarul prefeței fiecărui volum.*

Carlo Salinari, pedagog și critic literar marxist, este autor a numeroase lucrări printre care amintim: Probleme ale realismului, Mituri și conștiința decadentismului italian, Istoria literaturii italiene, Vocabularul limbii italiene vorbite *și altele. Este coordonator și redactor al lucrării* Scrieri de estetică ale lui Marx și Engels, *al* Antologiei scrierilor lui A. Gramsci *etc.*

23 August 1944:
MAREELE EVENIMENT
S-A PRODUS

● Ce știa și ce nu știa șeful Secției „G" ● Generalul Mardare: „Intenția lui Antonescu — o imposibilitate" ● S. S. I. primește un semnal de alarmă ● O întrebare chinuie pe toți fasciștii: ce s-a întîmplat la Palat?! ● Nimeni nu mai vorbește la telefon! ● „Din ordinul generalului Anton..." ● Directorul Ordinii Publice refuză să-l salveze pe mareșal ● Derută pe întreaga filieră antonesciană

GELU URECHE

Din primele zile ale regimului antonescian, în condiții neînchipuit de grele, comuniștii — animați de profunde sentimente patriotice — s-au ridicat cu hotărîre la luptă. Definind sarcinile imediate ale clasei muncitoare în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român, P.C.R. a lansat un apel către toate forțele patriotice să-și unească eforturile în lupta contra dictaturii antonesciene, iar din vara anului 1941 și pentru scoaterea țării din războiul hitlerist în care fusese tîrîtă în pofida voinței populare. Măsurile preconizate de comuniști: răsturnarea regimului militaro-fascist; încetarea războiului contra U.R.S.S. și participarea alături de Uniunea Sovietică și celelalte popoare iubitoare de pace la lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste; recucerirea libertății și independenței naționale; formarea unui guvern al independenței naționale, la care să participe reprezentanți ai tuturor forțelor patriotice; eliberarea părții de nord a Transilvaniei etc. Pentru realizarea acestora, P.C.R. era gata „să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalitățile politice, cu toți patrioții români [...], punînd ca singur criteriu al colaborării atitudinea față de ocupanții hitleriști, de dictatura militară-fascistă și de războiul criminal contra Uniunii Sovietice"*.

Factorul cel mai activ în unirea tuturor forțelor patriotice antihitleriste, P.C.R. a organizat lupta maselor muncitoare, a mobilizat mii de patrioți la sabotarea mașinii de război fasciste, dînd înălțătoare pilde de eroism și dragoste de patrie. „Forțele de bază ale rezistenței au fost clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care suportau nemijlocit rigorile regimului; intelectualitatea înaintată — oameni de știință cu renume, profesori de la universitățile din București, Iași, Sibiu, Timișoara, scriitori și ziariști — care s-a opus ofensivei ideologiei fasciste și a apărat tradițiile progresiste, umaniste ale culturii românești"**. Alături de P.C.R. și sub directa sa înrîurire au activat o seamă de partide și organizații patriotice, coalizate, începînd din toamna anului 1943, în Frontul Patriotic Antihitlerist (Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, MADOSZ, Partidul Socialist-Țărănesc). Ulterior, la 1 mai 1944, prin acordul de Front Unic Muncitoresc, realizat între P.C.R. și P.S.D., s-a asigurat unitatea de acțiune a clasei muncitoare și s-a impulsionat desăvîrșirea alianțelor pe linia Frontului Național Antifascist.

Intensificarea luptei antifasciste a maselor populare, succesele obținute de coaliția antifascistă pe diferite fronturi au provocat o acută criză a regimului antonescian. Aceasta s-a manifestat prin sporirea ostilității unor pături tot mai largi față de dictatura militaro-fascistă, prin fricțiuni ale acesteia cu guvernul hitlerist, prin încercări ale liderilor partidelor burgheze și ale cercurilor din jurul monarhului de a găsi o ieșire din situația creată, în înțelegere și cu ajutorul puterilor occidentale. Atitudinea șefilor P.N.Ț. și P.N.L. a avut o evoluție lentă și sinuoasă; Maniu și Brătianu „văzuseră în preluarea puterii de către Antonescu o alternativă pentru perioada — pe care o întrevedeau scurtă — de dominație a Germaniei naziste în Europa. Temîndu-se pentru soarta orînduirii ce o reprezentau, ei l-au sprijinit pe Antonescu, au menținut legătura cu reprezentanții Marii Britanii și Statelor Unite ale Americii, încercînd să le capteze bunăvoința pentru găsirea unei soluții de ieșire din situația grea, pe o cale care să excludă participarea comuniștilor și tratativele cu Uniunea Sovietică. Practic, ei s-au situat pe o poziție lipsită de realism politic"***.

Cercurile Palatului au crezut o vreme că cea mai convenabilă soluție ar fi fost

---

* Platforma-program a C. C. al P. C. R., din 6 septembrie 1941.

** România în anii revoluției democrat-populare 1944-1947, Editura Politică, București, 1971, p. 35.

*** Op. cit. p. 37.

ca însuşi Antonescu să semneze armistiţiul; pe măsură, însă, ce fricţiunile cu Antonescu s-au accentuat, sfetnicii monarhului au ajuns la concluzia necesităţii participării Palatului la înlăturarea dictatorului. În acest sens, regele şi cei din jurul său au încercat să se sprijine pe şefii partidelor burgheze; tergiversările şi lipsa de hotărîre ale acestora — în timp ce situaţia se agrava — au determinat monarhia să intre în legătură cu comuniştii.

P.C.R. a primit favorabil acest lucru şi a acceptat colaborarea, pornind de la necesitatea folosirii tuturor posibilităţilor, a coalizării tuturor forţelor şi grupărilor interesate, dintr-un motiv sau altul, în scoaterea ţării din războiul hitlerist, pentru înfăptuirea eliberării patriei. Pentru a se da un curs concret activităţii de pregătire a insurecţiei, cu acordul P.C.R., s-a constituit un comitet militar care, împreună cu reprezentanţii Blocului Naţional Democrat (P.C.R., P.S.D., P.N.Ţ. şi P.N.L.) a stabilit măsurile concrete de înlăturare a guvernului antonescian, structura viitorului guvern, a pregătit primele documente oficiale ale regelui şi noului guvern. Tactica realistă şi eficientă a P.C.R., care făcuse posibilă realizarea unei largi coaliţii antifasciste, începînd cu comuniştii şi sfîrşind cu cercurile Palatului, a grăbit izolarea dictaturii antonesciene, uşurînd atragerea în luptă a unor largi categorii ale populaţiei ţării*. Paralel cu activitatea politică, în vara anului 1944, P.C.R. a intensificat măsurile privind pregătirea militară a insurecţiei. În acest sens, a fost elaborat un plan concret de acţiune a tuturor unităţilor militare preconizate a intra în acţiune, precum şi a formaţiunilor de luptă patriotice.

În luna august, condiţiile interne şi externe deveniseră prielnice pentru a se trece la înfăptuirea acţiunii pregătite cu atîtea eforturi. Starea de maximă încordare revoluţionară a maselor, unitatea de acţiune a clasei muncitoare, existenţa formaţiunilor de luptă patriotice şi a unităţilor militare pregătite pentru insurecţie, unirea tuturor forţelor patriotice, atitudinea profund ostilă a marii majorităţi a armatei române faţă de continuarea războiului hitlerist, puternicele acţiuni ofensive ale armatei sovietice care puneau comandamentul german în imposibilitatea de a se retrage trupe de pe front pentru a le opune forţelor insurecţionale, erau tot atîţia factori care indicau că sosise momentul acţiunii hotărîtoare**.

Rod al luptei maselor populare, al tuturor forţelor patriotice antifasciste conduse de P.C.R., insurecţia naţională antifascistă armată din august 1944, prin consecinţele şi implicaţiile sale imediate şi de viitor, a statornicit o piatră de hotar în istoria contemporană a românilor.

Despre organizarea şi desfăşurarea acestui mare eveniment istoric, revista noastră a scris în nenumărate rînduri***. Articolul de faţă abordează o zonă mai puţin cercetată, încercînd să prezinte modul în care au reacţionat diferitele organe represive şi de informaţii ale regimului militaro-fascist în momentul arestării celor doi Antoneşti. Cititorul va constata încă o dată desăvîrşita conspirativitate în care a fost pregătită insurecţia, vasta activitate depusă de comunişti pentru a atrage de partea lor toate forţele înaintate ale naţiunii. Printr-o acţiune politică asiduă, înfruntînd numeroase primejdii, comuniştii şi celelalte forţe patriotice au determinat neutralizarea sau diminuarea ripostei organelor represive ale aparatului de stat antonescian; în unele cazuri, chiar funcţionari superiori din servicii cheie au fost atraşi în activitatea de pregătire şi înfăptuire a diferitelor obiective ale insurecţiei. Declanşarea marelui eveniment, după cum vom vedea, a surprins serviciile secrete, alte organe de represiune antonesciene ca şi serviciile germane analoage într-o totală stare de confuzie şi derută, neputînd să mai ia nici un fel de măsuri efective pentru a i se opune.

Marian ŞTEFAN

Pînă la ora 9, pe biroul lui Eugen Cristescu — şeful Serviciului Special de Informaţii (S.S.I.)****—se adunaseră rapoartele şi sintezele, cuprinzînd cele mai diverse informaţii culese de către subordonaţii săi în ultimele 24 ore. Cristescu nu sosise încă la birou. În absenţa sa, Traian Borcescu — şeful Secţiei „G" din S.S.I. — venit să-l vadă, le cerceta cu înfrigurare. Interesul deosebit cu care parcurgea documentele era explicabil, dacă ne gîndim că Borcescu conducea un birou care, în cel mai deplin secret, culegea informaţii despre „aliaţii" germani*****. Despre această activitate ştia numai Cristescu şi, la cel mai înalt nivel, Ion Antonescu.

---

* Culegerea de studii **August '44**, Bucureşti, 1971, p. 142.

** **Ibidem**, p. 146.

*** Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1967; 7-8/1968; 6, 7-8/1969; 7, 8/1970; 8/1971; 3, 8/1972.

**** Încă din primele zile, regimul antonescian a luat măsuri pentru întărirea aparatului represiv. Serviciul Secret a suferit mai multe restructurări (1940, 1942, 1943). Printr-o ultimă hotărîre, el trecuse din subordonarea Ministerului Afacerilor Interne în subordinea directă a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, a lui Antonescu personal. Odată cu aceasta a şi primit titulatura de Serviciul Special de Informaţii.

***** Pentru a ne explica cele relatate în continuare, este bine să precizăm că în România activau 11 servicii de informaţii germane, dintre care doar trei oficiale. Acestea efectuau urmăriri, executau arestări sub forma „răpirii" unor persoane şi încălcau brutal atribuţiile autorităţilor româneşti. Sub pretextul unor „necesităţi militare", ele au cerut măsuri restrictive, arestări şi internări în lagăre, evacuări de populaţie etc., pe care chiar

S. S. I. în criză de... informaţii

Răsfoind zecile de file, Borcescu înţelegea tot mai clar faptul că nu va mai trece multă vreme pînă cînd România va pune capăt alianţei cu Germania hitleristă. În calitatea pe care o deţinea, ştia mai multe decît alţii. Convingerea lui pornea şi din cunoaşterea faptului că Palatul şi un grup de generali şi ofiţeri superiori pregăteau scoaterea României din război. Cu vreo patru-cinci săptămîni în urmă, fusese chemat de către colonelul Ghiţă Zamfirescu, şeful Secţiei I din Marele Stat Major (M.St.M.) care, după unele tatonări, cu infinite precauţii, şi păstrînd rezervele impuse de natura evenimentului ce se pregătea, îi solicitase un sprijin. Surprins şi măgulit de încrederea ce i se arătase, bucuros să-şi asigure un „atu" pentru ziua de mîine, după ce îi ceruse colonelului Zamfirescu detalii suplimentare care să-l ajute să aprecieze seriozitatea planului întreprins şi, mai cu seamă, sorţii de izbîndă ai acţiunii, Borcescu acceptase propunerea. Cu aceeaşi ocazie i se atrăsese atenţia asupra necesităţii respectării cu stricteţe a secretului acţiunii; în special Eugen Cristescu nu trebuia să bănuiască nimic. Borcescu se obligase, atunci, să-i prevină pe cei ce-l abordaseră dacă la S.S.I. s-ar afla ceva despre preparativele ce aveau loc. Şeful Secţiei „G" era la curent, deci, cu unele aspecte ale pregătirilor ce se făceau. Nici el nu bănuia, însă, ca de altfel nici un alt conducător al aparatului represivo-poliţienesc, că evenimentul pe care mai mult îl intuia se va produce chiar în cursul acelei zile, peste doar cîteva ore şi că la pregătirea şi realizarea lui o contribuţie hotărîtoare aveau comuniştii.

În linii mari, informaţiile desprinse din zecile de file citite erau aceleaşi; difereau întrucîtva amănuntele, unele mici nuanţe. Era vizibilă deruta care cuprinsese aparatul de stat antonescian, încercarea disperată a celor mai de frunte slujitori ai săi de a-şi asigura, cu orice preţ, o cale de salvare. Nu-l mira, deci, aflînd că însuşi Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, mîna dreaptă a mareşalului Ion Antonescu, după ce încercase tot felul de manevre, intenţiona să-l trimită la Cairo pe Ovidiu Vlădescu, subsecretar de Stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, pentru a perfecta cu anglo-americanii unele chestiuni în legătură cu ieşirea României din război. Cele mai multe informaţii se refereau la discuţii, înţelegeri şi, mai ales, neînţelegeri între principalele vîrfuri politice ale burgheziei române; Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu erau persoanele cel mai des citate.

Pe la orele 10 a venit şi Eugen Cristescu. Văzîndu-l pe Borcescu, prima sa grijă a fost să-i ceară ultimele informaţii. Rezumîndu-i conţinutul notelor citite cu puţin timp înainte, acesta a adăugat şi propriile sale gînduri; trebuia găsită o formulă prielnică de a ieşi din situaţie; opinia publică ura războiul...

La scurt timp după sosirea la birou şi discuţia cu Borcescu şi cu încă doi dintre colaboratorii săi, Eugen Cristescu a plecat la Snagov, unde se afla evacuată Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Neastîmpăr? Intuiţie? Şi una şi alta. Prevederea şi spiritul de conservare, formaţia profesională şi calitatea sa de şef al S.S.I. îl îndemnau să fie cît mai aproape de locul unde se hotărau încă treburile guvernului. Se gîndea, firește, să nu rămînă în afara evenimentelor.

Cele aflate la Snagov nu i s-au părut încurajatoare; hotărîrile Consiliului de Miniştri din dimineaţa acelei zile (de fapt ultimul consiliu de miniştri antonescian) l-au indispus de-a binelea. Ştia că unităţi întregi ale armatei române refuzau să mai lupte; faptul fusese confirmat de însuşi Ion Antonescu, care, iritat, mărturisise că se gîndise să blameze întreaga armată printr-un ordin de zi pe naţiune; hotărîse, totuşi, continuarea războiului. Hotărît lucru, Antonescu nu era în măsură, sau nu voia să înţeleagă în toată complexitatea sa, situaţia existentă, se încăpăţîna să continue un joc nu numai pierdut, dar şi periculos, care risca transformarea ţării în teatru de operaţii. Generalul Socrat Mardare, subşef al M.St.M., aflat şi el la Snagov, i-a declarat că intenţia lui Antonescu „era o imposibilitate". O asemenea hotărîre a mareşalului mai demonstra, după părerea lui Mardare, că Antonescu nu lua în serios sfatul unor politicieni care îl îndemnau să iasă din război şi să încheie armistiţiu, promiţîndu-i sprijin. Mai aflase Cristescu că, în numele unchiului său şi al lui Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu îl căutase din nou pe Antonescu şi stătuseră de vorbă vreo trei sferturi de oră, chiar în dimineaţa acelei zile, insistînd ca dictatorul să facă un asemenea pas. Încheierea armistiţiului de către Antonescu, păstrarea regimului existent — gîndea şi Cristescu — era, într-adevăr, singura cale convenabilă pentru el şi pentru alţii ca el.

Cu aceste gînduri, aproape de orele 13,30, după o scurtă abatere pe la prie-

---

autorităţile antonesciene le considerau ca nejustificate, vexatorii şi încercau să le evite. Asemenea abuzuri au generat nemulţumiri şi fricţiuni între organele româneşti de stat, inclusiv cele poliţieneşti şi cele hitleriste. O asemenea stare de lucruri explică prezenţa unei atmosfere potrivnice dominaţiei hitleriste chiar la multe cadre ale aparatului de stat antonescian, poziţia unora faţă de insurecţie, dacă nu binevoitoare, în mod cert de respingere a colaborării cu hitleriştii în confruntarea care a avut loc în acele zile.

tenul său, generalul Constantin Tobescu — locţiitorul Inspectorului General al Jandarmeriei, directorul Direcţiunii Siguranţei şi Ordinii Publice — Cristescu s-a întors la S.S.I. A dat ordin ca din fondurile secrete ale S.S.I. să se servească cadrelor şi salariaţilor cîte o gustare consistentă. Înainte de sfîrşitul programului a chemat la el pe toţi şefii de secţii şi funcţionarii superiori şi le-a spus, în esenţă, că oricare va fi situaţia viitoare, el, ca şef, înţelegea să-şi asume toată răspunderea. Gestul său era, în parte, urmarea presimţirilor care îl stăpîneau tot mai mult în legătură cu o iminentă schimbare de situaţie, dar, mai cu seamă, un voit gest cavaleresc; voia să arate, chipurile, că era gata să „plătească" el singur pentru numeroasele şi grelele păcate ale personalului din subordinile sale...

Între derută şi panică

În jurul orelor 17, după cum se ştie, la Palat, căpeteniile regimului fascist, Ion şi Mihai Antonescu, au fost arestate*. Ce se întîmpla în acest timp la S.S.I.? Se ştia, se bănuia ceva în legătură cu o eventuală arestare a celor doi Antonești? Se intenţiona luarea unor măsuri care să împiedice producerea acestui act?

Nimeni de la S.S.I. (afară de Borcescu, care fusese iniţiat în parte) nu se gîndea la aşa ceva. Un semnal de alarmă s-a primit, totuşi, la S.S.I., şi chiar înainte de orele 17. Comandantul militar al telefoanelor l-a sunat pe Borcescu şi l-a prevenit:

— Traiane, la Palat este un consiliu sub preşedinţia M.S. regelui, la care iau parte Iuliu Maniu şi Brătianu**. A fost chemat la Palat şi mareşalul, împreună cu Ică Antonescu. Ia măsuri să nu li se întîmple ceva...

— Bine, nu avea nici o grijă...

Borcescu a raportat lui Cristescu cele relatate, dar într-o manieră care să nu-i trezească nici o suspiciune. „I-am comunicat lui Cristescu că sînt informat că M.S. regele a chemat la Palat pe mareşalul Antonescu şi Ică Antonescu, probabil în vederea găsirii unei soluţii salvatoare. Nu i-am spus nimic despre Maniu şi Brătianu şi de eventualele măsuri ce ar trebui luate, tocmai pentru a nu-i sugera nimic care ar fi dus la denunţarea [informarea] nemţilor sau de prevenirea mareşalului."

Aflat însă sub impresia hotărîrilor luate în Consiliul de Miniştri din dimineaţa acelei zile, dar cu totul în afara oricărei informaţii precise privind pregătirea insurecţiei, Cristescu n-a dat crezare posibilităţii prezenţei celor doi Antonești la Palat. El aflase doar că Antonescu hotărîse continuarea războiului declarînd că pleacă pe front în inspecţie. „Nu se poate — i-a răspuns şeful lui Borcescu — mareşalul Antonescu la ora asta a plecat pe front, ca să vadă care-i situaţia."

Din motive lesne de înţeles, Borcescu n-a insistat prea mult...

Peste aproximativ 35 minute, acesta din urmă a fost chemat la Secţia de informaţii, de către Jean Melle, Polytis şi lt. col.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1967 şi 8/1970.

** Comunicarea era eronată în parte; după cum se ştie, Maniu şi Brătianu n-au participat la evenimentele din după-amiaza zilei de 23 August 1944 — **n.r.**

Ostaşi ai armatei române lichidează rezistenţele hitleriste din Bucureşti

Piesă de artilerie inamică distrusă de forțele insurecționale române în zona de nord a Capitalei

Octavian Rădulescu. Primii doi, colaboratori ai serviciului, l-au informat că Antoneștii au fost arestați la Palat și că mai fuseseră chemați, probabil în același scop, Piki (Constantin) Z. Vasiliu, generalul Pantazi și generalul Șteflea. Cu intenția vădită de a-l deruta pe Cristescu, Borcescu i-a comunicat din nou — intenționat într-o formă confuză — că la Palat, odată cu mareșalul, fuseseră convocați Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, probabil pentru un Consiliu de coroană, deoarece, ulterior, au fost chemați și generalii Pantazi, Șteflea și Piki Vasiliu...

Aproape de orele 18, temîndu-se de posibilitatea unui eșec al acțiunii întreprinse la Palat și, implicit, de consecințele ce ar fi decurs pentru el, ca unul care a cunoscut adevărul și nu l-a raportat superiorilor săi, Borcescu s-a hotărît să-i comunice șefului său că nimeni n-a mai ieșit din Palat, fie pentru că **consiliul de coroană se prelungea, fie că respectivii fuseseră arestați.** În încheierea informării sale, a făcut aluzie și la formarea unui guvern Sănătescu... Gestul său mai are o explicație. Este foarte probabil ca atitudinea sa ambiguă să fi fost determinată și de aflarea faptului că lui Cristescu i se raportase, telefonic, de către un agent despre arestarea Antoneștilor. Deplasarea mașinilor celor doi demnitari, cu șoferi ai Palatului, fără escortă și parcarea automobilelor în curtea din spate, dăduse probabil de bănuit.

Succesiunea rapidă a unor comunicări similare privind arestarea Antoneștilor, vocea lui Borcescu, vizibil schimbată, l-au neliniștit de-a binelea pe Cristescu. A pus grabnic mîna pe telefon și a format numărul lui Piki Vasiliu. Nici un răspuns. Mutenia acestuia l-a convins de adevărul celor aflate. Agitat, l-a căutat la telefon pe generalul Tobescu. L-a găsit. Totala dezinformare a acestuia nu l-a liniștit. S-a deplasat la Inspectoratul General al Jandarmeriei, conștient de faptul că lucrurile trebuiau bine chibzuite.

Veștile aduse de Cristescu au avut darul să-l indispună pe Tobescu; gîndul că propria sa situație se afla în joc l-a aruncat pe poziția împotrivirii la orice încercare de schimbare a regimului.

După plecarea șefului S.S.I., Tobescu a ținut permanent legătura cu el și s-au informat reciproc la telefon despre evenimentele de la Palat. I-a comunicat lui Cristescu că, în două rînduri fusese invitat, telefonic, la Palat; prima dată de către comandorul Deveselea, a doua oară chiar de către șeful său, generalul Piki Vasiliu; refuzase să se ducă. Tobescu își exprimase temerea că în cazul în care ar fi dat curs invitației, ar fi fost arestat și împușcat. Cristescu și-a arătat convingerea că acțiunea de la Palat nu va reuși, întrucît armata germană va ocupa Bucureștii și va aresta, atît pe rege, cît și pe cei care l-au ajutat.

Hotărîți să se opună schimbării, amîndoi au încercat să-și asigure concursul lt. col. Sachelarie Teodorescu, ajutorul generalului Tobescu, pe care au căutat să-l convingă de riscul ce-l aștepta în cazul în care nu va acționa alături de ei. Apoi, au ordonat lui Teodorescu să adune toate cadrele ofițerești ale Inspectoratului în cabinetul generalului Tobescu. După ce ofițerii s-au strîns, Tobescu le-a comunicat, pe scurt, că se încearcă o lovitură de stat, că generalul Piki Vasiliu este reținut la Palat și că el, ca cel mai vechi general, a preluat comanda Inspectoratului și că toți ofițerii trebuie să asculte de ordinele sale. A vorbit apoi Cristescu. Adresîndu-se ofițerilor

prezenți, i-a sfătuit să nu asculte decît de ordinele lui Tobescu, că germanii sînt încă tari în România, că el, unul, se va duce la Legația germană să denunțe lovitura ce se încearcă și că, cel mult într-o oră, Capitala va fi ocupată de germani; ca urmare, toți cei care se vor solidariza cu acțiunea de răsturnare a mareșalului vor fi arestați și împușcați. A accentuat, în încheiere, că era necesar ca ofițerii jandarmi să nu asculte de ordinele generalului Anton.

Așa cum relata generalul Constantin Anton*, pe la sfîrșitul lunii iunie 1944, colonelul D. Dămăceanu, în numele celor ce pregăteau marea acțiune, îi solicitase colaborarea. Generalul Anton acceptase cu sentimentul că numai în acest fel își făcea cu adevărat datoria față de patrie. Ulterior, a ținut permanent legătura cu „inginerul Ceaușu" (Emil Bodnaraș) și ceilalți factori importanți în pregătirea marelui eveniment.

Duelul pentru centrala telefonică

În ziua de 23 august, după orele 15, generalul Anton s-a prezentat la Inspectoratul General al Jandarmeriei, declanșînd, cu unitățile în subordine, exercițiul de alarmare dinainte programat. Înainte de terminarea acestuia a primit două telefoane consecutive: primul de la Palat, cel de-al doilea de la colonelul Dămăceanu, de la Comandamentul Militar al Capitalei (C.M.C.). Ora la care le-a primit, simultaneitatea și proveniența lor, l-au făcut să înțeleagă că s-a întîmplat ceva deosebit, că, mai mult ca sigur, acțiunea despre care știa că se pregătea a început. Prezentîndu-se la Palat, i s-a adus la cunoștință arestarea Antoneștilor și a lui Piki Vasiliu și i s-a cerut, conform planului stabilit, să intre în dispozitiv. Urmau a fi chemați la Palat, pentru a fi arestați, generalul Tobescu, Eugen Cristescu și colonelul Elefterescu. Ultimul, prefectul Poliției Capitalei, a dat curs invitației, ceilalți doi, după cum am văzut, n-au răspuns acestui apel și vor crea greutăți în plus generalului Anton în executarea misiunii ce îi fusese ordonată.

Înapoindu-se la Inspectorat, generalul Anton s-a asigurat de concursul cpt. Dumitru Contici, șeful Biroului I organizare. După aceea s-a îndreptat spre biroul lui Tobescu, pentru a se convinge dacă acesta fusese chemat la Palat și arestat. Spre uimirea sa, acesta se afla acolo. Era trecut de orele 19. La curent cu evenimentele, Tobescu l-a întîmpinat cu nestăpînită mînie, cerîndu-i socoteală: „Ce s-a întîmplat la Palat?!" Prefăcîndu-se mirat, generalul Anton a găsit o explicație plauzibilă pentru ordinul de alarmare a Regimentului de jandarmi pedeștri și a altor unități jandarmerești și a evitat să dea vreo explicație despre situația de la Palat. Firește, Tobescu nu era dispus să-l creadă. L-a anunțat pe generalul Anton că a preluat comanda Inspectoratului și i-a pretins să nu părăsească localul comandamentului. În acel moment a telefonat colonelul Ariton, comandantul Regimentului de jandarmi pedeștri; aflat la C.M.C., a dat în repetate rînduri telefon, probabil pentru a cere explicații suplimentare în legătură cu misiunea pe care i-o încredințase generalul Anton. Dar Tobescu, intrînd pe fir, l-a sfătuit, pe un ton ultimativ: „Dacă mai zăbovești mult acolo, o să cazi ca o gîscă! Șterge-o repede!... Pleacă repede de acolo!... Du-te la regiment și așteaptă ordinele mele!".

Pentru a împiedica mobilizarea unităților de jandarmi și intrarea lor în obiectivele ce le fuseseră stabilite prin planul întocmit din timp de către C.M.C., în vederea participării, alături de gărzile patriotice și alte formațiuni ale armatei, la înfăptuirea insurecției, din ordinul generalului Tobescu s-a constituit o echipă operativă formată din patru oameni (doi ofițeri și doi subofițeri) sub comanda căpitanului Ionescu Mihail, toți din Direcția Siguranței și Ordinii Publice a I.G.J. Aceștia s-au deplasat și au pus stăpînire pe centrala telefonică a Inspectoratului, avînd ordin să împiedice orice convorbire în numele și din ordinul generalului Anton, să interzică difuzarea oricărui ordin telefonic privind mobilizarea jandarmilor. „În seara zilei de 23 august 1944, pe la orele 20,30-21 — își amintea plutonierul Dumitru Smarandache, șeful centralei — pe cînd mă aflam de serviciu în centrala telefonică a I.G.J. și transmiteam niște ordine telefonice, mi s-a cerut de de către dl. cpt. Contici [...] să fac comandă cu Batalioanele de intervenție nr. 501, 502, 503, 504 și 505. Am făcut imediat comandă cu aceste batalioane. După cîteva minute a intrat în centrala telefonică dl. cpt. Ionescu Mihail, însoțit de un grup de gradați înarmați. Cînd au intrat în centrală, dl. cpt. Ionescu, cu o voce speriată și cu mîinile în sus, a strigat: «Jos căștile și nu mai vorbește nimeni la telefon! Sînteți reținuți la dispoziția mea și orice convorbire o efectuez eu». A dat ordin apoi plt. Lara să stea la ușă afară cu arma încărcată și să nu dea voie la nimeni să intre în centrală și nici la telefoniști să iasă afară...".

Din aceeași relatare, aflăm că, între timp, Contici ceruse accelerarea comenzilor, „din ordinul g-ral Anton, pentru că are să transmită ordine urgente". Reluîndu-și locul la centrală plt. Smaran-

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 8/1972.

dache i-a făcut imediat legătura cu Batalionul 505, căruia Contici a început să-i transmită ordinul. Același Smarandache relata: „Cpt. Ionescu a ascultat o parte din convorbire scriind-o pe o bucată de hîrtie și la un moment dat m-am pomenit că mi-a tras fișa și casca de pe cap, ca să nu mai pot răspunde d-lui Contici, iar ce notase pe hîrtie, din ordinul transmis a chemat pe cpt. rez. Doroftei și l-a trimis imediat la dl. g-ral Tobescu. În acest timp i-am dat legătura dl. cpt. Ionescu cu dl. g-ral Tobescu, căruia i-a raportat că dl. cpt. Contici transmite ordine, din ordinul dl. g-ral Anton la batalioanele de intervenție, ca să se deplaseze în Capitală. Dl. g-ral Tobescu a dat ordin la telefon dl. cpt. Ionescu în felul următor: «Să nu se dea nici o legătură g-ralului Anton și cpt. Contici, cu nici o unitate sau persoană». Aceste cuvinte le-am auzit personal la telefon, fiindcă mă găseam din nou cu casca pe cap și fișele deschise".

În timpul în care centrala s-a aflat sub stăpînirea echipei conduse de cpt. Ionescu, C.M.C. l-a căutat în mai multe rînduri la telefon pe generalul Anton. De fiecare dată, însă, a răspuns cpt. Ionescu, spunînd că generalul Anton lipsește, fiind plecat în provincie. Cpt. Contici a revenit și el în mai multe rînduri la telefon, insistînd pentru efectuarea convorbirilor solicitate și invocînd numele generalului Anton. Intimidat, la un moment dat, cpt. Ionescu a considerat (trecuse aproximativ o jumătate de oră) că e bine să raporteze lui Tobescu situația creată, pentru a primi noi ordine. Căutîndu-l la telefon, i-a răspuns generalul Mihail Iliescu, lăsat de celălalt să-i țină locul în lipsă. Raportîndu-i situația, acesta a ordonat să se execute ordinul primit de la Tobescu.

Numai intervenția personală a generalului Anton a pus capăt acestei situații. „După aproximativ 30 de minute [de la convorbirea cu Iliescu] — își aduce aminte cpt. Ionescu sfîrșitul aventurii sale — a sosit dl. g-ral Anton [...], însoțit de dl. cpt. Contici și întrebîndu-mă ce caut în centrală, am raportat dl. g-ral Anton ordinul ce l-am primit de la dl. general Tobescu și atunci domnia sa mi-a comunicat că a luat comanda Corpului, arătîndu-mi și un ordin scris, după care mi-a ordonat să părăsesc centrala și să mă prezint la Biroul organizării al Statului Major I.G.J., unde să aștept ordine."

Cu puțin timp înainte, îngrijorat de posibilitatea aruncării unităților de jandarmi alături de nemți, generalul Anton se deplasase în mare grabă la Palat și raportase generalului Aldea, noul ministru de Interne, situația creată la Inspectorat. După unele căutări, s-a găsit următoarea soluție: Piki Vasiliu, fostul șef al I.G.J., a fost determinat să-i adreseze lui Tobescu un ordin scris cu următorul conținut: „Generale Tobescu, predai comanda Inspectoratului generalului Anton, iar dumneata te prezinți la Palatul regal."

În momentul cînd generalul Anton s-a întors la Inspectorat, Tobescu plecase, dar nu înainte de a fi anulat toate ordinele.

Era trecut de ora 21 cînd generalul Anton a început să pună din nou în mișcare unitățile de jandarmi din Capitală și din țară.

Plecați la Legația germană și descoperiți la... Cîmpulung-Muscel

La S.S.I., mai tot personalul dispăruse. Speriate de evenimente, cadrele acestui serviciu au considerat util să se pună la adăpost pînă cînd lucrurile se vor limpezi. Au mai rămas la serviciu Traian Borcescu, N. Stănescu, numit a doua zi șef al S.S.I., Gh. Mihai și Florin Becescu. Pe la orele 24, Borcescu a fost chemat la Societatea de Telefoane, de către lt. col. Octavian Rădulescu și Dan Brătianu, cerîndu-i-se să aducă cu el și condica secretă a numerelor de telefon folosite de germani.

Dimineața devreme, Traian Borcescu s-a prezentat la M.St.M. Aici a primit ordin să treacă, folosindu-se de organele de Poliție și Siguranță, la arestarea agenților hitleriști din Capitală și a tuturor persoanelor capabile să opună rezistență armată contra noului regim.

Dar să revenim la Eugen Cristescu și la generalul Tobescu; ce-au mai făcut între timp?

La ora 20,30, Cristescu, încurajat și de Tobescu, a plecat de la I.G.J. spre Legația germană. La scara sediului I.G.J. a fost ajuns de Traian Borcescu. Cristescu l-a invitat să se urce în mașină. Aflîndu-i intenția, acesta l-a sfătuit să nu se ducă acolo, „tocmai acum, cînd toată lumea a rupt orice legătură cu nemții". Cristescu, într-o stare de spirit contradictorie, i-a răspuns că se duce din obligație, că avea oră de lucru, și că nu va sta acolo decît 10 minute, după care se va întoarce.

Lucrurile nu au evoluat însă așa. Între orele 21-22, Borcescu a primit un telefon de la Legația germană. Era lt. col. Proca*,

* Atitudinea lui Proca din ziua de 23 August 1944, prezența lui, alături de Eugen Cristescu la Legația germană își găsesc explicația în sentimentele sale pronaziste. Mama sa era de origine germană, iar el fusese mulți ani ajutor de atașat militar la Berlin. Prin intermediul său se realiza una din legăturile S.S.I. cu Legația germană din București, în special cu atașatul militar german — **n.r.**

Ostaşi români asaltează poziţiile hitleriste din împrejurimile Ploieştilor

care-l însoţise pe Cristescu; l-a întrebat despre evoluţia „situaţiei". Borcescu, aflînd de unde vorbeşte, a refuzat să-i dea informaţii şi l-a cerut la telefon pe Cristescu: „Nu m-aţi ascultat niciodată; vă rog acum, nu vă luaţi după Proca şi Tobescu, plecaţi imediat din Legaţia germană şi veniţi la serviciu, unde vă voi expune situaţia." Dar Cristescu nu l-a ascultat şi în aceeaşi noapte a plecat la Joiţa. L-a chemat la Legaţia germană şi pe Tobescu, dar acesta n-a zăbovit acolo decît cîteva minute. S-ar părea, cel puţin aşa susţinea Tobescu, că la legaţie n-a luat legătura cu nici un ofiţer german; cît timp a discutat cu Cristescu au stat într-o cameră izolată. Fiind informat de către Cristescu despre ce s-a întîmplat în realitate la Palat, Tobescu a declarat că în faţa unei astfel de situaţii el, unul, este lămurit şi că se duce să predea comanda generalului Anton. S-a înapoiat pentru o jumătate de oră la birou, după care a plecat şi nu s-a mai întors. „Dl. Eugen Cristescu — îşi aminteşte acelaşi plt. Smarandache — l-a sunat la telefon pe dl. g-ral Tobescu Constantin de la Legaţia germană şi negăsindu-l la Inspectoratul General, ne-a spus să ia maşina şi să meargă la Legaţia germană, la poarta din dos şi să intre înăuntru, de unde urmează a pleca la aeroport, avionul fiind gata."

Evident, nu putem da credit ultimei părţi a acestei relatări: o asemenea intenţie nu se făcea publică. Dar cunoscînd incidentul produs la centrala telefonică, din ordinul lui Tobescu, făcînd o legătură între atitudinea de pînă atunci a acestuia şi chemarea lui la Legaţia germană, subofiţerul de la centrală a presupus că cei doi intenţionau să fugă. De aceea, el a căutat să împiedice această acţiune. „După cîtva timp — îşi aminteşte el — m-a chemat la telefon dl. g-ral Tobescu, din oraş, ca să-i dau garajul de maşini, însă eu nu i l-am dat, raportîndu-i şi d-lui general Anton acest lucru, care mi-a cerut legătura cu dl. general Tobescu. Simţind că la telefon nu este şoferul, dl. g-ral Tobescu a închis telefonul, sunîndu-mă din nou şi cerîndu-mi garajul. Auzind că mă înjură la telefon, nu i l-am dat. După aceea, am dat garajul d-lui g-ral Anton, care a dat ordin ca nici o maşină din garaj să nu iasă fără aprobarea domniei sale".

Ce-au discutat Cristescu şi cu Tobescu la Legaţia germană nu este greu de presupus. Intenţiile şi tentativa lor de a se opune insurecţiei cu ajutorul forţelor germane erau evidente. Prevenirea germanilor, furnizarea unor date deţinute de ei au provocat pierderi în plus forţelor insurecţionale. Întîrzierea intrării unităţilor de jandarmi în dispozitivele ce le fuseseră stabilite, provocată de Constantin Tobescu şi de Mihail Iliescu, „a permis Comandamentului german [...] să ia o serie de măsuri ce au periclitat succesul operaţiunilor întreprinse de armata română..." — menţiona un document al Ministerului Afacerilor Interne din 27 august 1944.

În cursul zilei următoare, ambii au părăsit Capitala, ascunzîndu-se într-un cartier al oraşului Cîmpulung-Muscel, unde au fost descoperiţi cam la o lună de zile.

„D-le ministru, eu nu pot face aceasta..."

În după-amiaza zilei de 23 august multe din birourile Ministerului de Interne erau goale. Ministrul, generalul Dumitru Popescu, după ce s-a întors de la Snagov, a dat o raită prin minister, apoi a stat în cabinetul său, a lucrat pînă puţin după orele 18,30, după care a plecat din minis-

ter. O oarecare animație era, totuși, în două din birouri: în cel al col. Alexandru Mădîrjac — director al Ordinei Publice din Secretariatul de Stat al Poliției și în cel al col. Alexandru Băleanu — directorul Siguranței în Direcțiunea Generală a Poliției.

În biroul lui Mădîrjac, aflat alături de biroul ministrului, se afla lume multă: prieteni, colaboratori, chiar și un frate de-al său, avocatul Henric Mădîrjac. Se spuneau glume, se bea cafea. În jurul orelor 19, a sunat telefonul secret din cabinetul ministrului; era deschisă ușa care da spre biroul lui Mădîrjac. A răspuns la telefon lt. de rez. Patriciu Popescu, subalternul lui Mădîrjac. Întorcîndu-se, acesta i-a raportat șefului său că este solicitat la telefon de Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri. Între Mădîrjac și Vlădescu s-a angajat următoarea convorbire:

— Dumneata, d-le colonel, ești directorul Ordinii Publice...

— Da, d-le ministru.

— D-ta, d-le colonel, știi ce se întîmplă la Palat?

— Știu, d-le ministru, că este un Consiliu de coroană.

— Ce Consiliu de coroană d-le? Acolo este arestat d-l mareșal, d-l vice-președinte al Consiliului de Miniștri, d-l g-ral Vasiliu și alții, și, în consecință, dat fiind calitatea ce ai, trebuie să intri cu forța armată ca să-i scapi.

— D-le ministru, eu nu pot face aceasta.

— Atunci, te rog să poftești imediat la Președinție.

Scuza că nu se poate duce întrucît nu era bărbierit, nu i-a fost acceptată, Vlădescu reînnoindu-și ordinul de a se duce la dînsul.

Informînd pe cei prezenți despre ordinul primit, Patriciu Popescu i-a spus:

— Sper, d-le colonel, că n-o să interveniți...

— Cum poate să-ți treacă prin gînd să fac una ca asta?!

Ajuns la Președinție, Mădîrjac a fost primit imediat de Ovidiu Vlădescu:

— D-le colonel, trebuie neapărat să scăpăm pe mareșal și pe ceilalți din Palat, de aceea să intervii cu două batalioane...

— D-le ministru, nu trebuie să uitați că în Palat se află M.S. regele și nu veți găsi un ofițer care să tragă în regele țării și cu atît mai puțin pe mine...

— Da, d-le, dar acolo se află și mareșalul...

Ovidiu Vlădescu a încercat, fără succes, telefonul fiind blocat, să vorbească cu generalul Iosif Teodorescu, de la C.M.C. Intrarea în biroul lui Vlădescu a coloneilor Romeo Zaharia și Radu Davidescu, primul — adjutant al mareșalului și director de cabinet, secundul — șef al cabinetului militar al lui Ion Antonescu, a îndepărtat pentru moment discuția de la organizarea unei eventuale intervenții pentru eliberarea celor arestați. Vlădescu s-a gîndit, probabil, că era mult mai cuminte să împartă răspunderea luării unei asemenea hotărîri cu cei doi colonei.

Evoluția evenimentelor — favorabilă forțelor insurecționale — faptul că armata trecuse ferm de partea acestora, l-au determinat pe Vlădescu să renunțe la intențiile sale inițiale.

Vorbind despre atitudinea lui Mădîrjac, trebuie să consemnăm, totuși, că ea putea fi pusă în legătură cu atitudinea similară a ministrului de Interne, generalul Dumitru Popescu. Pe la orele 18,30, înainte deci de întîmplarea relatată, Mădîrjac îi raportase arestarea celor doi Antonești. Ministrul nu schițase nici un gest de împotrivire și Mădîrjac înțelesese ceea ce trebuia să-nțeleagă.

După circa o jumătate de oră de la întoarcerea sa la minister, Mădîrjac a primit un telefon de la colonelul Dămăceanu, care l-a invitat la C.M.C. S-a prezentat acolo împreună cu col. Alexandru Băleanu — directorul Siguranței din Direcțiunea Generală a Poliției — și au fost introduși la generalul Iosif Teodorescu, șeful C.M.C. După ce au fost puși la curent cu evenimentele, li s-a cerut să fie alături de forțele naționale și să-și facă datoria, pentru interesele țării. Li s-a mai comunicat că foștii conducători ai Ministerului de Interne erau puși în imposibilitate de a mai acționa, noul ministru fiind generalul Aldea, iar generalul Liteanu subsecretar de Stat al Poliției. Cei doi au făgăduit concursul lor, asigurîndu-l pe generalul Teodorescu de întregul lor devotament și de executarea întocmai a ordinelor ce le-au fost date.

Întorși la minister, s-au prezentat generalului Liteanu, venit să-și ia în primire postul, după care au dat ordin imediat tuturor polițiștilor din țară să se integreze în noua ordine. Ceva mai înainte, col. Mădîrjac dăduse ordin lui Goangă Ionescu — secretar general la Prefectura Poliției Capitalei — să asigure ordinea în circumscripțiile polițienești din București, recomandîndu-i să se conformeze dispozițiunilor ce vor veni...

Articolul a fost redactat pe baza materialelor aflate în **Arhivele Statului, București**, „D", Fondul „A", dosarele 17 474, vol. 1 ; 18 844, vol. 1, filele 60-61, 81 ; 23 004, vol. 5, filele 17-18, 23-24, 33, 38, 40, 45-46; vol. 13, fila 107 ; 38 187, vol. 7, fila 232; vol. 11, filele 149-150, 195, 199, 200-202, 211, 222-223 ; 40 010, vol. 2, fila 285; vol. 11, filele 6-8; 108 233, vol. 54, fila 224.

„Evoluţia din România — surpriză completă!“

În paginile care urmează reproducem cîteva fragmente dintr-un document provenind din arhivele OKW (Oberkommando der Wehrmacht — Înaltul comandament al armatei germane a celui de-al 3-lea Reich) întocmit de cavaler prof. dr. P.E. Schramm şi intitulat Istoria războiului din sud-estul Europei de la 1 aprilie pînă la 31 decembrie 1944, cu o anexă despre războiul din Croaţia din ianuarie pînă în decembrie 1944, şi cu o altă anexă despre războiul din România din ianuarie pînă în august 1944. **La elaborarea anexei despre România se semnalează şi participarea unui colaborator care, după toate probabilităţile, se numeşte dr.Fischer.**

Documentul a fost întocmit de Schramm pe baza bilanţurilor şi rapoartelor unor organe ale conducerii militare germane, în special WEST-Wehrmachtsfhrungstab (Direcţia operaţii vest a Statului Major General — n.r.), **şi cuprinde însemnări zilnice privind evenimentele petrecute în perioada menţionată în ţările din sud-estul Europei, îndeosebi despre dezvoltarea mişcării de Rezistenţă naţională din aceste ţări, despre atitudinea şi măsurile adoptate de forţele ocupante faţă de lupta antifascistă desfăşurată sub diferite forme de popoarele aflate sub dominaţia nazistă. Preocuparea centrală a autorului rezultă şi din faptul că iniţial lucrarea a fost intitulată:** Lupta împotriva mişcării de revoltă [**rezistenţă**] în spaţiul sud-estic în anul 1944. **Şi este de înţeles, deoarece anul 1944 a fost un an hotărîtor pentru mişcarea de Rezistenţă naţională antifascistă din România, Iugoslavia, Bulgaria, Albania, Grecia, a cărei luptă avea să ducă la nimicirea trupelor hitleriste dislocate pe teritoriile acestor ţări.**

Documentele reflectă neliniştea crescîndă a comandamentului german nu numai faţă de înfrîngerile zdrobitoare suferite din partea armatei sovietice pe principalul front al celui de-al doilea război mondial, frontul de Răsărit, ci şi faţă de eficacitatea luptei de Rezistenţă a popoarelor din această zonă a continentului nostru. Îngrijorarea cercurilor conducătoare naziste este puternic vizibilă şi în legătură cu situaţia din România, aşa cum rezultă din fragmentele pe care le supunem atenţiei cititorului. Din acestea se degajă, explicit sau implicit, cîteva idei şi concluzii, pe care socotim necesar a le pune în evidenţă.

Guvernul hitlerist, după cum se ştie, considera vitală menţinerea României în dispozitivul militar german, deoarece ea dispunea de bogăţii naturale ce-i erau necesare şi reprezenta un teritoriu prin care se deschideau două importante direcţii strategice: spre Peninsula Balcanică şi spre Budapesta şi Viena. De aceea, înaltul comandament german făcea toate eforturile pentru a împiedica o desprindere strategică din partea română, care i-ar fi zădărnicit planurile. El cerea în primul rînd clicii antonesciene să mobilizeze mereu noi resurse umane şi materiale pentru susţinerea războiului hitlerist. În acelaşi timp — date fiind divergenţele care apăruseră într-o serie de probleme economice şi militare între guvernul lui Antonescu şi cel de la Berlin, criza acută în care se afla regimul de dictatură fascistă din România, cît şi evaluarea stării de spirit antihitleriste crescîndă în rîndurile poporului român, inclusiv în armată — căpeteniile naziste preconizau şi măsuri de mînă forte, cum erau acelea incluse în planul de acţiune „Margarethe II“; prin acest plan se urmărea, aşa cum rezultă şi din documentul Schramm, ocuparea totală militară şi politică a României, spre a fi folosită la discreţie în interesele Reichului. Către aceasta convergeau măsurile preliminare, ca intercalarea, pe front, a diviziilor române cu cele germane, supravegherea severă a militarilor români, pe a căror fidelitate nu se mai conta — deoarece se manifestau tot mai ostil faţă de continuarea războiului nedrept— intenţia de a pune sub o conducere unică toate forţele, serviciile şi reprezentanţele militare şi civile germane de pe teritoriul României, precum şi angajamentul lui Antonescu luat la întîlnirea cu Hitler de la începutul lui august 1944 de a ordona mobilizarea totală şi a transforma întreaga ţară — indiferent de consecinţe—în teatru de război.

Aceste planuri scelerate n-au mai putut fi puse în aplicare, datorită declanşării insurecţiei naţionale antifasciste armate de la 23 August 1944, iniţiată, organizată şi condusă de Partidul Comunist Român, în colaborare cu celelalte forţe patriotice, democratice, antihitleriste. „Evoluţia din România — afirmă P.E. Schramm, referitor la actul de la 23 August — venise complet prin surprindere“, ceea ce reprezintă încă o confirmare a iscusinţei cu care P.C.R., sufletul şi creierul mişcării de Rezistenţă antifascistă, a acţionat pentru mobilizarea tuturor forţelor patriotice, a luat măsurile politice, organizatorice şi de ordin militar în vederea eliberării ţării de sub jugul fascist pe calea luptei armate.

Istoria războiului... **a doctorului Schramm prezintă interes şi pentru faptul că furnizează unele elemente inedite privind deruta produsă în rîndurile cercurilor conducătoare germane de răsturnarea de situaţie din România, indică pe zile, ore şi chiar minute măsurile militare succesive întreprinse de acestea şi totala lor ineficienţă faţă de impetuozitatea luptei forţelor insurecţionale, care, în decurs de opt zile, au nimicit toate trupele germane din interiorul României. Toate acestea arătau că nu era vorba de un puci, cum căutau să acrediteze la început sursele naziste, ci de o acţiune de masă de amploare, care a decis doborîrea dictaturii militaro-fasciste, ieşirea României din războiul antisovietic şi alăturarea ei coaliţiei antihitleriste, împreună cu care a luptat cu toate forţele umane, materiale şi militare, pînă la victoria istorică asupra fascismului german.**

Constantin ANTIP

„[...] Deoarece, după capitularea Italiei (8 septembrie 1943) exista temerea unei defecţiuni atît în Ungaria cît şi în România, Direcţia operaţii a înaltului Comandament al Statului Major al Wehrmachtului pregătise o acţiune «Margarethe I» împotriva Ungariei, la care urmau să participe românii şi slovacii. În cadrul acestui plan, armatei române i-ar fi revenit misiunea de a ocupa zona II (Ungaria de Răsărit, la est şi sud de Tisa) [...]

La 26 ianuarie, avîndu-se în vedere defecţiunea [în sensul ieşirii României din alianţa cu Germania — n.r.], pe atunci ipotetică, a României a fost elaborată şi o propunere de ocupare a ei «Margarethe II». Cu ocazia prezentării propunerii, Direcţia operaţii a OKW a accentuat că ţine cont de premisele politice şi militare care ar putea duce la o asemenea operaţie şi că ia drept bază situaţia din acel moment şi gruparea de atunci a forţelor române. În cadrul propunerii se conta şi pe participarea ungurilor şi a bulgarilor. Pentru ocuparea de către trupele germane se lua în considerare România fără Transilvania. La 29 ianuarie, locţiitorul şefului Direcţiei operaţii a OKW a dispus o modificare a planului, care trebuia să aibă drept punct de plecare ocuparea ţării prin surprindere. Un studiu încheiat la 1 februarie pe această bază a ajuns la concluzia că efectivele existente ar fi suficiente pentru a ocupa şi păstra instalaţiile cele mai importante din regiunea petroliferă a Ploieştilor, eventual şi portul Constanţa, precum şi principalele vaduri de pe Dunăre, dar nu şi pentru a ocupa Capitala şi alte obiective de seamă. Din acest motiv ar fi fost necesară o pătrundere mai masivă a armatei în România. Pentru această eventualitate a fost prezentată o nouă propunere, care prevedea noi termene. Dintr-o comunicare a şefului Statului Major General al aviaţiei, din 15 februarie a reieşit că şi Comandamentul aviaţiei teatrului de război Sud-Est făcuse, din proprie iniţiativă, propuneri pentru cazul unei defecţiuni a României. La 22 februarie, comunicarea şi propunerile întocmite de către locţiitorul şefului Direcţiei operaţii a OKW au fost prezentate şefului Direcţiei operaţii cu rugămintea de a se lua o hotărîre. La 24 februarie, propunerile au fost completate cu o documentaţie mai detaliată. Completarea a fost făcută în vederea apropiatei vizite a mareşalului Antonescu din 26-28 februarie, la Castelul Klossheim de lîngă Salzburg.*

Führerul a folosit acest prilej pentru a întreba pe conducătorul statului român în ce măsură ar fi dispus să sprijine, din punct de vedere militar, o intervenţie germană în Ungaria în cazul trădării acesteia [...] Mareşalul nu s-a lăsat atras de aceste intenţii.

Imediat după consfătuire, la 28 februarie, Führerul a ordonat să se încheie pregătirile pentru planul «Margarethe I» şi să se suspende pregătirile pentru planul «Margarethe II», care îi fuseseră prezentate între timp. Führerul ajunsese la convingerea că mareşalul ar fi în stare şi totodată dispus să împiedice o răsturnare în România [...]

Dar, pentru cazul că România ar fi ieşit din luptă, s-a căutat să se obţină din partea Führerului un decret prin care toate instituţiile militare şi civile germane existente în România să fie subordonate comandantului superior al Grupului de armate Ucraina de Sud. Marele Stat Major al armatei de uscat ceruse lărgirea atribuţiilor Grupului de armate Ucraina de Sud. Luînd în considerare situaţia, şeful Secţiei operaţii a Marelui Stat Major insista ca această problemă să fie clarificată. Din acelaşi motiv s-a trecut la o examinare foarte atentă a extinderii zonei de operaţii în România.

În legătură cu vizita mareşalului Antonescu se afla la Cartierul general al Führerului locotenent-colonelul von Trotha din Grupul de armate Ucraina de Sud, care a transmis comandantului său ordinul verbal de a se pregăti preluarea unitară a conducerii tuturor serviciilor germane din România, la datele calendaristice fixate, pentru ca, la nevoie, să se dea o soluţie în sensul acţiunii «Margarethe». Mareşalul Antonescu obiectase împotriva numărului mare de servicii germane. Şeful Comandamentului suprem al Wehrmachtului [feldmareşalul von Keitel — n.r.] a dispus deci o

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1969.

simplificare. Toate unitățile armatei germane depindeau deja de generalul german, [reprezentantul OKW pe lîngă Comandamentul suprem al armatei române — generalul Hansen — n.r.] de Comandamentul german al petrolului român și de Grupul de armate Ucraina de Sud. În schimb, serviciile civile (reprezentanții concernelor etc.) nu erau încă toate subordonate Legației [germane]. Șeful Cancelariei Reichului [Martin Borman — n.r.] a fost solicitat să dea dispoziții corespunzătoare.

Planurile și intențiile conducerii germane au fost însă curmate de o întorsătură a evenimentelor, care, la 23 august, în urma unei proclamații a regelui, a dus la formarea unui nou guvern. În proclamație se spunea că România ar fi acceptat tratativele de armistițiu oferite de Rusia, Anglia și America, că aliații ar fi recunoscut nedreptatea Dictatului de la Viena, în urma căruia i se răpise României Transilvania. Alături de aliați și cu ajutorul lor, armata română ar urma să treacă granițele stabilite la Viena. Dictatura ar fi luat sfîrșit și cu ea orice oprimare.

Evoluția din România venise complet prin surprindere. Prin lovitura de stat, cei doi Antonești au fost imediat demiși și s-a declarat armistițiul. În primul moment s-a crezut că ar fi vorba de un puci efectuat de cercurile Palatului. Dar la 24 august s-a văzut că apelul regelui corespundea stării de spirit a poporului și a armatei și că, în consecință, nu se mai putea conta pe continuarea războiului de partea armatei germane.

Pentru a putea purta mai departe singuri războiul, problema decisivă era retragerea unităților germane ale Grupului de armate Ucraina de Sud pe o linie de apărare care să includă regiunea petroliferă cu căile de acces, precum și lichidarea puciului din București, astfel încît să fie menținută baza pentru rămînerea unităților germane în România.

Încă în seara zilei de 23 august, Führerul a ordonat Comandamentului Grupului de armate Ucraina de Sud să folosească toate forțele și mijloacele de luptă ale armatei germane și ale unităților SS, precum și ale celorlalți germani din Reich și din grupul etnic german, pentru a menține liniștea, siguranța și ordinea în România și pentru a respinge marele atac rus.

Comandamentul german din București a primit sarcina de a lichida puciul din Capitală. În acest scop, Divizia 5 antiaeriană urma să ocupe orașul București. La 24 august, orele 4,15 generalul german a raportat că pregătirile pentru executarea ordinului Führerului fuseseră făcute, în măsura în care mai era cu putință.*

*Amiralul Brinkmann a primit ordinul din partea Comandamentului suprem al marinei de a ocupa portul Constanța. Trupele aflate acolo i-au fost subordonate. Comandamentului german al petrolului român** i s-a ordonat în aceeași zi să apere producția și transportul produselor petrolifere prin conducta și pe calea ferată către Giurgiu, să asigure transportul lor mai departe pe Dunăre și expedierea uleiurilor minerale pe calea ferată prin Brașov. De asemenea, trebuia să pregătească preluarea întreprinderilor de către forțele germane.*

În sfîrșit, Comandamentului Sud-Est i s-a dat misiunea să țină la dispoziție o grupare de forțe în zona Niș-Belgrad (Regimentul 4 Brandenburg, Compania 468 blindată de cercetare și batalionul 2 din Brigada 201 autotunuri)

Acestea au fost primele măsuri luate de conducerea supremă pentru lichidarea puciului.

După ce a luat cunoștință de proclamația regelui României din seara zilei de 23 august, Direcția operații a OKW a informat Comandamentul Sud-Est (ora 23,30), pe șeful Misiunii militare [germane] din Bulgaria (ora 23,55) și pe comandantul militar german împuternicit pentru Ungaria (ora 23,57) despre defecțiunea României.

Comandamentul Sud-Est a primit telefonic, la orele 23,30 — prin maiorul Brudermüller — ordinul de a concentra toate forțele libere din Serbia și Croația în regiunea Niș-Belgrad și de a aduna în regiunea Skoplje-Niș pe cele de care se putea lipsi din Grupul de armate E.

Comandantului militar german împuternicit pentru Ungaria i s-a ordonat să pregătească de marș Divizia 8 de cavalerie SS. La 24 august, ora 1,45 el a raportat că în Budapesta domnește liniștea și că ministrul de Război [ungar] va concentra toate trupele disponibile pentru a apăra «Ieșindul Secuilor» [regiunea transilvană locuită de secui — n.r.], la nord de Brașov-Cluj. Considera apărarea părții românești a Transilvaniei ca o sarcină germană. Divizia 22 SS avea ordin de la Reichsführerul SS să se concentreze în zona Budapesta.

La 24 august, orele 1,50, Direcția operații a OKW a ordonat ca armata germană din Bulgaria să intre în prima fază a stării de alarmă [...]

La orele 2,10, amiralul Bürckner [din Abwehr] a fost informat despre contramăsurile luate de către Direcția operații a OKW iar la orele 10,30 a fost informat și șeful Comandamentului Suprem al Wehrmachtului, care se găsea la Berlin.

Conform comunicatului din 24 august, orele 10,30, la București aveau loc lupte grele. Acolo trebuie să fi fost 7 000-8 000 oameni, sprijiniți de tancuri și tunuri, care se îndreptau împotriva unităților germane

---

* Este vorba de generalul-locotenent Gerstenberg.

** La 4 iunie 1944, șeful Comandamentului suprem al Wehrmachtului (OKW) a numit pe generalul-locotenent Gerstenberg comandant german al regiunii petrolifere române, subordonat direct șefului OKW. Gerstenberg avea concomitent și calitatea de comandant al aviației germane din România.

încercuite. Grupul de armate Ucraina de Sud primise deja ordinul să vină în ajutorul unităților germane din București. Divizia 1 antiaeriană [Este o eroare a textului german. În fapt acolo era dispusă, așa cum rezultă și din însemnările anterioare, Divizia 5 a. a.—n.r.] a fost retrasă de la Ploiești în direcția București (trei baterii grele și una ușoară).

La orele 11,00 a avut loc un atac aerian asupra orașului București cu 150 avioane de luptă de diferite tipuri. Efectul lui politic și militar nu a putut fi însă fructificat de conducerea germană, deoarece nu existau destule forțe pentru a pătrunde în oraș. Generalul-locotenent Gerstenberg, care răzbise spre Ploiești, preluase acolo [la Băneasa — n.r.] comanda și înainta acum către București; el a cerut de urgență, telefonic, la orele 11,30, ca un batalion să fie adus pe calea aerului, batalion cu care voia să determine o schimbare favorabilă a situației. El atinsese limita de nord a orașului București și se fixase acolo cu forțele sale insuficiente.*

*La 24 august, Direcția operații a OKW ordonase ca unitățile Comandamentului Sud-Est să fie transportate pe calea aerului, iar la 25 august ordinul a fost executat. Era vorba de Batalionul din Regimentul 4 de parașutiști «Brandenburg» și de Batalionul 1 de instrucție al școlii de mici comandanți din Niș. Aceste batalioane trebuiau să sosească pe calea aerului de la Zemlin în ajutorul generalului-locotenent Gerstenberg. În plus, Grupul de armate Ucraina de Sud adusese trei companii pe calea aerului. Generalul Stahel**, care venea cu avionul de la Varșovia, trebuia să preia comanda forțelor germane din preajma orașului București.*

Ținînd seama de evoluția precipitată a lucrurilor, era însă problematic că aducerea forțelor Comandamentului Sud-Est ar mai fi putut avea vreun efect favorabil pentru trupele germane.

După comunicarea din 25 august a generalului-locotenent Gerstenberg, situația era gravă. Românii aduseseră 4 000 infanteriști bine echipați și tancuri puse sub comanda generalului de tancuri Ionescu. [Rapoartele germane au dat un nume greșit, care apoi a fost repetat în toate documentele. Comandantul superior al trupelor române de la București a fost generalul de corp de armată Iosif Teodorescu, iar comandantul detașamentului blindat adus de la Tîrgoviște a fost generalul de brigadă George Nicolescu — n.r.], astfel încît acum trebuia contat pe 60 tancuri. Un atac pentru recucerirea orașului București și pentru executarea ordinului Führerului nu era realizabil în acel moment, în lipsa armelor grele și trupelor cu experiență de luptă.

Regiunea petroliferă era încercuită, transportul producției întrerupt. După ce, la 26 august, românii luaseră în stăpînire regiunea Ploiești, situația trebuia considerată sumbră.

Nu se mai putea conta pe o continuare cu succes a luptei de partea germană. Noului guvern român urma să i se opună un contraguvern național — ca în Italia lui Badoglio. La 24 august, orele 17,00 s-a comunicat la radio că un conducător al Gărzii de fier [Horia Sima], condamnat la moarte de tribunalul român, ar fi preluat guvernul național. El declarase că mai avea în țară 60 000 - 80 000 aderenți, care-i erau credincioși și cu care ar fi putut desfășura o activitate de partizani. O contramișcare avea însă puține perspective, deoarece era de presupus că generalii români erau de partea regelui.

*La 24 august, generalul german a comunicat, de acord cu ministrul german*** că era vorba de o lovitură de stat bine pregătită, în înțelegere cu armata și cu întreaga opoziție. Poporul și armata erau informați prin radio și își dădeau adeziunea. Împotriva regelui și noului guvern nu s-ar fi găsit nici un general pentru un contraguvern [...]*

*Deoarece, în urma atacurilor aeriene asupra orașului București, în cursul cărora fuseseră bombardate și Palatul Regal și Președinția Consiliului de Miniștri, guvernul regelui se considera ca fiind în război cu Germania****, ordinul Führerului din 24 august a fost completat la 26 august cu o dispoziție din partea șefului Comandamentului Suprem al Wehrmachtului. Tot teritoriul României a fost declarat teatru de operații al armatei germane. Generalul german [Hansen] a fost în toate privințele subordonat Comandamentului Grupului de armate Ucraina de Sud. Împuternicirea specială conferită comandantului german al petrolului din România Gerstenberg a fost menținută. Grupul de armate Ucraina de Sud urma să primească indicații pentru a-l sprijini în cea mai largă măsură" [...]*

Publicăm în continuare fragmente din alte documente care relevă în mod pregnant îngrijorarea cu care naziștii urmăreau starea de spirit din țara noastră și din rîndul armatei române în preajma și după 23 august 1944

„Făcînd abstracție de opoziția din țară, care și-a întins întotdeauna antenele înspre partea inamică și ultimii români de încredere încep să devină șovăielnici în atitudinea lor. Se caută în genere posibilități politice salvatoare [...]

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972.
** Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1968.

*** Este vorba de ministrul plenipotențiar al celui de-al treilea Reich la București, von Killinger — *n.r.*

**** Starea de război cu Germania începuse din noaptea de 23 August 1944 — *n. r.*

După părerea multor organe militare germane vom avea parte în România de aceeaşi situaţie ca în Italia. Mareşalul este om de încredere, el însă nu se poate impune [...]

Multe organe militare germane văd salvarea în ocuparea ţării. Ele scapă însă din vedere faptul că ocuparea nu numai că pretinde forţe germane, ci şi că, în acel caz, va trebui să ne aşteptăm în cel mai scurt timp la rezistenţă şi acţiuni de sabotaj. În România există, fără îndoială, forţe crescînde care acţionează pentru a impulsiona România înspre desprinderea de noi [...]

*Datorită ultimelor evenimente ale războiului şi a bombardamentelor continue, România a devenit agitată şi nesigură. Necesită o conducere germană forte [...]"**

* * *

„Astăzi, 3.8.44 la orele 11 instructorul regimentului de tancuri din Divizia de tancuri «România Mare», căpitan Bergmann, raportează următoarele incidente:

1. Generalul Cornea, comandantul Diviziei de tancuri «România Mare», a dat aseară dispoziţie ca tancurile care se află la această divizie să fie distribuite, în caz de luptă, servanţilor români. De aseară, tancurile sînt deosebit de atent supravegheate de către români. În parte, trupele române dorm în tancuri, în parte s-a asigurat pază dublă la fiecare tanc. Un control trimis noaptea trecută de personalul de instrucţie german pentru verificarea tancurilor a fost oprit de către o santinelă română, care i-a dat de înţeles că acestea ar fi tancuri româneşti şi nu germane.

2. Azi dimineaţă li s-a adus la cunoştinţă [de către români — n.r.] instructorilor [germani—n.r.] unei companii că nu mai au nevoie de serviciile lor [...].

3. Un translator i-a comunicat locotenent-colonelului Hossfeld, instructor adjunct, că românii ar fi primit ordin de a nu mai trage în avioane duşmane şi nici în trupele paraşutate din avioane. În general, trupelor române li s-au ridicat muniţiile; numai santinelele au asupra lor ceva mai mult de 5 cartuşe.

4. În noaptea următoare, Divizia de tancuri «România Mare» intenţionează să facă mari manevre [...] Amănuntele sînt încă necunoscute.

5. Atitudinea ofiţerilor români este deosebit de rezervată.

Se pare că, de ieri, ofiţerii germani sînt mult mai atent supravegheaţi.

[...] Comandantul român din Roman i-a cerut astăzi comandantului local german ca, în cîteva ore, să-i comunice efectivul exact al trupelor combatante germane.

*Acest ultim fapt relatat de căpitanul Bergmann s-ar putea să fie în legătură cu semnele amintite şi comentate mai sus, că, din partea românilor, ar exista preocupări îndreptate împotriva aliatului german şi s-ar putea să fie vorba de o înţelegere cu duşmanul. Prin urmare, s-ar putea ca momentul hotărîtor să fie foarte apropiat."***

* * *

„La data de 23 august, orele 22,30, ministrul plenipotenţiar german s-a reîntors împreună cu suita sa din refugiu la legaţie. Sute de cetăţeni germani s-au refugiat în sediul Legaţiei germane. Era şi generalul Hansen acolo.

„La 24 august orele 7,00 legaţia era complet izolată; la orele 10 diplomatul elveţian a încercat să telefoneze [la Legaţia germană — n.r.] — telefonul era blocat. La orele 17 un tînăr mesager german a sosit cu o scrisoare la Legaţia elveţiană cerînd protecţie. Delegatului Legaţiei elveţiene nu i s-a permis accesul la Legaţia germană. În scurt timp după aceasta românii au pătruns în Legaţia germană, iar din acest moment orice informaţie a încetat.

*Regele era la Sinaia*** toată regiunea a fost izolată [...] Apelul lui Horia Sima prin radio a fost bruiat. Membrii SS au fost despărţiţi de restul soldaţilor. Deoarece unii SS-işti aruncau tunicile s-a dat ordin ca toţi soldaţii găsiţi fără tunică să fie priviţi ca membrii ai SS [...] De la conducerea grupului etnic german au fost ridicate cartotecile şi listele [...]*

*Ministrul suedez din Bucureşti comunică: ministrul von Killinger s-a sinucis cu puţin timp înainte de a fi luat prizonier [...]"****

Grupaj de documente realizat de Iosif I. ADAM de la Arhivele Statului, Bucureşti; traducerea: Georgeta BOLOMEI.

---

* 1944, mai 14. Raportul cpt. Cartellieri: *Situaţia generală în România*, întocmit la Marele Cartier al Führerului. Arhivele Statului, Bucureşti, colecţia microfilme S.U.A., rola 112, Oberkommando der Wehrmacht, T. 77-790, C-5519, 349-353.

** 1944, august 3. Grupul de armate Kirchner, Secţia I-a, către Grupul de armate Wöhler: *Informare despre atitudinea militarilor români din Divizia de tancuri „România Mare" faţă de trupele germane.* Arhivele Statului, Bucureşti, colecţia microfilme S.U.A., rola 131, T.312-65, C-7 583-759'760.

*** Informaţie evident eronată.

**** 4 septembrie 1944, din informarea Statului major al conducerii armatei germane, grupa străinătate, Arhivele Statului, Bucureşti, colecţia microfilme S.U.A., rola 65, Oberkommando der Wehrmacht, T 77-906, C-5 660, 582.

1673 - 1973

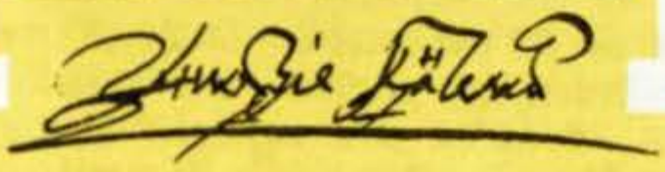

DIMITRIE CANTEMIR 300 ani de la naştere

„A FĂCUT SĂ BIRUIASCĂ PREŢUIREA NEAMULUI“

Dimitrie Cantemir, acest vlăstar de răzeşi moldoveni, născut acum trei veacuri şi precedat de părintele şi fratele său în scaunul domnesc al lui Ştefan cel Mare, s-a ilustrat prin remarcabila sete de cultură şi învăţătură, prin întinsele cunoştinţe acumulate în cele mai felurite domenii (istorie, filozofie, logică, geografie, filologie, orientalistică, muzică), prin operele pentru care întreaga lume ştiinţifică europeană contemporană i-a recunoscut meritele.

Dar, mai înainte de toate, pentru noi, cei de astăzi, apar în toată măreţia lor dragostea

„Pe vremea cînd Marte stăpînea mai cu putere decît Palas, o astfel de întîlnire se arăta a fi mai mult o dorinţă decît o speranţă. Dar iată că faptul şi-a găsit împlinirea acum, că prea luminatul şi prea învăţatul Dimitrie Cantemir, principe al Imperiului rusesc, domn ereditar al Moldovei, dînd o pildă precît de demnă de laudă, pre atît de rară, şi-a închinat numele ilustru cercetărilor ştiinţifice. Iar prin adeziunea sa, Societatea noastră a dobîndit o nouă strălucire şi o podoabă neîntrecută. Ne înclinăm cu smerenie în faţa buneivoinţe ce ne-o acordă principele nouă şi lucrărilor noastre”.

Din textul **Diplomei alegerii lui Dimitrie Cantemir ca membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin**, 11 iulie, 1714.

★

„Prea luminatului [...] şi mult învăţatului Ioan Dimitrie Constantin voevod [...] Cu mare bucurie şi plăcere am primit [...] cartea luminăţiei tale, cu atît mai mult cu cît am recunoscut în aceasta prima roadă a învăţăturii tale [...] Demnă de laudă am cunoscut deci cartea aceasta, fiind valoroasă şi desăvîrşită întru toate şi tot aşa o va socoti oricine nu va avea ochii sufletului întunecaţi de fumul invidiei. Căci cartea are un rost minunat cît şi înţelesuri înalte [...], o exprimare limpede, foarte plăcută şi retorică [...], împodobită îndeajuns cu povestiri şi zicale de ale înţelepţilor păgîni şi, într-un cuvînt, atît de plină de învăţătură, încît cei mai mulţi care nu-ţi cunosc inteligenţa [...] nici nu vor crede că este rodul ostenelii tale.

Călătoreşte, deci [...] prea luminate, întru dragostea învăţăturii şi fii încredinţat că nu după mult timp înţe-

lepciunea te va încununa, trecîndu-te în cartea marilor săi eroi".

Din elogiul învățatului grec Ieremia Cacavela (1643 — după 1700), dascălul lui Dimitrie Cantemir, la opera acestuia **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea,** tipărită la Iași, în 1698.

★

„Domnia lui Dumitrașcu vodă într-acestași chip au fost: fiind el om isteț, știind și carte turcească bine, se vestise acumu în tot Țarigradul numele lui de-l chemau agii la ospețele lor cele turcești, pentru prieteșugu ce avea cu dînșii. Alții zic, știind bine în tambur, îl chiemau agii la ospețe pentru zicături".

Logofătul Nicolae Costin, **Letopisețul Țării Moldovei,** ed. M. Kogălniceanu în **Cronicele României,** ed. II, București, 1872, p. 89.

★

„Dumitrașcu beizade, fiul lui Cantemir vodă [...] așa știé a dzice bine în tambură, că nici un țărigrădean nu puté dzice ca dînsul [...] Era om învățat [...] Lăcomie nu avé mare, lucrurile lui poftié să fie lăudate [...]"

Ioan Neculce, **Letopisețul Țării Moldovei,** ed. Iorgu Iordan, București, 1955, p. 237 și p. 260

★

*„Sosind la castel, solul a întîlnit pe domn [Antioh Cantemir] care-l aștepta la scară. Coborînd pînă la ultima treaptă, a urat [...] bun sosit solului și l-a poftit cu dînsul [...] Într-o a doua cameră aștepta fratele domnului, Dumitrașcu [Dimitrie Cantemir — **n.n.**] care a urat bun sosit solului, arătînd că este fericit să vadă persoana lui [...] Intrînd apoi în a patra odaie, s-au așezat pe un jilț acoperit cu perne, la dreapta solul, la stînga domnul. Fratele domnului, stînd lîngă sol, a început diverse discuții cu însoțitorii solului asupra datoriilor prieteniei [...] După aceea, m-a rugat să ne retragem în audiență privată, la care au asistat și secretarul soliei și fratele domnului, un bărbat erudit în limba latină și cu educație aleasă, ca și cum ar fi fost educat în Polonia! [...] La ospăț, am mărturisit despre marile dovezi de bunăvoință ce primisem de la domn și de politețea fratelui său".*

Din **Jurnalul soliei la Poartă a lui Rafael Lesczynski** trimisul regelui Poloniei August II, la 1700.

★

„[Dimitrie Cantemir era] un om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi".

Petru cel Mare, **Jurnal de campanie.**

★

„Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, de curînd sosit de la Moscova [...], este un principe învățat, a cărui convorbire este foarte plăcută [...] Țarul [Petru cel Mare] are multă prețuire față de domnul Moldovei și este convins că dacă în acea expediție [de la Prut] ar fi urmat sfaturile acestui principe, n-ar fi dat greș [...]. Cantemir este de altfel foarte înzestrat, știe mai multe limbi și este membru al Academiei regale de științe din Berlin. A alcătuit o istorie a Turciei în grecește și latinește, care conține mai multe maxime secrete de stat ale Curții otomane [...] această istorie n-a fost încă publicată pînă acum".

de țară și dăruirea de sine dovedite în lupta pe plan politic și pe tărîmul ideilor pentru recunoașterea drepturilor istorice inalienabile ale poporului nostru. În opera lui Cantemir — care a depășit tot ceea ce intelectualitatea românească reușise să dea mai bun, pînă la acel moment, prin pana cronicarilor și cărturarilor ei — străbate ca un fir roșu această sublimă dragoste de țară, dorința de a-și sluji și apăra neamul în care se născuse. Înarmat cu o erudiție rar întîlnită în epoca lui chiar la alți iluștri învățați din Europa, investigînd cu rîvnă și migală cele mai variate surse documentare — ale antichității greco-romane, ale epocii medievale bizantine, orientale, apusene, polone, maghiare ș.a. — spulberînd multe teorii false și păreri preconcepute,

Dimitrie Cantemir a apărat cu strășnicie adevărul istoric, demonstrînd originea latină a poporului român și continuitatea neîntreruptă pe aceste meleaguri a scoborîtorilor colonilor lui Traian de la romanizarea Daciei și pînă la apariția pri

melor state feudale românești în frămîntatul veac XIV. De aceea,

lucrarea *Hronicom a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Țara Munteniască și Ardialul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Rîmului [...] și pentru romanii carii de atuncea într-însa așezîndu-să, într-aceiași și pînă acumú necontenit lăcuesc* — **al cărei titlu însuși definește un crez — trebuie considerată ca cea mai luminoasă operă a voievodului cărturar: „Pre romano-moldo-vlahii noștri —scrie Cantemir — Roma maica, din lăuntrurile sale născîndu-i, i-au aplecat și i-au crescut; Traian părintele, cu obicéele și armele românești învățîndu-i, a Dachii adevărați moștenitori i-au pus și cu curat sîngele fiilor săi, pre Dachia, care mai denainte varvară iera, au evghenisit-o [înobilat-o]". Această carte, care proclama obîrșia românilor „din buni și tari părinți romani", precum și „a sîngelui curățenie și a neamului evghenie" [noblețe], a constituit o făclie cu care patrioții de mai tîrziu au dus mai departe lupta pentru afir-**

Din relatările rezidentului Hanovrei în Rusia, Friedrich Christian Weber, **Mémoires pour servir à l'histoire de l'Emp're Russien sous le règne de Pierre le Grand...**, La Haye, 1725, p. 8 și p. 323-324.

★

„Era un principe învățat, după cum reiese din memoriile sale geografice, istorice și arheologice, pe care le-a alcătuit în timpul călătoriei sale împreună cu țarul, la Derbent" [în Caucaz]

Din relatările geografului francez Joseph Nicolas Delisle (1688-1767), la 1726.

★

„Principele Dimitrie Cantemir [...] s-a consacrat [la Constantinopol] limbilor orientale, a cultivat poezia și muzica, pe care (deoarece aceasta lipsea la turci) a pus-o în ordine, i-a adaptat note și din această cauză a devenit foarte plăcut sultanului, vizirului și demnitarilor [...]. Cînd Petru I venise cu oaste în Moldova, scuturînd stăpînirea turcească a trecut de partea lui, pentru care vrednicie i s-a acordat titlul de principe al Sfîntului Imperiu rus și voievod cu drept de moștenire al Moldovei [...]. În ziua de 22 ianuarie 1721 i s-a încredințat demnitatea de consilier intim și senator [...] Cît privește erudiția lui, cunoștea foarte bine următoarele limbi [...], greaca, turca, araba, turceasca înaltă numită Farsi și cu totul diferită de cea vulgară; la fel latina, ruteneasca sau mai exact slavona [...]. În istorie însă s-a străduit mai mult decît în celelalte științe. În afară de arta muzicală, după cum s-a menționat mai sus, se desfăta mai ales cu studiul poeziei. A izbutit în toate acestea, încît în 1714 a fost declarat membru al Societății regale berlineze."

Din **Vita et Elogium Principis Demetrii Cantemyrii**, scrisă pe la 1726-1727 și păstrată în Arhiva Academiei din Berlin.

★

„Lucrările erudite [...] ale prea vestitului principe Dimitrie Cantemir intitulate: **Incrementa atque Decrementa Ottomanici Imperii,** *nu îți sînt necunoscute [cititorule], zic ale principelui prea învățat care ne-a fost răpit nu de mult de un destin crud, pe care totuși știința lui l-a sustras de la moarte și vrea să supraviețuiască cenușii sale. Cu atît mai luminos începe să strălucească aleasa natură a virtuții Cantemiriene, care, cu toate obstacolele turcești întîmpinate, [...] a făcut să biruiască o prețuire atît de scumpă a neamului și a erudiției lui în așa măsură, încît credem că niciodată nu vom putea preamări îndestul sufletul unui atît de mare principe, vrednic să fie cinstit după moarte".*

Din elogiul învățatului grec Mihail Skendos Vanderbech, **Praesens Russiae Literariae Status...**, vol. I, Nürnberg, 1727, p. 146.

★

„Din lucrările învățatului domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, **Descrierea lui a Moldovei** *[...] este citată în opera lui Bayer* **Dissertatio de Situ Scythiae, in Commentariis Petropolitanis. Istoria turcească,** *lucrată de el și mult lăudată în* **Verändertes Russland,** *ar fi, după cum afirmă d. Bayer [...] cu comentariile [...] excelente, conținînd multe date asupra celor întîmplate la Curtea turcească, precum și descrierea caracterelor unor viziri, muftii*

şi altor miniştri, care se găseau la Curte în timpul îndelungatei şederi a lui Dimitrie în Turcia".

Din comentariile numismatului şi istoricului suedez Carl Reinhold Berch din 1735.

★

„Moldova era cîrmuită atunci de principele Cantemir [...] care reunea talentele grecilor vechi, ştiinţa literelor şi a armelor".

Voltaire, **Histoire de Charles XII** în **Oeuvres**, vol. XVI, Paris, 1878, p. 273.

★

„Se poate constata că, independent de originea şi de faptele sale, Dimitrie Cantemir merita acest articol şi în calitatea lui de om de litere [...]. **Istoria Imperiului otoman** *este plină de trăsături atît de interesante, mai ales în notele care formează cea mai mare parte a ei, încît mi-am propus de mai mult timp să desprind cîteva [vieţi de viziri]".*

Scriitorul francez abatele Antoine François Prévost d'Exiles (1697-1763), autorul celebrului roman **Manon Lescaut**, recenzie în **Le Pour et le Contre, ouvrage pèriodique, d'un goût nouveau**, 1740, pp. 157 şi 292.

★

*„[***Autorul Istoriei Imperiului otoman***] este un savant judicios, imparţial, nu poate fi niciodată bănuit de ură. Faptele povestite sînt scoase din izvoarele cele mai sigure şi mai autentice. El aşează faptele cu metodă, expune cu exactitate, povesteşte în chip clar [...]. Dezvoltă acţiunea, zugrăveşte pe actori, nu caută să înfrumuseţeze subiectul pentru a distra pe cititori, nu rîvneşte la alt merit decît de a spune adevărul şi a-l face înţeles".*

Recenzie la apariţia **Istoriei Imperiului otoman** în **Mémoires pour l'histoire des sciences et des beaux arts**, Paris, sept.-oct. 1743, p. 2392 şi urm.

★

*„***Istoria turcilor** *de principele Cantemir depăşeşte în autoritate şi metodă orice operă tratînd acelaşi subiect, scrisă în orice limbă europeană. A fost educat la Constantinopol şi obişnuit cu manierele turcilor şi a cunoscut la perfecţie limbile arabă, persană şi turcă şi a fost capabil să-şi ia cunoştinţele de la izvoarele cele mai autorizate; nimic din ce este afirmat într-însa n-are aparenţa de-a fi fals, nimic din ceea ce este esenţial — omis [...]. Este absolut necesar să spun că istoria lui Cantemir face compilaţiile lui Knolles şi Rycaut [istorici englezi ai Imperiului otoman] complet inutile".*

Din elogiul orientalistului englez Sir William Jones (1746-1794), **Prefatory Discourse to an the History of the Turks**, Londra, p. 498.

★

„Între alţi însemnaţi scriitori ai secolului acestuia, a fost [...] şi Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei. Acesta prin capacitatea sa profesională, prin cultura artelor şi prin instructivele sale scrieri, s-a făcut cunoscut în toată Europa [...]. El cunoştea limba turcească, persană, arabă, elina, greceasca nouă, slavona, româna şi franceza. Studiile ce le făcuse în istorie, în filozofie şi în matematică, îl puneau între cei mai mari învăţaţi din timpul său. El a ajuns să fie numit şi membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin, iar aproape de moarte principe al Imperiului romano-german. Operele lui intelectuale au fost apreciate de mulţi autori...".

Din elogiul învăţatului grec George Ioan Zaviras (1744-1804), traducător în greacă la 1795 al lucrării lui D. Cantemir **Evenimentele Cantacuzinilor şi Brîncovenilor din Ţara Muntenească.**

marea şi propăşirea poporului român.

Mai cunoscută cercurilor de învăţaţi şi mai legată de numele lui Dimitrie Cantemir a rămas, o altă lucrare, scrisă în latineşte, anume *Descriptio Moldaviae*, adevărată enciclopedie a principatului asupra căruia a domnit, din nefericire atît de puţină vreme.

Cantemir n-a fost numai un eminent şi multilateral teoretician-filozof, ci şi un om politic cutezător; el a încercat să pună în practică ideile sale generoase. Datorită vitregiilor existenţei, trăind mai mult pribeag la Constantinopol, şi-a dat seama, în însăşi inima Imperiului otoman, de slăbiciunile şi parazitismul structurii acestui stat expansionist. Ajungînd domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir n-a pregetat o clipă să încerce a-şi aduce la împlinire visul de descătuşare a ţării de sub opresiunea tur-

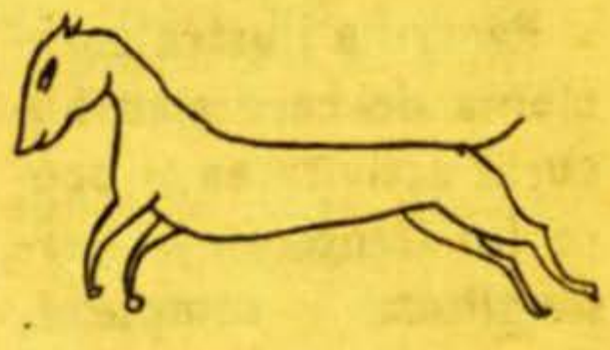

Vignetele reproduc schiţe făcute de D. Cantemir în timpul expediţiei din Caucaz

cească; de aceea, în 1711 a rupt legăturile cu Înalta Poartă, alăturîndu-se — în baza unui tratat ce-i recunoştea drepturile ţării sale — oastei lui Petru cel

Mare în lupta împotriva „împilatorilor agareni". Silit a lua din nou calea pribegiei, de data aceasta în ţara vecină de la răsărit, Cantemir a înţeles să militeze mai departe pentru patria lui, înlocuind spada cu condeiul şi lăsînd opere ce i-au nemurit amintirea. Una din ele a fost dedicată istoriei împărăţiei otomane, căreia, după ce îi arăta „creşterea" în evul de mijloc, prezenta, în modul cel mai pregnant, începutul „descreşterii" temutului stat al sultanilor, al cărui apus inevitabil l-a intuit cu o mare putere de pătrundere. Această savantă lucrare, alcătuită în latineşte, tradusă apoi şi tipărită în cele mai importante limbi de circulaţie ale continentului la mijlocul sec. XVIII, a răspîndit în întreaga Europă, faima lui Cantemir, ales membru al Academiei de Ştiinţe berlineze, în 1714.

Pentru a ilustra aprecierea de care s-au bucurat activitatea şi opera lui Cantemir — personalitate complexă, istoric de prim rang, literat şi filozof — reproducem cîteva din cuvintele elogioase pe care le-au avut la adresa lui unii cărturari contemporani şi unii dintre cei care i-au urmat.

Paul CERNOVODEANU

Ilustraţie la ediţia rusă a lucrării lui D. Cantemir **„Sistema religiei mahomedane"**

★

„Ocupaţiunile lui cele mai plăcute erau istoria şi arhitectura, iar filozofia şi matematica erau podoaba de căpetenie a minţii lui. El a fost membru al Academiei din Berlin şi în momentul cînd fu primită în Petersburg ştirea despre moartea lui, împăratul Carol VI îi dăruise titlul şi cinstea de a fi Prinţ al Sfîntului Imperiu roman".

„[...] Cunoştinţele lui vaste [...] veselia desăvîrşită în conduită şi convorbiri, i-au atras iubirea tuturor societăţilor a căror podoabă a fost..."

„[Cantemir a fost] cel mai învăţat bărbat în Rusia, în timpul lui Petru cel Mare".

Scriitorul rus Nicolae Bantîş-Kamenski, **Deiania Znamenitîh polkovodţev i ministrov... Petra Velikogo,** Moscova, 1812.

Voltaire despre marele cărturar

Doi dintre contemporanii lui Dimitrie vodă Cantemir i s-au părut lui Voltaire demni de o atenție specială: Carol XII regele Suediei (1697-1718) și Petru cel Mare, țarul Rusiei (1682-1725), doi monarhi remarcabili, primul prin neobișnuita sa vitejie și îndemînare războinică, iar celălalt prin stăruitoarele eforturi novatoare de a-și aduce patria la înălțimea civilizației europene. Istoria i-a pus de două ori față în față: la Narva (1700) a fost învingător Carol XII, la Poltava (1709) — Petru cel Mare. După această din urmă luptă, regele suedez a trebuit să pribegească prin Imperiul otoman și abia în 1715 a reajuns în țara sa.

În 1731, Voltaire a tipărit *Istoria lui Carol XII*, în care a făcut și unele aprecieri asupra originii Cantemireștilor, crezîndu-i greci*, și asupra politicii urmate de Dimitrie Cantemir. Fiul acestuia, Antioh Cantemir (1708-1744), ajuns ambasador al Rusiei la Londra și apoi la Paris, s-a adresat în 1738, direct marelui filozof francez, cerîndu-i ca în noua ediție a *Istoriei lui Carol XII* — pe care tocmai o pregătea — să-și rectifice afirmațiile; pentru documentare în ambele chestiuni, i-a trimis *Istoria Imperiului otoman* — probabil ediția engleză din 1734-1735 — în care Voltaire putea găsi informații prec se și amănunțite asupra Imperiului otoman, pe care Cantemireștii îl părăsiseră la 1711. Voltaire se afla pe atunci la Cirey, în „exilul" care a durat din 1734 pînă în 1745; din această corespondență, (nu ne sînt cunoscute decît scrisorile lui Voltaire — cele ale lui Antioh Cantemir se vor fi aflînd, poate, în Franța) rezultă că rectificările dorite de fiul voievodului-cărturar n-au apărut în ediția respectivă. Mai tîrziu, însă Voltaire va reveni asupra afirmațiilor sale, în *Istoria lui Petru cel Mare*.

Redăm aceste două prețioase scrisori — în partea lor referitoare la Dimitrie Cantemir în versiunea românească a Roxanei Verona, după textele tipărite de Sever Zotta, în lucrarea *Despre neamul Cantemireștilor*, Iași, 1931.

G. S.

„Excelență vă sînt deosebit de îndatorat. Ați binevoit să-mi faceți cunoscut un adevăr asupra căruia eram destul de prost informat. Iar felul binevoitor în care ați făcut-o, valorează cît adevărul însuși. În prezent, citesc **Istoria Imperiului otoman** *a principelui Cantemir, tatăl Dv., pe care voi avea onoarea să v-o restitui cît de curînd și pentru care nu pot mulțumi îndeajuns Alteței Voastre. Mă veți ierta, sper, că m-am înșelat asupra originii voastre.*

Multitudinea talentelor principelui, tatăl Dv., cît și ale Dv. personal, m-au făcut să mă gîndesc că trebuie să descindeți din vechii greci, și v-aș fi crezut provenind mai curînd din neamul lui Pericle decît din cel al lui Tamerlan.

Oricum, ținînd seama de crezul meu dintotdeauna de a aduce omagiu meritului personal mai mult decît celui dobîndit prin naștere, îmi iau libertatea să vă trimit copia celor ce-am inserat despre ilustrul Dv. tată în lucrarea mea **Istoria lui Carol XII**, *actualmente în curs de retipărire, și nu o voi trimite în Olanda, decît după ce voi fi aflat de la unul din secretarii Dv. că îmi acordați această permisiune[...]*

Voltaire

Cirey, în Champagne, 13 martie 1739".

„Excelență! Aflu cu mîhnire că editarea cărții de către Ledet este terminată. Am comandat introducerea unei plachete privind pe ilustrul vostru tată, dar dorințele autorilor nu mai sînt executate de către editori, după cum nu sînt respectate legile Divanului de către acei dintre arabi ce pradă. Am scris și voi mai scrie încă; dar nu răspund de autoritatea Divanului meu.

Am deosebita cinste de a vă înapoia **Istoria otomană** *pe care Excelența Voastră a binevoit să mi-o împrumute și pe care o restitui cu regret. Am învățat din ea multe lucruri. Și mai multe aș afla, însă, dintr-o conversație cu Dv.; căci știu că sînteți* **doctus sermonis cujuscumque linguae et cujuscumque artis.****

Vă înapoiez **Istoria otomană** *prin diligența din Bar-sur-Aube care pleacă miercurea viitoare, la 22 ale lunii; coletul este pe adresa Dv., la locuința Dv., și de trimiterea lui s-au ocupat serviciile publice din Bar-sur-Aube. Dacă nu vă parvine, Excelență, puteți să reclamați birourilor din Paris.*

Cît privește graba librarilor, am mai multe motive de nemulțumire. Ei se zoresc să ofere fructe încă necoapte, dar, oricît de rău le-ar fi gustul, voi avea onoarea, Excelență, să vi le prezint, de îndată ce voi intra în posesia lor. Știu că aveți darul să faceți să apară sub mîinile Dv., fructe și flori din toate anotimpurile; limbile moderne și cele vechi; filozofia și poezia vă sînt la fel de familiare [...].

Printre francezii ce vă cunosc meritele, Excelență, nu este unul care să vă fie, cu mai mult respect decît mine, prea umilul și prea supusul vostru servitor,

Voltaire

Cirey, 19 aprilie 1739".

---

* Vezi, în acest număr, articolul lui Paul Cernovodeanu.

** Formulă latină al cărei sens este: „erudit pentru a discuta în orice limbă și asupra oricărui subiect".

Reproducem în facsimil și în transcriere, după colecția de microfilme a Arhivelor Statului, o pagină din manuscrisul lui D. Cantemir *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* (Cartea a 9-a, Capul 1). Pe marginea textului sînt corecturile făcute de către autor. (Din colecția de microfilme „fond U.R.S.S", Arhivele Statului, București.)

cît cei streini mai curat o ştiu, am înţeles; şi am învăţat pre scurt vom pomeni: şi întîi pentru Ginghiz marele han tătărăsc. Anul ieşirii acestui han foarte greşit iaste la toţi istoricii creştineşti (cuvîntul acesta poftesc pre cititoriul să nu-l scrie asupra mîndrii noastre, căci adecă pre toţi pre alţii îi socotim greşiţi şi ca cum noi numai am fi negreşiţi, ce să caute cu deadinsul şi atuncea dupe plăcerea adeverinţei să giudece). Greşit să fie anul, zicem, căce scriitorii creştineşti îl pun la anul de la minciunos prorocul Muhamed, anii 617, carele iaste de la mîntuitoriul lumii 1220, carea de ar fi adevărat ar trebui eşirea lui Genghiz han să fie mai pre urmă decît ieşirea lui Suleiman şah, tatăl lui Erdogul şi moşul lui Osman (carile întîi au stătut împărat turcilor) cu 6 ani, căci Suleiman şah au ieşit la anul de la Muhamed (căruia arăpeaşte îi zice higiret) 611, carile iaste de la Christos 1214, ce după adeverinţa tuturor istoricilor turceşti, persieşti şi arăpeşti (caută şi la istoria de noi făcută în prefaţie)**.*

*Suleiman şah, moşul lui Sultan Osman, cu cîţiva ani au ieşit mai pre urmă de cît Genghiz. Şi aşa fără prepus se dovedeaşte că anul carele însemnează istoricii creştineşti iaste greşit. Pentru aceasta, de va vrea cititoriul mai curat să se înştiinţează, cearce prefaţie istorii noastre pentru creaştirea şi descreaştirea Curţii Aliosmăneşti, că acolo pre larg şi mai cu dovadă am arătat, precum ieşirea lui Genghiz han s-au tîmplat la anul higiret 608, carile iaste de la Christos 1212, carile cade în al optule an al lui Theodor Lascar; şi aşa şi Petavie*** amentrelea ascuţit al vreamilor semăluitoriu.*

*Hogea Sadi
în predoslovia istorii
sale ce-i zice
Tag ut-tevaruh,
adecă corona istoriilor.

** predoslovie.

*** Petavie, partea 1,
cartea 11, capul 3.

Omenite cititoriule de al patrulea rînd iaste acum cu acest de pre urmă, de a-i cercat greşealele acestii trude a noastre, unele ale noastre, iară altele şi mai multe ale diacului carile au scrisu de pe izvodu nostru, diacul dară fiind nedeplin ştiutoriu orthografii româneşti, multă trudă ne-am dat cum să cade a o îndrepta şi poate încă în multe locuri să o fi trecut cu videarea ce nedejduim că la îndreptarea tipografii (de va vrea Dumnezău pînă la acea vreame să ne lase cu suflare) toate să se îndrepteze. Aşijderea în multe locuri va videa cititoriul că la une mărturii pomenim de numele istoricului, iară la ce carte sau la ce cap anume nu însămnăm, ce şi aceasta cu graba silindu-ne cînd culeagem mărturiile din scriitor uitam a însămna şi capetele în carile să scriu aceale mărturii, însă în bună credinţă îi adeverim că la acel autor aceale mărturii precum le însămnăm negreşit aşea le va afla. Iară mai mult ce vom fi greşit te poftim ca cu lină şi blîndă inimă să îndrepteaze şi să tocmească. Iară mai mult să adauge sau să scază, poftim să nu îndrăznească.

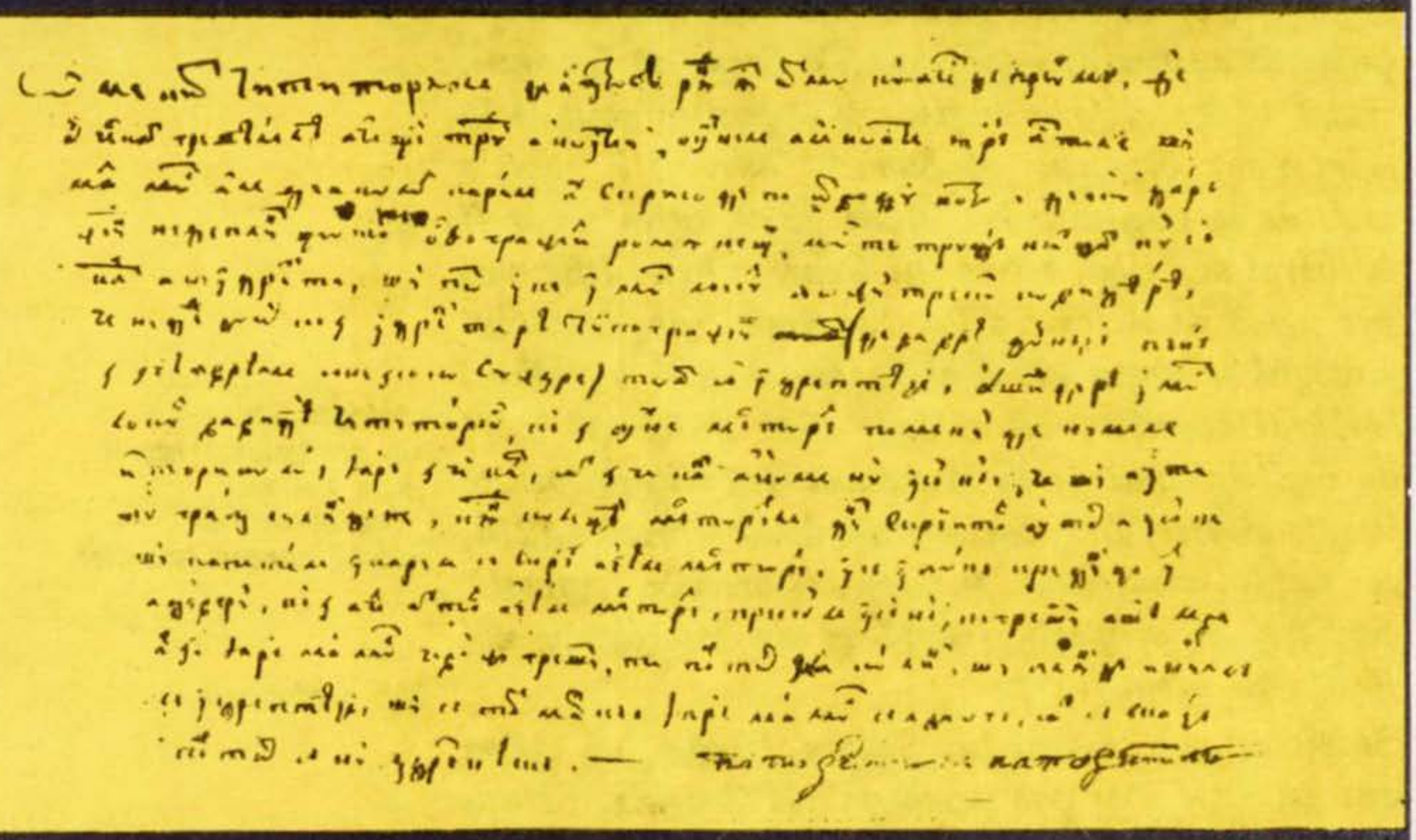

Text autograf de o rară valoare al lui Dimitrie Cantemir, aflat ca filă deosebită în manuscrisul operei *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, cuprinzînd indicaţii date la 1720 privind tipărirea operei, după ce a făcut a patra revizuire a manuscrisului transcris de un diac „nedeplin ştiutoriu orthografii româneşti". (După colecţia de microfilme de la Arhivele Statului, Bucureşti.)

Selecţia şi transcrierea textelor: Gabriela MĂRĂŞOIU şi Valeria ŞINDELARU de la Arhivele Statului, Bucureşti.

PRIMUL PORTRET

Iconografia destul de bogată a lui Dimitrie Cantemir, azi mai mult sau mai puțin cunoscută — începe cu portretul din prima lui tinerețe, reprodus pe coperta acestui număr din **Magazin istoric.** *Este o pictură în ulei, cu multe calități artistice și documentare, de dimensiunea 1 m × 0,77 m, aflată azi la Muzeul de artă din Rouen (Franța).*

După datele ce le deținem de la conservatoarea muzeelor din Rouen, care a avut amabilitatea să ni le comunice, tabloul a intrat în colecția respectivă imediat după Revoluția din 1789. În Catalogul din 1809, el figura, la nr. 180, ca portret al unui oarecare domn de Martainville, de un autor necunoscut; ulterior, a fost chiar atribuit pictorului Vanmour (1671-1737), dar în Catalogul din 1911, sub nr. 855, apare importanta rectificare: „Un domnitor din Valahia, de un necunoscut francez".

A fost identificat pentru prima oară ca portret al lui Dimitrie Cantemir de Maria Bengescu, care studia pictura la Paris. N. Iorga l-a menționat în **Revista istorică** *nr. 10-12, din 1921 și în* **Gazette des Beaux-Arts,** *t. IX, 1924. Asupra portretului s-a oprit și cercetătorul polonez Lossky, care spera ca autorul să fie un anumit pictor polonez.*

În 1925, C. I. Karadja a publicat o scurtă notă asupra acestei descoperiri, sub titlul: **Contribuții la iconografia Cantemireștilor.** *Peste trei ani, în 1928, Nicolae Iorga, într-un memoriu prezentat Academiei* **(Portrete și lucruri domnești nou descoperite),** *a reconfirmat descoperirea Mariei Bengescu, referindu-se și la portretul în mezzo-tinto* al lui Fritsch, apărut în prima ediție germană a* **Istoriei Imperiului otoman** *(Hamburg, 1745). Ulterior, Iorga a publicat portretul de la Rouen în cadrul iconografiei Cantemireștilor, în* **Portretele Domnilor Români** *(Sibiu, 1930). Recent, a fost adus în țară un diapozitiv în culori, executat la Rouen după pictura originală.*

Cînd și cum a fost făcut acest portret?

Se știe că, în 1688, Dimitrie Cantemir a fost trimis ostatec la Poartă pentru a garanta domnia tatălui său Constantin Cantemir. Avea atunci 15 ani, dar nu e de mirare ca peste 3-4 ani să i se fi făcut acest portret de către unul din pictorii străini care lucrau la Istanbul asemenea portrete (așa cum Vanmour a lucrat pentru ambasadorul Ferriol, la 1708, cunoscuta serie de portrete, costume și scene publicate apoi într-un album de gravuri, de Le Hay, la Paris, în 1714). Avînd în vedere vîrsta pe care o arată în portret Dimitrie Cantemir — 18-19 ani — pictura n-a putut fi executată decît înainte de prima lui domnie (1693), deci între 1691-1692, ceea ce ar infirma atribuirea ei pictorului Vanmour, care a început să picteze la Istanbul după 1699. Dimitrie Cantemir avea atunci 26 ani.

Cum a ajuns acest portret în Franța și... la Rouen?

S-a încercat (în **Gazette de Rouen,** *citată de N. Iorga în articolul din 1924) să se explice aceasta prin vechile raporturi existente între Bizanțul otoman și capitala normandă.*

Este foarte posibil însă să fi ajuns și prin Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie Cantemir, care a fost ambasador al Rusiei la Londra și Paris (1732-1744), unde a și murit. Portretul, rămînînd în Franța, după Revoluția din 1789 a intrat, ca multe alte opere de artă, în patrimoniul statului francez, fiind apoi distribuit Muzeului din Rouen, unde apare în Catalogul din 1809.

În ceea ce privește asemănarea cu gravura lui Fritsch din 1745, cît și cu gravura lui Rein, din a doua ediție germană a **Descrierii Moldovei** *(1771), concordanța trăsăturilor fizionomice, cu toată diferența de vîrstă, este evidentă și impresionantă (vezi și imaginea din p. 20).*

Desigur că acest portret al domnitorului și ilustrului savant român Dimitrie Cantemir, din perioada sa de formație intelectuală, ar sta mult mai bine în Muzeul de Istorie Națională al R.S.R. decît în depozitul Muzeului din Rouen — muzeu **unde nu este expus** *— și poate că un prietenesc demers pe lîngă forurile franceze ar găsi un ecou favorabil și un amabil gest de repatriere a acestui „portret de familie", așa cum s-a procedat și cu osemintele lui Cantemir, în 1935, cînd acestea ne-au fost transmise de către guvernul U.R.S.S.*

Adrian CORBU

Muzeul Universității din București

* Tehnică a gravurii pe metal.

Prof. univ. dr. docent
CONSTANTIN C. GIURESCU

Personalitate de seamă a istoriografiei şi vieţii ştiinţifice româneşti, autor a numeroase studii şi sinteze de specialitate, Constantin C. Giurescu, este binecunoscut cititorilor revistei noastre. Aflat în al optulea deceniu de viaţă, dascăl şi cercetător, domnia sa continuă să desfăşoare o activitate fecundă, dovedind o vitalitate excepţională şi o uimitoare receptivitate.

Apariţia recentă a cărţii Formarea limbii şi a poporului român **în limbile engleză, franceză şi spaniolă — o ediţie românească amplificată, urmînd să apară în acest an — ne-a oferit prilejul să adresăm cunoscutului istoric cîteva întrebări asupra aceluiaşi subiect.**

ROMANISMUL DACIC

— Mai întîi, vă rugăm să ne vorbiţi despre formarea poporului român în cadrul etnogenezei celorlalte popoare romanice şi despre semnificaţia substratului traco-geto-dac.

— Formarea poporului român în spaţiul carpato-danubian este un proces asemănător formării celorlalte popoare romanice europene: francezii, italienii, spaniolii, portughezii. La toate aceste popoare constatăm, mai întîi, un **element etnic** de bază: galii, etruscii, celtiberii. La români, acest element l-au format daco-geţii, ramura de nord a tracilor. Alături de acest element de bază autohton, au venit **coloniştii romani,** care au adus cu ei limba latină populară, civilizaţia şi cultura română. Aceşti colonişti au asimilat într-o perioadă de timp variabilă după împrejurări şi după mulţimea numărului lor elementul de bază autohton, dînd naştere unor noi sinteze etnice: daco-romanii în Dacia, iar în celelalte părţi de care amintim galo-romanii, romanii, iberomanii etc.

Asupra acestor noi sinteze etnice s-a exercitat acţiunea elementelor migratoare — germanice în vestul Europei şi în Italia, slavice în sud-estul Europei. În ţinutul carpato-danubian s-au aşezat slavii, elemente migratorii care au sfîrşit prin a fi asimilate de către daco-romani.

— Prin urmare, şi noi sîntem rezultatul unei duble asimilări?

— Întocmai. Asemenea actualelor popoare romanice din Europa, şi **noi** sîntem rezultaţi dintr-o dublă asimilare, în sensul contopirii mai întîi a elementului de bază autohton cu elementul roman şi apoi a asimilării elementului migrator de către popoarele romanice, constituite în urma primei sinteze etnice amintite.

— În lucrarea dv. am întîlnit formularea de romanism dacic, referitoare la rezultatul etnic, lingvistic şi cultural al contopirii elementului autohton cu romanii; ce caracter are acest romanism?

— Caracterul esenţial al romanismului din Dacia rezultă din asimilarea **dacilor autohtoni,** a mulţimii de ţărani daci care au fost atraşi de puterea împărăţiei romane, de civilizaţia romană. Apoi aş dori să

relev şi un alt element. Romanismul din Dacia prezintă în primul rînd un caracter militar. Mulţimea veteranilor aşezaţi, după eliberarea din armată, în ţinutul carpato-danubian a făcut ca în limba noastră, spre pildă, noţiunea de „om în vîrstă" să fie redată tocmai prin acest termen, căci **bătrîn** nu înseamnă altceva decît **veteranus,** transformat după evoluţia limbii noastre, în timp ce la toate celelalte popoare se utilizează termeni derivaţi din **vetus** sau **senex.**

— Ce urmări a avut această convieţuire?

— Urmări decisive: naşterea poporului român.

— Cum se explică extraordinara putere a romanismului dacic? Cum s-a putut ca într-un interval aşa de scurt, 165 ani cît a durat stăpînirea romană în Dacia, el să prindă rădăcini atît de adînci?

— Răspunsul, după părerea mea, nu poate fi decît unul singur: romanismul a biruit în Dacia fiindcă el i-a cîştigat pe autohtoni. Dacă romanii nu izbuteau să cîştige pentru civilizaţia şi cultura lor pe daci, s-ar fi întîmplat şi în ţinutul carpato-danubian ceea ce s-a întîmplat în Panonia şi în Britania: dispariţia treptată a romanismului.

— Istoria ne arată că, în toate timpurile şi la toate popoarele, mulţimea legată, prin îndeletnicirile ei, de pămîntul care o hrăneşte, mulţimea aceasta nu-şi părăseşte vatra. Ce argumente noi aduceţi în sprijinul continuităţii daco-romanilor pe teritoriul vechii Dacii?

— Vreau să subliniez şi în această convorbire pentru cititorii revistei **Magazin istoric** aceeaşi concluzie a tuturor argumentelor rezultînd din mărturiile izvoarelor istorice, din cercetările arheologice, din studiul limbii şi al toponimiei: populaţia daco-romană, provenită din asimilarea dacilor autohtoni de către coloniştii romani, a continuat să locuiască, fără întrerupere ţinutul carpato-dunărean cu centrul în Transilvania, şi după ce legiunile şi administraţia romană au fost retrase. În acest ţinut i-au găsit popoarele migratorii începînd cu goţii, continuînd cu slavii şi isprăvind cu ungurii, turcii vechi şi tătarii. În acest cadru teritorial s-a constituit poporul român, proces de etnogeneză care a durat mai multe sute de ani şi s-a încheiat în secolul X, odată cu asimilarea completă a slavilor. În această perioadă izvoarele bizantine, slave şi maghiare atestă pe români sub numele de vlahi şi volohi, net diferenţiaţi de celelalte popoare. Cînd, cu prilejul unei sărbătoriri a colonizării saşilor în Transilvania, unul dintre aceştia a întrebat pe un ţăran român din părţile Sibiului dacă ar putea şi românii face o asemenea sărbătorire, ţăranul român i-a răspuns: „Noi nu avem ce să sărbătorim, pentru că nu sîntem veniţi de aiurea: noi sîntem de aici". E un răspuns care, izvorît din conştiinţa populară, sintetizează admirabil concluzia cercetării ştiinţifice, sintetizează realitatea istorică.

Mai citez două argumente importante în sprijinul continuităţii populaţiei daco-romane în spaţiul carpato-danubian: este mai întîi topicul **Vlaşca** dat de slavii migratori ţinutului păduros dintre stepa Bărăganului şi aceea a Burnasului, ţinut străbătut de ape şi unde locuia o numeroasă populaţie romanică. Tocmai de aceea, din cauza acestei numeroase populaţii romanice, i-au spus slavii susnumitului ţinut **Vlaşca,** adică „ţara vlahilor" sau românilor. Este o dovadă peremptorie de existenţa strămoşilor noştri în cîmpia munteană în momentul cînd vin succesiv în aceste părţi slavii, adică în secolele VI-VII. Trebuie accentuat şi subliniat faptul că, în afară de cetatea transilvană, strămoşii noştri au locuit continuu, în tot răstimpul cuprins între părăsirea Daciei de legiunile şi administraţia romană şi apariţia cnezatelor şi voievodatelor româneşti, regiunea exterioară Carpaţilor, adică dealurile şi şesurile acoperite de păduri ale Munteniei şi Moldovei. Vlaşca dintre Bărăgan şi

Burnas corespunde perfect ca sens acelei „Terra Blacorum" din sudul Transilvaniei pomenită în documente la începutul sec. XIII. Acest topic **Vlaşca** aruncă o lumină puternică asupra vieţii înaintaşilor noştri în cîmpia munteană. Credem că ar fi indicat ca judeţul Ilfov care, prin reforma administrativă din 1968 a înglobat o mare parte a fostului judeţ Vlaşca, inclusiv capitala lui, Giurgiu, să capete pe viitor numele de Ilfov-Vlaşca, aşa cum sînt şi alte judeţe cu nume dublu (Bistriţa-Năsăud şi Caraş-Severin).

Un al doilea argument de reţinut este termenul **păcură,** derivînd din latinul **picula.** Acest cuvînt, care nu există în celelalte limbi romanice, nu s-a putut forma şi păstra decît în **stînga Dunării,** unde păcura este cunoscută şi exploatată din vreme îndepărtată — avem documente din 1440 şi 1442 care atestă exploatarea ei în Moldova şi de la începutul sec. XVI, în Muntenia, iar nu în dreapta ei unde nici romanii, nici popoarele din evul mediu nu au avut asemenea exploatări.

— Aceste argumente noi întăresc vechea concluzie?

— Într-adevăr, ele arată încă odată, fără putinţă de tăgadă, continuitatea populaţiei romanice în stînga Dunării, în regiunea de şes şi de deal din Muntenia şi Moldova.

— Dacă ar fi să numim elementele constitutive de bază ale poporului român, care ar fi, după părerea dv. ierarhizarea lor?

— Trebuie să vorbim în primul rînd de **geto-daci**: ei formează temelia etnică a poporului nostru, oamenii pămîntului, masa cea mare de plugari şi păstori, de podgoreni şi pescari, de mineri şi meseriaşi.

În rîndul al doilea vin **romanii,** adică ostaşii şi orăşenii, vorbind limba latină, limbă care s-a impus autohtonilor geto-daci şi a dat naştere, printr-o evoluţie multiseculară, limbii române.

În rîndul al treilea şi ultimul, vin **slavii** — anume cei din grupa sud-estică a sclavinilor şi anţilor. Ei au jucat un rol pe care în Apus l-au jucat neamurile germanice — vizigoţii, longobarzii, burgunzii etc. şi au avut aceeaşi soartă, fiind asimilaţi de populaţiile romanice respective.

În concluzie, formarea poporului român şi persistenţa sa în spaţiul carpato-danubian unde locuiseră strămoşii săi, daco-geţii, nu este nici o „enigmă", nici un „miracol". Ea se integrează în procesul normal şi general de etnogeneză a popoarelor romanice, poporul nostru continuîndu-şi viaţa neîntrerupt timp de milenii, pe teritoriul unde s-a format.

Interviu consemnat de:
Adina BERCIU

PLANŞELE NOASTRE

① Se spune că după victoria de la Crécy, regele Eduard III al Angliei ar fi instituit „Ordinul Jartierei albastre" **(De la Ordinul Jartierei la... vaporul cu abur,** p. 78)

② În primul război mondial, pe frontul de Vest, trupele aliate au susţinut crîncene încleştări cu armata germană **(Somme — cea mai sîngeroasă bătălie,** p. 62)

③ Aşa arăta, probabil, trecătoarea Olduvai acum două milioane ani. În medalion — Paranthropus: reprezenta el oare ramura vegetariană colaterală a liniei evolutive omeneşti? **(Omul — 14 milioane ani?,** p. 56)

④ Desen apărut în revista socialistă **Lumea nouă ştiinţifică şi literară,** nr. 11, din 1895 **(Liga votului universal,** p. 70)

DEZROBIREA MUNCITORILOR

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC

Gînduri și fapte ale luptătorilor pașoptiști

Un nou concurs MAGAZIN ISTORIC

Anul revoluționar 1848 s-a înscris ca un capitol de frunte nu numai în istoria patriei, ci și în aceea a multor altor popoare ale Europei. În acel context revoluționar, țările române au reprezentat, în răsăritul Europei, cel mai înaintat avanpost al marilor mișcări politice și schimbări sociale care cuprinseseră continentul nostru începînd de la marea revoluție franceză din 1789. În legătură cu aceasta, Engels arăta că „începînd din 1789 hotarele revoluției înaintează neîncetat. Ultimele ei avanposturi au fost Varșovia, Debrețin și București".

Evocarea evenimentelor de acum cinci pătrimi de veac a dobîndit în vremurile noastre semnificația unei sărbători a tradițiilor revoluționare ale maselor populare. Aplecîndu-se cu venerație și în spiritul devenirii istorice a României în epoca socialismului și comunismului asupra contribuției dată de pleiada înaintașilor pașoptiști la afirmarea idealurilor avansate ale acelor timpuri, contemporanii anului 1973 au privit revoluția de la 1848 drept „o piatră de hotar pe drumul cuceririi libertății sociale și naționale a poporului român, progresului și civilizației patriei noastre".

Magazin istoric **a adunat în paginile sale din 1967 și pînă acum numeroase mărturii, documente, evocări consacrate gîndului și faptelor luptătorilor pașoptiști. Aniversarea acestor 125 ani de la revoluția din 1848 ne-a inspirat în alegerea tematicii noului nostru concurs.**

De data aceasta, cititorii care vor să participe la concurs trebuie să răspundă următoarelor 6 (șase) întrebări, a căror bibliografie se găsește în articolele publicate de revista noastră în acest an.

Deci, cititorii au din nou cuvîntul spre a desemna răspunsurile exacte.

1

În cadrul unei entuziaste adunări ținute în ziua de 29 martie 1848, din rîndul mulțimii s-au ridicat hotărîte îndemnuri la luptă. Unul dintre tineri a spus, printre altele:

„Astăzi toate națiile învie, trebuie să învie și a noastră!"

Cine a rostit aceste cuvinte?

2

„Trăind... într-o epocă de tranziție, între trecutul care piere și viitorul care începe a ne luci, pentru noi ideile bătrîne nu mai au o putere..."

Vă rugăm să indicați autorul acestei declarații revoluționare.

3

Dorințele partidei naționale în Moldova, *programul revoluționarilor moldoveni elaborat de Mi-*

TALON DE PARTICIPARE
CONCURS
nr. 2/1973

hail Kogălniceanu, referindu-se la una din sarcinile importante ale luptei poporului român, o denumea în mod simbolic „cheia boltei, fără care s-ar prăbuşi tot edificiul naţional".

La ce anume se referea această precizare din programul amintit?

4

„Naţiunea română se declară şi se proclamă de naţie de sine stătătoare". Această idee centrală figurează în programul adoptat în cadrul unei mari adunări a revoluţionarilor români din 1848.

Despre care adunare este vorba?

5

Cu prilejul semicentenarului revoluţiei de la 1848, una din publicaţiile socialiştilor români aprecia ziua de 3 mai 1848 ca „fiind aurora renaşterii naţionale a poporului român".

Care este titlul publicaţiei?

6

Relatînd atmosfera care domnea în rîndul participanţilor la adunarea de la Blaj din zilele de 3-5 mai 1848, G. Bariţiu scria: „La opt ore, dîndu-se semn cu clopotul cel mare al catedralei, preoţimea cu partea civilă-militară se adună înaintea catedralei, unde pe estradă erau puse în ordine scaunele şi mesele [...] Poporul, la cuvîntul unui june... *întru o minută se despărţi în cete şi uditie".*

Indicaţi numele acelui june.

Răspunsurile, cît mai concise, vor fi numerotate ca şi întrebările şi, firește, vor fi însoţite de talonul de participare la concurs. Rămîne la latitudinea fiecărui concurent să participe cu una sau mai multe variante, fiind obligat însă ca pe fiecare dintre ele să o însoţească talonul respectiv.

Termenul ultim de expediere a răspunsurilor va fi 31 august, data poştei. Cele sosite după această dată nu vor fi luate în consideraţie. Scrisorile vor fi expediate pe adresa: Magazin istoric, Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1. **Pe plic se va menţiona:** Pentru concurs.

Desemnarea cîştigătorilor se va face prin tragere la sorţi, operaţie ce se va desfăşura în luna septembrie; lista cîştigătorilor va fi publicată în nr. 10/1973.

La acest al doilea concurs pe anul 1973 se vor atribui următoarele premii:

PREMIUL I: — 1 aparat de radio Albatros *(portativ)*

PREMIUL II: — 1 aparat de radio Aida

PREMIUL III: — 4 aparate de fotografiat Smena

PREMIUL IV: — 10 globuri terestre iluminate electric

PEMIUL V: — 20 serviete

PREMIUL VI: — 20 abonamente pe un an la Magazin istoric

PREMIUL VII: — 30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

CONCURSUL MAGAZIN ISTORIC

TALON DE PARTICIPARE LA CONCURS nr. 2/1973

O zi din viaţa Capitalei:

10 februarie 1938 CAROL II A DECIS: DICTATURA PERSONALĂ!

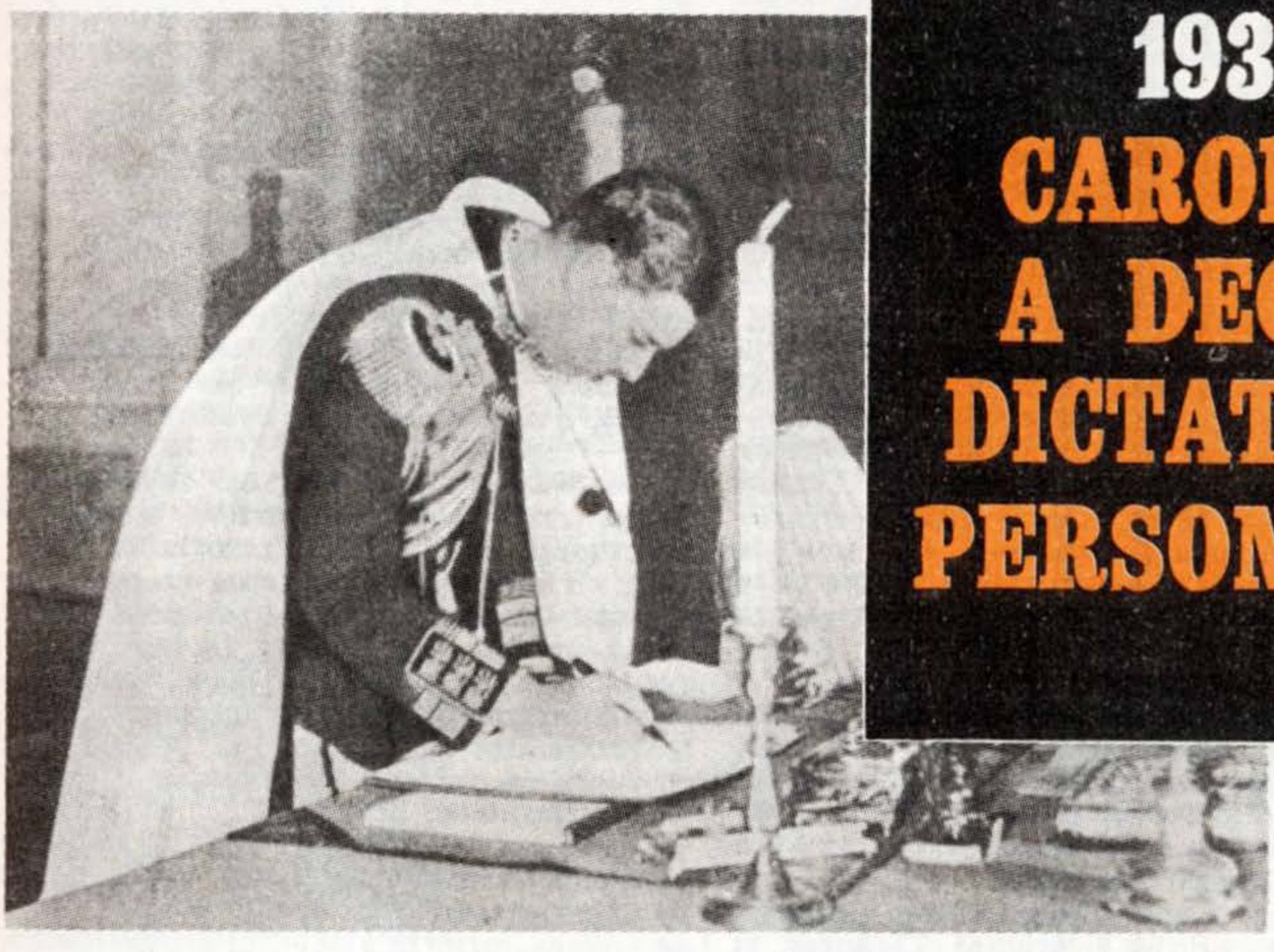

ŞTEFAN FLORIAN

Reîntoarcerea prinţului Carol, în iunie 1930, şi proclamarea lui ca rege a soluţionat criza dinastică, dar a creat numeroase alte probleme de natură politică. Ambiţiile şi orgoliul nestăpînit ale fostului „prinţ amorez" l-au împins spre săvîrşirea unor acte care au lovit grav în drepturile şi libertăţile cetăţeneşti, au nesocotit înseşi principiile Constituţiei României de atunci. Despre faptul că regele era adeptul unui regim autoritar, se ştia încă înainte de urcarea sa pe tron. Se credea, însă, că odată ajuns în fruntea statului, Carol va deveni mai înţelept şi nu va forţa nota. Unii sperau şi într-o pretinsă „capacitate" a partidelor politice burgheze de a bara drumul monarhului spre monopolizarea puterii politice.

Dar, dacă poporul şi reprezentantul cel mai fidel al intereselor sale — Partidul Comunist Român — şi-au spus cuvîntul răspicat, demascînd încă din primul ceas încercările unor exponenţi ai camarilei de a pune în practică planul instaurării unei dictaturi personale a regelui, partidele politice burgheze, slăbite de rivalităţi şi lupte interioare, s-au dovedit incapabile să opună o rezistenţă efectivă. După 1933, deruta din rîndurile principalelor formaţiuni politice ale burgheziei româneşti a fost accentuată şi favorizată şi de ascensiunea fascismului pe plan internaţional, a cărui politică expansionistă a provocat recrudescenţa grupărilor reacţionare de extremă dreaptă şi în viaţa politică din România. Realităţile din acei ani scoteau în lumină cu acuitate necesitatea concentrării tuturor forţelor democratice şi patriotice într-un front comun de luptă împotriva fascismului, pentru apărarea integrităţii statului român, a independenţei sale naţionale. Apreciind lucid dispozitivul forţelor social-politice din acel moment, P.C.R. a considerat posibilă realizarea unei astfel de concentrări. **„Politica Partidului Comunist**

din România — releva un manifest din vara anului 1937 — **este o politică de strîngere în jurul clasei muncitoare a tuturor maselor ţărăneşti, mic-burgheze de la oraşe [...], funcţionarilor, intelectualilor, tuturor celor obijduiţi şi nedreptăţiţi şi tuturor acelor care sînt dornici de pace, democraţie şi progres, într-un front popular antifascist contra pericolului fascismului şi războiului, pentru crearea unui guvern al frontului popular, care să fie în stare să asigure pacea, pîinea, libertatea şi pămîntul celor ce muncesc".**

Campania electorală şi alegerile din decembrie 1937 au oferit comuniştilor posibilitatea de a promova linia lor tactică, singura care, prin realismul său, constituia o garanţie pentru victoria forţelor progresiste şi democratice româneşti. **„Luînd în considerare pericolul crescînd al fascismului şi al politicii sale de război** — se arăta în Declaraţia C.C. al P.C.R., din 18 noiembrie 1937 — **P[artidul] C[omunist] apelează din nou la toate partidele şi organizaţiile democratice pentru concentrarea tuturor forţelor, pentru mobilizarea maselor, pentru a doborî guvernul Tătărăscu".**

Coalizarea forţelor democratice, patriotice şi antifasciste, dorită de comunişti şi cerută de imperativele vremii, începuse a se înfăptui treptat în timpul campaniei electorale. Pe neaşteptate, însă, a fost anunţată încheierea „Pactului de neagresiune"* între Iuliu Maniu — preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc şi Corneliu Zelea Codreanu — şeful organizaţiei fasciste Garda de fier. Stupefacţiei generale — provocată de acest act — i-a urmat curînd destrămarea înţelegerilor cu caracter democratic între diverse partide şi grupări politice, încheiate cu trudă, după îndelungate eforturi**.

Faptul că în urma alegerilor nici unul dintre partidele politice burgheze nu a obţinut numărul de voturi necesar pentru a i se încredinţa formarea guvernului a dat mînă liberă lui Carol în a manevra nestingherit şi a mai face un pas spre împlinirea visului său. El a numit un guvern prezidat de Octavian Goga — preşedintele Partidului Naţional-Creştin — secondat de un alt om politic reacţionar, profesorul universitar A.C. Cuza.

În ziua de 28 decembrie 1937, noul guvern a depus jurămîntul; primele măsuri adoptate purtau o puternică amprentă reacţionar-antisemită. Evenimentele s-au precipitat. La 5 ianuarie 1938, printr-un decret-lege au fost dizolvate toate comisiile de administraţie comunale, judeţene şi orăşeneşti şi au fost înlocuite cu comisii interimare formate în majoritatea cazurilor din partizani ai Partidului Naţional-Creştin. Reprezentanţi ai P.C.R., Partidului Socialist, ai tineretului naţional-ţărănesc, ai unor organizaţii sindicale şi colective de muncitori din Bucureşti — îngrijoraţi de evoluţia evenimentelor — s-au întrunit în ziua de 16 ianuarie, la sediul central al Uniunii Democratice (organizaţie legală de masă, creată şi îndrumată de P.C.R.). În moţiunea adoptată cu acel prilej se cerea ca partidele social-democrat, naţional-ţărănesc şi radical-ţărănesc „să traducă în fapt voinţa propriilor lor cadre şi mase, realizînd frontul democraţiei unite împotriva ofensivei fasciste". Precizîndu-şi poziţia faţă de politica internă reacţionară a guvernului, **Scînteia,** organul C.C. al P.C.R., a publicat în numărul din 31 ianuarie articolul intitulat **Guvernul Goga, Garda de Fier şi sarcinile democraţiei,** în care se spunea, printre altele: **„Partidul Comunist din România, neavînd alte interese decît cele ale poporului român [...] va lupta cu toate forţele sale pentru concentrarea tuturor forţelor democratice, în lupta pentru doborîrea guvernului Goga, unealta de continuare a politicii antinaţionale a regelui Carol, dizolvarea partidului «Totul pentru ţară», oprirea propagandei lui criminale şi arestarea conducătorilor săi, apărarea libertăţilor constituţionale, independenţei poporului român [...], pentru îmbunătăţirea situaţiei maselor largi populare, lărgirea libertăţilor democratice şi pregătirea maselor pentru apărarea în contra atacurilor lui Hitler şi a fascismului internaţional."**

După ani de aşteptări, de intrigi şi combinaţii asidue, Carol a simţit că sosise momentul mult aşteptat. Într-o discuţie pe care a avut-o cu ministrul de Interne, Armand Călinescu, la 7 februarie, s-a arătat decis să instituie dictatura sa. Avea de partea lui reprezentanţi ai marii industrii şi finanţe şi ştia că atît liberalii, cît şi naţional-ţărăniştii nu vor depăşi pragul unei rezistenţe pasive. La 9 februarie, în timpul întrevederii pe care Carol a avut-o la Palat cu Gh. Tătărăscu, Armand Călinescu şi Ernest Urdăreanu, s-au stabilit ultimele detalii pentru schimbările de a doua zi.

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 9/1970.

** În februarie 1936, cu ocazia alegerilor parlamentare parţiale din judeţele Mehedinţi şi Hunedoara, s-a înfăptuit Frontul Democrat: organizaţiile locale ale P.N.Ţ. s-au raliat frontului comun format de Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, MADOSZ şi unele grupări socialiste, obţinînd un răsunător succes în alegeri. În aprilie şi iulie 1937, cu ocazia alegerilor comunale şi, respectiv, judeţene, s-au încheiat noi acorduri locale de front popular între organizaţii ale Blocului Democratic, P.N.Ţ., Partidul Conservator (Gr. Filipescu) şi ale radical-ţărăniştilor. Ba, mai mult, pornind de la ideea necesităţii înlăturării guvernului Tătărăscu şi de la faptul că P.N.Ţ. era interesat în această acţiune, conducerea P.C.R. a lansat maselor o chemare de a vota în alegerile parlamentare din decembrie 1937 pe candidaţii P.N.Ţ. Acesta este momentul în care a intervenit, cu totul surprinzător, semnarea „Pactului de neagresiune", care, de fapt, anula multe din eforturile de pînă atunci de stringere într-un singur şuvoi a tuturor forţelor politice progresiste.

Noaptea „înghețului general“

Pentru joi, 10 februarie, se pregătiseră, așadar, evenimente cu totul neașteptate. Nu știm cît de liniștită va fi fost noaptea aceea de 9 spre 10 februarie pentru oamenii politici de atunci, dar lovitura de stat a monarhului fusese pregătită și avea să se producă cu brutalitate, cîteva ore mai tîrziu, sugrumînd orgolii, năruind ultime „dulci“ speranțe și, mai ales, stîrnind îngrijorarea maselor muncitoare, a tuturor forțelor democratice și progresiste. Făcînd o analogie cu precizarea din buletinul meteorologic publicat în presa de dimineață, putem spune că noaptea de 9 spre 10 februarie fusese, nu numai ca stare a timpului, ci și din punct de vedere politic, o noapte de „îngheț general“. În culisele vieții politice s-a pregătit cu febrilitate finișul cursei lui Carol II spre instaurarea dictaturii sale. Iată, de altfel, suita cîtorva evenimente bucureștene din 10 februarie 1938*, zi care a însemnat începutul unui regim caracterizat prin brutale atacuri la adresa libertăților politice și în general a democrației, prin sfidarea sistemului constituțional parlamentar burghez.

Deși amenințate direct prin actul înfăptuit de Carol, partidele politice burgheze, de teama unei colaborări oneste cu comuniștii, n-au putut sparge crusta izolării lor de clasă, mulțumindu-se să adopte o atitudine de rezistență pasivă. Aceasta a fost, de fapt, poarta prin care și-a făcut loc dictatura regală.

---

* Nu ne propunem o analiză a regimului dictaturii regale, ci prezentarea principalelor evenimente din viața politică a acelei zile. Pentru cititorii interesați în cunoașterea detaliată a acestei perioade istorice, recomandăm ampla monografie **Dictatura regală**, apărută în 1970, sub semnătura lui Al. Gh. Savu.

Orele 6,30:

Radio București își deschide emisiunea. Presa de dimineață comunică starea timpului: „Presiunea în scădere cu 2-4 mm. Cerul variabil, mai mult senin. Vînt slab, din direcțiuni nehotărîte. Temperatura staționară, noaptea îngheț general“.

Orele 10:

Patriarhul Miron Cristea este primit în audiență la rege. Intrevederea durează aproape două ore. Cercuri apropiate Palatului și guvernului consideră că prezența înaltei fețe bisericești la rege este determinată de intenția lui Carol de a-l investi pe patriarh cu șefia unui nou guvern. Dar, deocamdată, nu se știe absolut nimic sigur. Se păstrează o gravă tăcere.

Orele 11:

Începe consfătuirea Uniunii sindicatelor agricole (asociație a marilor proprietari de pămînt). Întrunirea este organizată în urma numeroaselor manifestări de nemulțumire și revoltă ale țăranilor, care revendică o nouă redistribuire a pămîntului. Reprezentanții marilor proprietari întruniți în ședință recomandă declanșarea unei campanii susținute, chipurile, „pentru lămurirea opiniei publice“ de „inutilitatea“ și „pericolul“ pe care-l prezintă lupta țărănimii pentru pămînt.

Orele 12:

Într-una din camerele Palatului regal se desfășoară o adevărată tragi-comedie! Dar să nu anticipăm. Primul ministru, Octavian Goga, chemat în audiență, discută cu regele timp de o jumătate de oră problemele curente ale guvernului, ca și unele chestiuni ale activității de viitor. Conștiincios, primul ministru face o expunere concisă, dar cît se poate de cuprinzătoare. Suveranul îl ascultă în tăcere; din cînd în cînd îl întrerupe cu cîte o întrebare. Cinic, perfid, Carol întîrzie intenționat momentul. Știe că interlocutorul său nici nu bănuiește măcar ce-l așteaptă. Întrevederea decurge normal; nimic nu-i dă de-nțeles lui Goga că s-ar fi schimbat ceva. La un moment dat se grăbește să pună în discuție problema alegerilor parlamentare preconizate pentru începutul lunii martie. După expunerea situației, urmează adevărata lovitură de trăsnet: Carol anunță amînarea alegerilor parlamentare și își exprimă intenția de a forma un guvern național!! După minutele de uimire și stupefacție, Goga respinge oferta regelui de a face parte din preconizatul guvern național și își prezintă demisia. Mai tîrziu, Argetoianu, care luase cunoștință de conținutul discuției dintre cei doi, avea să consemneze în amintirile sale: „După ce a terminat cu hîrtiile [Goga — **n.n.**] a cerut regelui voie să vorbească de puțină politică. «Era să ți-o propun», a răspuns regele. Goga[...] a arătat suveranului că cu înțelegerile încheiate cu puterile sale și ale lui Cuza [este vorba de politicianul ultrareacționar A.C. Cuza — **n.n.**] era sigur de cel puțin 50% din voturi. «Da, a replicat regele, dar alegerile trebuiesc amînate...» «Dar bine, Sire, mi-ați dat guvernul ca să fac alegeri!» «Da, dar situația s-a schimbat, agitația a sporit, lumea e neliniștită; aș vrea să fac un guvern național, din care, bineînțeles, să faci parte și d-ta». «Un guvern

național? Dar cînd?» «Chiar azi...» Goga și-a oferit numaidecît demisia, regele a primit-o în principiu și l-a rugat să se mai gîndească cîteva ceasuri asupra participării sale la guvernul național, participare pe care o refuzase".

Orgoliul milităros al fanfaronului suveran se potrivea de minune regimului dictaturii sale personale

Cu aceasta audiența la rege se termină. Goga părăsește Palatul și se îndreaptă spre Președinția Consiliului de Miniștri. Aici, contrar obiceiului, intră prin holul principal salutînd publicul aflat pe săli. Imediat, dă dispoziție ca la orele 17,30 să fie convocat Consiliul de Miniștri. Confidențial, unor persoane din anturajul său le destăinuie că și-a prezentat demisia.

În aceste împrejurări, cînd Goga mai deține puterea, deși formal și-a înaintat demisia, M. Sturza, fruntaș al mișcării legionare și viitor ministru în guvernul Antonescu, îi cere să nu dea curs ambițiilor monarhului și să organizeze o revoltă fascistă. „I-am spus — își amintea Sturza — demisia d-voastră nu e încă dată. Sînteți încă prim-ministru. Stați unde sînteți. Cămășile verzi și cămășile albastre împreună [...] ar putea alcătui o putere greu de înlăturat".

Goga refuză propunerea lui M. Sturza. Mai tîrziu va regreta însă că nu a dat curs acestei propuneri.

Orele 14:

Începe ședința obișnuită „de joi" a secțiunilor unite ale Înaltei Curți de Casație. Pe rol — judecarea recursului introdus de Iuliu Maniu împotriva Decretului-lege nr. 88, din 18 ianuarie 1938, prin care se modifica Legea Electorală. În fața celor 33 magistrați sînt chemați reprezentanți ai tuturor partidelor care s-au prezentat Comisiei Centrale Electorale cu prilejul examinării contestațiilor depuse de Partidul Național Țărănesc. Recursul introdus de P.N.Ț. reclamă neconstituționalitatea decretului modificator al Legii Electorale și cere abrogarea lui.

Cîțiva din membrii noului guvern alcătuit de Carol II, așa cum i-a surprins fotoreporterul ziarului Timpul *la 13 februarie, după prima ședință de cabinet:*
C. Argetoianu

În fața instanței supreme, punctul de vedere al național-țărăniștilor este apărat de avocații M. Ghelmegeanu, N. Stănescu, Dem. Gerota și Pascal Toncescu. Reprezentanții guvernului sînt prof. I.V. Gruia și N. Ottescu. Procurorul general C. Viforeanu, după pledoariile avocaților recurentului și ai guvernului, afirmă că este pentru prima dată în analele justiției românești cînd un partid politic atacă hotărîrile unei comisii electorale. Analizînd motivele incidentului, arată că recursul n-are o bază juridică (sic!) și conchide că guvernul are autoritate deplină asupra actelor sale.

Orele 14,30:

La Palat încep consultările șefilor de partide care se află în Capitală și ale foștilor prim-miniștri. Carol îi primește în ordine pe mareșalul Al. Averescu, generalul Arthur Văitoianu, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, prof. N. Iorga, Al. Vaida-Voievod, dr.C. Angelescu și Gh. Tătărăscu.

Orele 14,30-15:

Întrevedere între N. Iorga și ministrul Palatului,

M. Cancicov

Urdăreanu. Iorga îi arată acestuia greşelile săvîrşite de guvernul Goga şi precizează că „alegerile nu se pot face într-o atmosferă de anarhie". Se discută apoi posibilitatea modificării Legii Electorale în sensul introducerii votului plural. Sînt abordate chiar probleme de procedură ale viitoarelor alegeri, ajungîndu-se la consensul ca alegătorul să depună un dublu jurămînt de credinţă faţă de legile ţării şi suveran; la venirea în secţia de votare şi la plecare.

Audienţa lui Maniu la rege. Iată cum relata el patriarhului Miron Cristea discuţia avută cu regele: „Maiestatea Sa Regele m-a rugat şi pe mine să intru în guvernul pe care-l prezidezi. Aflînd scopul pe care şi l-a fixat Maiestatea Sa, am refuzat cu adîncă durere în suflet. M.S. Regele mi-a comunicat că guvernul prezidat de tine va înlătura Parlamentul, va guverna prin decrete-legi, va modifica Constituţia prin decret şi va suspenda partidele. Nu avem nici o îndoială că Maiestatea Sa va proceda la înfăptuirea planului său urmărit de atîţia ani, de a institui o dictatură regală care, firește, va putea trece, foarte uşor, într-un despotism".

Intuiţie perfectă a intenţiilor regelui, dar care nu-l împiedică pe şeful naţional-ţărănist să se păstreze în limitele rezistenţei de principiu. Şi, poate,

Gh. Tătărăscu

nici unul dintre şefii politici burghezi nu era mai direct lovit în orgoliul său ca Maniu, căci el voise mai mult decît alţii să fie omul numărul unu în viaţa politică, aşa cum în alte timpuri, şi ce-i drept, şi cu un alt rege, fusese Ionel Brătianu. Cîtă resemnare!

Orele 15-15,30:

După audienţa la rege, Iuliu Maniu convoacă la Athenée Palace pe membrii Biroului politic al P.N.Ţ. care se află în Capitală. Participă: Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Mihai Popovici, Virgil Madgearu. Preşedintele P.N.Ţ. menţionează temeiul refuzului său

N. Iorga

de a face parte din guvern. În urma discuţiilor, se hotărăşte, pentru orele 17 convocarea Delegaţiei permanente a P.N.Ţ. şi a Comitetului Central Executiv, pentru orele 10 a doua zi. După şedinţă, I. Maniu are una din lungile şi „fructuoasele" sale consfătuiri politice cu I. Mihalache.

Orele 16:

Nicolae Iorga este convocat în audienţă la rege. La un an după această întrevedere, dezvăluia, prin intermediul **Memoriilor** sale, cele discutate:

„Chemat la Palat, la 4, arăt regelui ce era în stare să spuie Cuza-Vodă [e vorba de Al. Ioan Cuza — **n.n.**] la cîteva luni de la alegerea sa; dar încă al treilea suveran dintr-o

A. Călinescu

dinastie! Pare mirat! Îi spun că asemenea dovezi de cum se înţelegea odată Monarhia la noi ar trebui răspîndite cu miile în ţară, pregătind schimbările care mi se par iminente.

Da, **el vrea să le facă.** O spune cu mare hotărîre. Va schimba un guvern care şi-a luat o sarcină prea grea şi-şi strigă prea mult succesele. Îi trebuie un «comitet de patronagiu» pentru noul ministeriu: al foştilor preşedinţi de Consiliu, supt Patriarh. Îmi cere să fac parte din el, şi nu pot decît să răspund afirmativ. Odată pornit pe această cale, nu trebuie să se oprească...

La ieşire întîlnesc pe Vaida".

Orele 17,30:

Înalta Curte de Casaţie anunţă hotărîrea de respingere a recursului introdus de Maniu împotriva

decretului de modificare a Legii Electorale, calificîndu-l „inadmisibil".

Orele 18:

Cu întîrziere de o jumătate de oră, se deschide ședința Consiliului de Miniștri. Expunerea șefului guvernului debutează cu observația, nu lipsită de sensuri pentru acele momente: „Politica este o fluctuație permanentă, în care elementul de surpriză intervine adesea și creează în mod brusc situații noi. Datoria omului politic este ca această fluctuațiune să nu pornească de la el". În continuare face următoarea comunicare: „Am fost astăzi în audiență de lucru la M. Sa Regele. M.Sa, după ce a examinat întreaga situație politică, mi-a făcut cunoscut că în momentele actuale crede util ca un guvern nou să se formeze. Un guvern național, la care să participe toți foștii prim-miniștri ai țării. Am fost invitat, la rîndul meu, ca în acest guvern prezidat de I.P.S. Sa Patriarhul să iau și eu parte, ca fost prim-ministru, dimpreună cu cîțiva membri ai guvernului actual, în calitate de tehnicieni".

Primul ministru face apoi o recapitulare a guvernării sale. După terminarea ședinței, O. Goga pleacă la Palat pentru a-și înainta oficial demisia.

Între orele 19-23:

Au loc ședințe ale sindicatelor croitorilor, sobarilor și textiliștilor afiliate Confederației Generale a Muncii (C.G.M.).

Orele 19,30:

Se deschide întrunirea publică convocată de secțiunea Uniunii democratice din sectorul I Galben (cu sediul în str. Sfîntul Nicolae Tei nr. 37). Scopul întrunirii acestei organizații legale de masă creată și îndrumată de P.C.R.: popularizarea programului politic cu care Uniunea democratică urmează să se prezinte în alegerile parlamentare anunțate pentru luna martie. O notă informativă a Siguranței, referitor la cele spuse de vorbitorul Marin Avramescu, arată: „Vorbește ca unul ce a fost conducător al sindicatelor ceferiste din întreaga țară, iar în comitetul Uniunii nu sînt decît acei cari au fost și sînt încă conducători ai mișcării muncitorești. Dezvoltă apoi punctele programatice ale Uniunii democratice, insistînd asupra concentrării forțelor democratice,pentru înlăturarea guvernului [Goga-Cuza — **n.n.**], pentru menținerea păcii și a prieteniei cu Franța, Rusia și Cehoslovacia".

Orele 19,45:

Lumea marilor afaceri desfășoară o activitate febrilă, ne informează ziarul **Timpul:** „Bursa a fost animată. S-au făcut operațiuni numeroase. Rentele au cîștigat ușoare plusuri. Valorile industriale și petroliere susținute. Acțiunile Mica s-au urcat de la 1260 la 1285; Letea de la 870 la 885; Reșița de la 435 la 450; Acțiunile Astra Română s-au urcat de la 835 la 880; Creditul minier de la 250 la 275; I.R.D.P. de la 72 la 78".

Orele 20:

Sub patronajul ministrului Marii Britanii la București, în saloanele Hotelului Athenée Palace se deschide balul anual al Asociației anglo-române (sediul str. Boteanu nr.3).

Orele 21:

La sediul Frontului feminin, organizație aflată sub influența P.C.R. se desfășoară lucrările comitetului său central. Președinta C.C. al Frontului feminin, vorbind despre propunerile de colaborare făcute diferitelor organizații democratice, remarcă faptul că președintele Comitetelor cetățenești, Dem. I. Dobrescu a acceptat propunerea cu condiția fuziunii între cele două organizații.

Orele 22:

Sînt chemați în audiență comună la rege Al. Vaida-Voievod și G.G. Mironescu. Ședința pentru prestarea jurămîntului noului guvern care trebuia să înceapă la această oră se amînă pentru orele 23,30. Devine cunoscută componența noului cabinet ministerial: patriarhul Miron Cristea — președintele Consiliului de Miniștri; Gheorghe Tătărăscu — ministru de Stat și ad-interim la Externe; C. Angelescu, prof. N. Iorga, mareșalul Al. Averescu, Al. Vaida-Voievod, generalul Arthur Văitoianu și G.G. Mironescu, toți foști prim-miniștri — miniștri de Stat; Armand Călinescu — Interne; prof. I. Ionescu-Sisești — Agricultură și Cooperație; dr. I. Costinescu — Sănătate; Voicu Nițescu — Muncă; general Ion Antonescu — Armată, Aer și Marină; Victor Iamandi — Educație și ad-interim la Culte și Arte; Mircea Cancicov — Finanțe și ad-interim la Justiție; Constantin Argetoianu — Industrie și Comerț; general Paul Teodorescu — subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale.

„Componența primului guvern al dictaturii regale a oglindit limpede faptul că noul regim era o emanație a cercurilor burghezo-moșierești pro-anglo-franceze [...], cabinetul prezidat de Miron Cristea [...] apare mai clar ca fiind un exponent al vîrfurilor capitalului și ale marii moșierimi, în el intrînd numeroși potentați burghezi și latifundiari, care, în acel moment de grea cumpănă prin care trecea regimul burghezo-moșieresc, au trecut peste divergențele de partid și de grup. Este semnificativ faptul că membrii acestui guvern reprezentau peste 40 de mari

PRIMUL DECRET AL NOULUI GUVERN

Stare de asediu în toată ţara

„Monitorul Oficial", *apărut în e[diţie specială astă-noapte, p]ublică următorul Decret Regal:*

Având în vedere ne[sfinţea superioară de a face perchezi-

[ni]miec[ţie se]
[ra că]
[narea]
[a tim]
[econo]

[terne, se va pedepsi cu închisoare

Primele hotărâri ale noului guvern

Primul consiliu de miniştri al [tutul Funcţionarilor Publici şi

Interzicerea activităţii politice

Un alt document important e circulara trimisă de d. Armand Călinescu, ministru de interne, prefecţilor de judeţe din întreaga ţară:

să nu imprime nici o publicaţiune de acest gen.

b) În cazul în care s'ar încerca eludarea acestor hotărâri, prin întreprin-

societăţi capitaliste [...] precum şi principalele bănci din ţară..."

După orele 23:

I. Maniu şi C.Z. Codreanu au o întîlnire secretă. Maniu, care în noiembrie 1937 încheiase un pact electoral cu şeful legionar, oferă acum protecţie lui Codreanu în cazul în care regele şi-ar pune în aplicare planul de înlăturare şi anihilare completă a Gărzii de fier. Sînt trecute în revistă apoi situaţia politică internă şi mijloacele de conservare a Partidului Naţional Ţărănesc şi a Gărzii de fier în noua conjunctură. Se discută şi despre posibilitatea cartelării celor două organizaţii şi se hotărăşte ca, în cazul cînd unul din cei doi va fi suprimat, cel rămas în viaţă să-i urmeze linia politică.

Orele 23,30:

La Palat, sub preşedinţia regelui Carol II, se întrunesc şefii partidelor politice şi foştii prim-miniştri angajaţi în acordul de guvernare. Se dezbate programul noului guvern şi se hotărăşte amînarea fără termen a alegerilor, pentru „potolirea spiritelor". Se precizează că revenirea la un regim parlamentar constituţional este posibilă „cînd recolegerea maselor se va fi făcut". Se decide, totodată, să fie dată o proclamaţie a regelui către ţară.

Referindu-se la această şedinţă, N. Iorga nota în **Memoriile** sale: „Cînd vin acolo, toată lumea e adunată. Am aflat că, pe lîngă miniştrii de cari mi se vorbise (erau Armand Călinescu, Potîrcă, Cancicov), s-a adus Argetoianu şi Iamandi de la Iaşi. Mă plîng de aceasta lui Urdăreanu, care mă roagă să nu mă opresc la amănunte, căci, de altfel, e numai «o primă etapă».

Soseşte şi Averescu, de altfel bine, deşi sprijinit în băţ [...]; se plînge de cei şaptezeci şi opt de ani ai lui şi, cînd îi spun că nu se simt, el răspunde «îi simt eu». Aşteptăm mult pe Tătărăscu, din nou în favoare, căruia regele i-a cerut apelul către naţie. Dintre liberali intră în ministeriu şi dr. C. Costinescu. Vaida a impus pe Voicu Niţescu şi C. Angelescu. Ca un prieten al meu e pus Sisești.

Jurămîntul e precedat de o consfătuire a regelui cu foştii preşedinţi. Ne roagă să acceptăm şi pe miniştrii care nu ne plac. Nu stau pe gînduri să spun că-mi displace prezenţa lui Argetoianu şi Patriarhul declară că nu poate lucra cu Iamandi.

Regele se va plînge că am vorbit prea mult în cursul prestării de jurămînt. Ar fi vrut mai multă solemnitate.

Apoi consiliu prezidat de rege, care ne-a înştiinţat că ne chiamă de două ori pe săptămînă cu aceeaşi presidare şi că va înlătura, la nevoie, pe miniştrii nesatisfăcători.

Discuţie asupra apelului său redactat de Tătărăscu. Spun lămurit că nu-mi place. S-ar putea numi proclamaţia regelui care e agresivă faţă de partide. Îi spun că poate Coroana va avea nevoie de ele, că nu se guvernează cu oameni răzleţi. Adaug că nu putem merge la un regim totalitar. Averescu arată cum s-a format partidul lui, cum l-a pus în serviciul patriei, cum e mîndru de opera făcută prin el".

Orele 23,55:

Radio Bucureşti îşi închide emisiunea.

ROBESPIERRE: ultima zi înainte de eşafod

MAX GALLO

Figură atît de controversată a veacului XVIII, Maximilien Robespierre*, cel care, pentru intransigenţa principiilor lui revoluţionare, a fost denumit Incoruptibilul, suscită şi astăzi un viu interes. Rolul şi locul ocupat de Robespierre în

* Om politic francez, democrat-revoluţionar, Maximilien Robespierre (1758-1794) a fost unul din conducătorii Revoluţiei burgheze din Franţa şi, în cadrul ei, al aripii iacobinilor. În perioada 1793-1794 a fost cel mai influent conducător din Comitetul Salvării Publice şi din Convenţie, organele naţionale ale puterii revoluţionare. În etapa aceasta, numită şi dictatura iacobină, în care Revoluţia franceză a atins apogeul, Robespierre, desfăşurînd o vastă activitate de tribun radical, a urmărit să instaureze o republică democratică şi egalitară. În urma loviturii de stat contrarevoluţionară din 9 thermidor (27 iulie) 1794, a fost îndepărtat din Comitetul Salvării Publice şi din Convenţie, iar adversarii săi au speculat sentimentele, înspăimîntarea şi o anumită stare de confuzie pe care radicalismul şi intransigenţa lui Robespierre şi a iacobinilor în general le generaseră la o serie de pături ale populaţiei şi, în special, parizienilor, pentru a-l trimite la ghilotină, împreună cu alţi 21 colaboratori ai săi (vezi şi **Cronologia**).

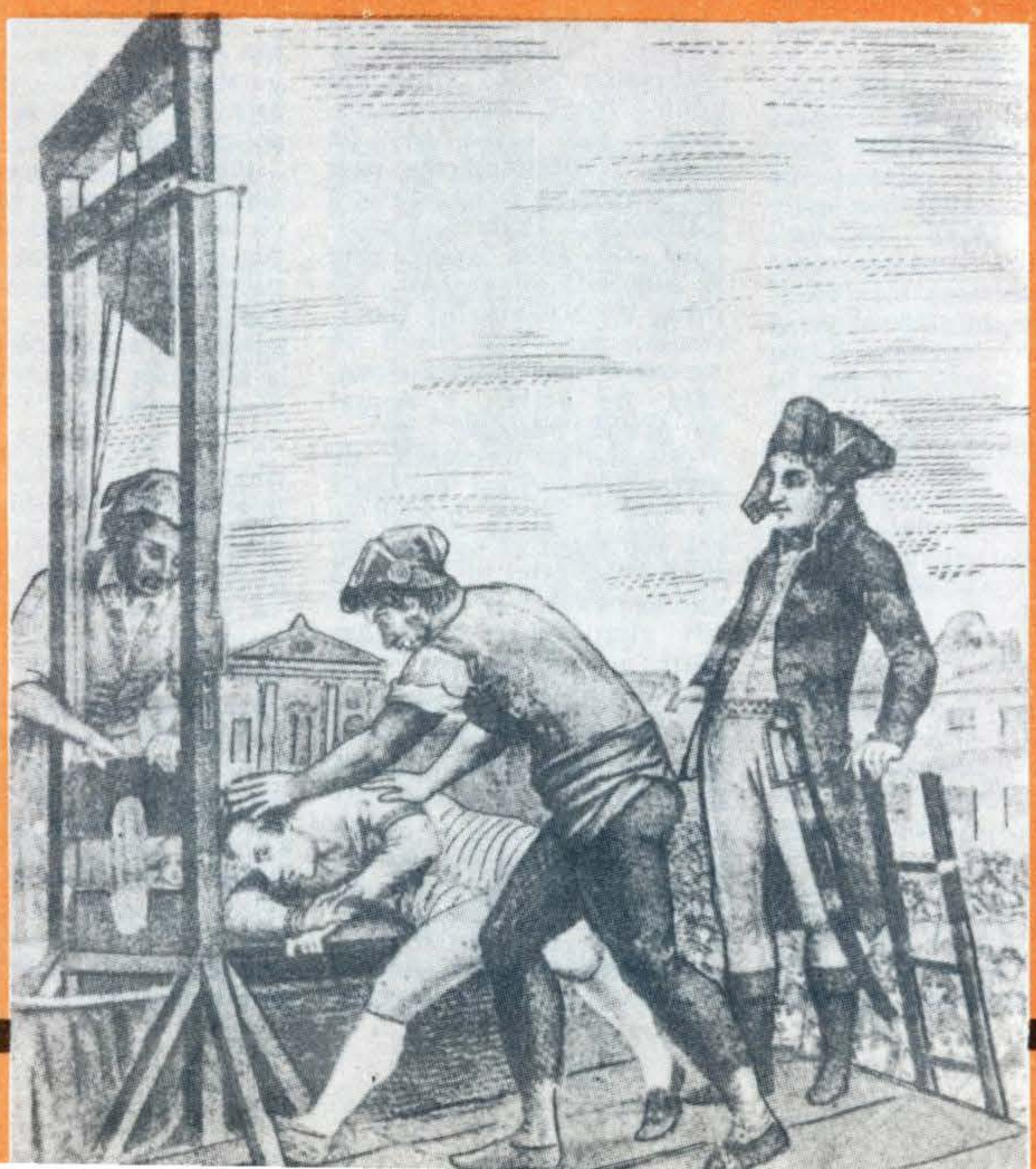

Aşa vă place istoria?

Revoluţia franceză din 1789 au fost clarificate în numeroase lucrări de erudiţie. Dar, chiar dacă principalele etape ale afirmării tînărului avocat din Arras sînt cunoscute în prezent, rămîne o zonă pe care specialiştii n-o abordează decît cu prudenţă sau refuză s-o adîncească, fiindcă ea ţine de domeniul ipotezelor. Această zonă cvasi necunoscută este însă esenţială şi se referă la Robespierre omul.

Max Gallo — istoric francez de prestigiu, autor al cîtorva lucrări între care Italia lui Mussolini **(1964), apărută în traducere românească la Editura Politică în 1969,** Afacerea Etiopiei **(1967) — în cartea intitulată** Maximilien Robespierre. Povestea unui om singuratic* **îşi propune să separe ceea ce, în conduita şi politica lui Robespierre ţine de istorie, de împrejurările determinate şi ceea ce, în opţiunile pe care le-a făcut, ţine de omul Robespierre, de povestea vieţii sale.**

Cele trei părţi ale volumului, intitulate: Să te naşti, Să lupţi, Să mori **— redau existenţa tumultuoasă a lui Maximilien Robespierre, care se confundă pe cea mai mare parte a fulgerătoarei sale traiectorii cu desfăşurarea Revoluţiei franceze.**

Magazin istoric **publică acum istoria ultimei zile din viaţa lui Robespierre.**

* Max Gallo, **Maximilien Robespierre. Histoire d'une solitude.** Librairie Académique Perrin, Paris, 1968.

Un om rănit

Omul acesta are treizeci şi şase de ani. Zace lungit pe o masă din sala de audienţe a Comitetului Salvării Publice[1]. I s-a strecurat sub cap o lădiţă din lemn de brad, în care sînt cîteva resturi de pîine cazonă trimise de armata din nord[2]. A stat neînsufleţit mai bine de o oră. Acum deschide ochii. Din maxilarul zdrobit, sîngele îi curge şiroaie pe cămaşa înroşită şi pe haina-i albastră de culoarea cerului. Îşi îndreaptă adeseori privirile spre tavan şi, sprijinindu-se în cotul stîng, încearcă, cu mîna dreaptă, să şteargă, cu un săculeţ de piele albă, sîngele închegat ce i s-a adunat în colţul buzelor.

În jurul lui, adunaţi roată, oameni înarmaţi îl iscodesc, unii îl huiduiesc, alţii îi întind hîrtie albă cu care să-şi oprească sîngele din rană.

Pe la orele şase dimineaţa se apropie de el un chirurg, îi examinează maxilarul stîng sfărîmat, îi scoate cîţiva dinţi şi-i bandajează de mîntuială rana. Livid, rănitul nu scoate nici un geamăt, apoi se lasă să alunece de pe masă şi se trage într-un fotoliu.

Omul acesta suferind, care e pîndit cu neîncredere, rănitul acesta care e iscodit, care înfruntă, prin tăcerea lui, curiozitatea acestor oameni ce intră şi ies într-una, a acestor duşmani ce-l înconjoară, omul acesta de treizeci şi şase de ani este Maximilien Marie Isidore Robespierre, Incoruptibilul, cu cîteva ceasuri înainte de a fi executat.

Condamnarea la moarte

În ziua aceasta de 10 thermidor a anului II[3], 28 iulie 1794, calvarul său va mai dura vreo zece ore.

De la Tuileries e transportat la Hôtel-Dieu, unde este pansat din nou. Trebuie să fie viu pentru călău. Parisul trebuie să-l vadă pe „tiranul" său prăbuşindu-se. Pe străzi, mulţimea, surprinsă şi încă neliniştită, îl huiduieşte. Apoi e condus la Conciergerie[4], unde va aştepta pînă la sfîrşitul după-amiezii, pînă pe la orele optsprezece, să se pună în mişcare căruţele. Convenţia[5] n-are decît un singur

1) Creat la 6 aprilie 1793, Comitetul Salvării Publice — cel mai important organ al dictaturii revoluţionare democratice iacobine — a avut menirea să lupte împotriva contrarevoluţiei interne şi externe. Concentrînd întreaga putere executivă, Comitetul Salvării Publice a reuşit să zdrobească reacţiunea internă, a organizat armata revoluţionară, care a înfrînt coaliţia monarhiilor europene. A fost suprimat în 1795.

2) Comitetul Salvării Publice se preocupa în mod deosebit de armatele revoluţiei, care luptau la hotarele Franţei, de unde şi denumirea după punctele cardinale în care se aflau.

3) Potrivit calendarului revoluţionar, prima zi a republicii a fost fixată la 22 septembrie 1792 (1 vendemiar anul I). Anul a fost împărţit în 12 luni a cîte 30 zile.

4) Închisoare în incinta Palatului de Justiţie din Paris. Folosită de revoluţie pentru a-şi închide adversarii, Conciergeria a fost de cele mai multe ori o anticameră a ghilotinei.

5) Convenţia Naţională (20 septembrie 1792-26 octombrie 1795), organ reprezentativ care a succedat Adunării Legislative şi a proclamat, la 22 septembrie 1792, Republica. În cadrul Convenţiei Naţionale s-au precizat cele două orientări principale ale burgheziei din Franţa: partidul moderat al girondinilor (reprezentanţi ai marii burghezii industriale şi comerciale) şi cel radical al montagnarzilor, în frunte cu iacobinii (reprezentanţi ai aripii democrat-revoluţionare a burgheziei). Sprijinindu-se pe masele populare din Paris, între 31 mai şi 2 iunie 1793, iacobinii i-au înfrînt pe girondini şi au instaurat dictatura revoluţionar-democratică. După lovitura contrarevoluţionară din 27 iulie 1794 (9 thermidor anul II) — înlesnită de înlăturarea din Convenţie a moderaţilor, conduşi de Danton şi a extremiştilor de stînga („turbaţii"), în frunte cu J. Roux şi J. Hebert — burghezia „noilor îmbogăţiţi" a renunţat la multe din realizările social-politice ale iacobinilor.

scop: să-l omoare. Ea a înlăturat piedicile de procedură, iar Thuriot[6] a strigat de la tribună: „Odată cu capetele complicilor săi, trebuie să cadă astăzi și capul acestui mîrșav Robespierre... Orice amînare ar aduce prejudicii Republicii. Să fie înălțat pe dată eșafodul".

La orele cincisprezece, Fouquier-Tinville[7], judecătorii și jurații care trimiseseră la ghilotină atîția suspecți, procedează la identificarea lui Robespierre, Couthon[8], Saint-Just[9] și a celorlalți învinși din timpul nopții. Vicepreședintele tribunalului, Scellier, prezidează ședința și semnează condamnarea la moarte. Printre osîndiți este și Dumas, președintele Tribunalului revoluționar, colegul lui Scellier. Dar, în mai puțin de douăzeci și patru de ore s-a ivit între ei o prăpastie. Cea dintre învingători și învinși. Acum moartea este aproape.

Totuși, în Paris se răspîndesc încă, din om în om, zvonurile cele mai contradictorii. Lumea se miră că, deși arestat, Convenția l-a lăsat în viață, o zi întreagă, pe Robespierre; ea se teme de acțiunea secțiilor[10] robespierriste, de piedicile juridice pe care le ridică cîțiva fideli de-ai lui Robespierre și de adjunctul său, Lanne. Ziarele tipărite în cursul nopții de 9 spre 10 thermidor nu anunță altceva decît punerea lui Robespierre sub stare de arest și, prin prudența lor, prelungesc îndoiala. Curînd însă, la capătul acestei străzi înguste care e strada Saint Denis, apar căruțele. Atunci mulțimea se îngrămădește, se simte ușurată. Căruțele înaintează încet, hurducîndu-se, pe strada Ferronnerie, apoi intră în strada Faubourg Saint-Honoré, care duce la Piața Revoluției. Într-o căruță e Robespierre, omul al cărui nume era simbolul Revoluției și al Terorii. Cu capul înfășurat într-o bucată de pînză însîngerată, care-i ține maxilarul, privește mulțimea sau, copleșit de durere, închide ochii, pe jumătate inconștient. Cel care strigase: „Cerul care m-a înzestrat cu un suflet însetat de libertate mă cheamă poate să însemn cu

„Nădăjduiam să-l nimeresc în inimă, dar glontele nu i-a zdrobit decît maxilarul..." — a declarat jandarmul Méda, care, în noaptea de 9 spre 10 thermidor, a tras în Robespierre

sîngele meu drumul ce trebuie să ducă țara mea la fericire", cel care făcuse „legămîntul că acceptă cu entuziasm această dulce și glorioasă soartă" trebuie să îndure huiduielile.

„La ghilotină! La moarte!" Suspecții, care au stat ascunși pînă-n ziua aceasta, ies din ascunzătorile lor, femeile urlă, mulțimea de gură-cască strigă și se mai aude din cînd în cînd „S-a zis cu maximul!" Jandarmii îl arată pe Robespierre curioșilor, în vreme ce primii condamnați, Saint-Just, Couthon, Robespierre Jeune[11], Dumas, sînt executați. Și iată-l pe Robespierre. Călăul îi smulge haina albastră pe care și-o pusese pe umeri. În Piața Revoluției, mulțimea se înghesuie, zgomotoasă. În ultimul discurs rostit la Convenție, la 8 thermidor, Robespierre spusese: „Ce prieten al patriei va voi să supraviețuiască în clipa în care nu-ți mai este îngăduit să slujești și să aperi nevinovăția năpăstuită? De ce să rămîi la o ordine a lucrurilor în care intriga triumfă mereu asupra adevărului?"

De la acest discurs nu s-au scurs decît două zile și acum el e singur în fața unei mulțimi ostile. Tot Parisul pare să se fi ridicat împotriva lui. Nimic nu-i împiedică pe cei cărora el le-a spus „pungașii" să triumfe. De ce această izolare, acest martiriu?

Și, ca și cum execuția nu ar fi fost de ajuns, călăul se repede la Robespierre și

---

6) Jacques-Alexis Thuriot — avocat, adept al lui Danton, membru al Comitetului Salvării Publice pînă în septembrie 1793, ostil lui Robespierre.

7) Antoine-Quentin Fouquier-Tinville — acuzator public al Tribunalului revoluționar, implacabil în anii Terorii (mai 1793-iulie 1794), este executat, la rîndul lui, în 1795.

8) Aristide Couthon — avocat, deputat în Convenție și membru al Comitetului Salvării Publice. Se alătură lui Robespierre în 1792.

9) Louis-Antoine Saint-Just — cel mai tînăr deputat în Convenție, membru al Comitetului Salvării Publice. De o mare intransigență, a contribuit în mare măsură la organizarea armatei revoluționare. Pentru că a rostit în Convenție rechizitoriul împotriva hébertiștilor și a dantoniștilor a fost poreclit și „sabia lui Robespierre".

10) Este vorba de secțiile de sanchiloți, organizații revoluționare ale oamenilor simpli din cartierele mărginașe. Cele mai multe secții de sanchiloți erau conduse de membri ai clubului iacobin.

11) Augustin Robespierre — avocat, fratele mai mic al lui Maximilien, căruia îi rămîne devotat pînă la moarte.

Saint-Just, despre dispariția căruia istoricul Michelet avea să scrie: „Franța nu se va consola niciodată că această speranță nu și-a dat roadele"

Rănit, Robespierre este adus în sala de audiențe a Comitetului Salvării Publice

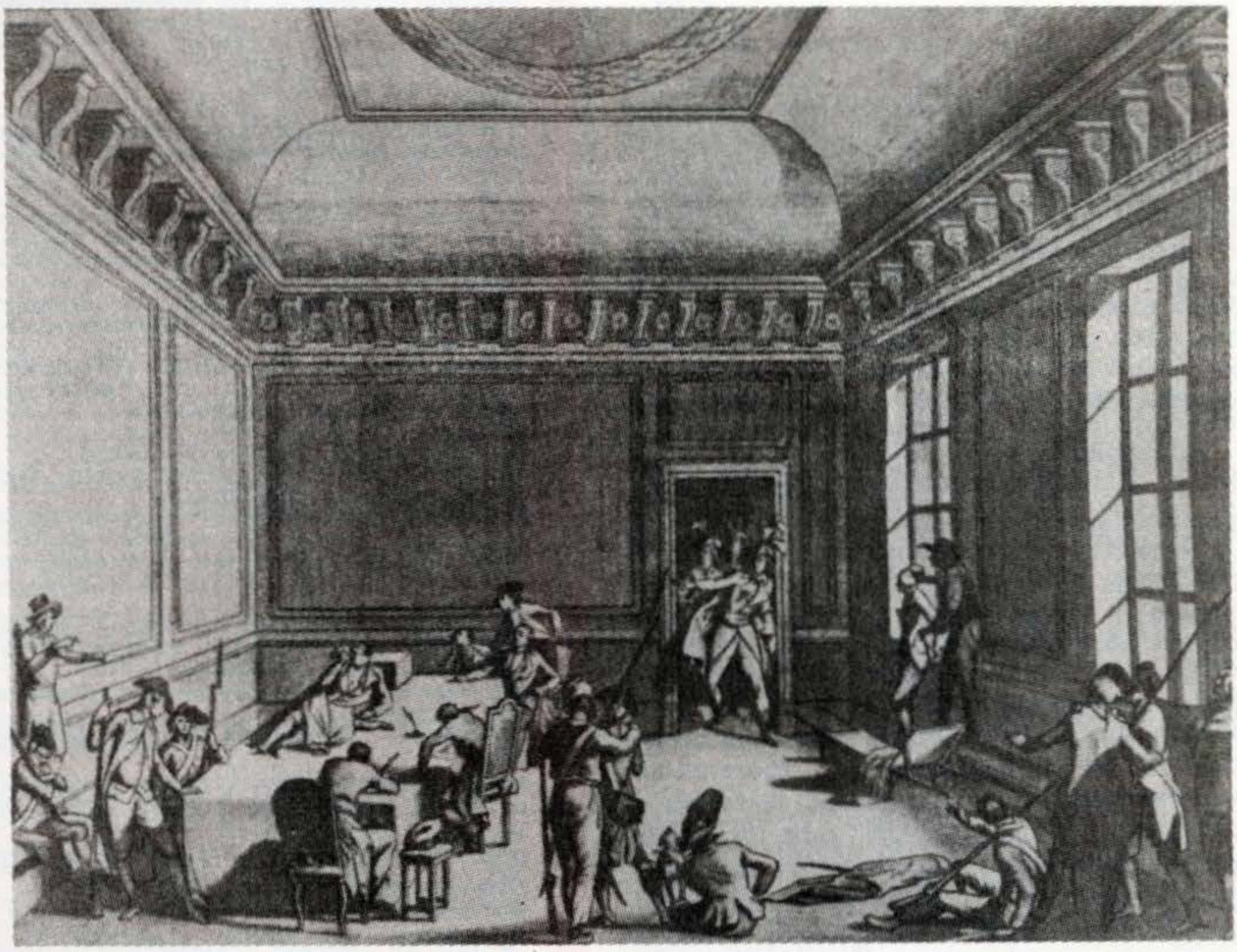

smulge fașa pătată de sînge care-i susține maxilarul inferior zdrobit. Maxilarul cade, sîngele țîșnește, chipul se schimonosește din pricina durerii insuportabile. Și se aude un țipăt sfîșietor.

Apoi e îmbrîncit și capul cade. Moare un om de treizeci și șase de ani.

La ora 19,30, Convenția se întrunește din nou în ședință. Izbucnesc strigăte de „Trăiască Republica, piară trădătorii și ipocriții!". André Dummont, membru al Convenției, anunță că „sub paloșul legii, capetele monștrilor au căzut"; Tallien[12],

12) Jean-Lambert Tallien — unul din teroriștii care a devenit un „putred", un „nou îmbogățit". Întrucît averea a dobîndit-o prin jaf, Robespierre l-a atacat în repetate rînduri. Tallien a devenit astfel unul din adversarii cei mai înverșunați ai Incoruptibilului.

unul din inițiatorii lui 9 thermidor, nu-și mai încape în piele de bucurie, îi poftește pe membrii Adunării „să li se alăture concetățenilor lor și să împărtășească veselia obștească".

În vremea aceasta, la picioarele eșafodului, într-o ladă de lemn, au fost rînduite cele douăzeci și două de capete, iar trupurile au fost azvîrlite într-o căruță ce se îndreaptă spre cimitirul Erranci, deschis în martie 1794. Sînt aruncate într-o groapă comună, iar peste ele se toarnă var nestins, pentru ca trupul „tiranului" să nu lase nici o urmă. Cînd, prin 1840 robespierriștii vor face săpături prin acest cimitir, închis de vreo treizeci de ani, nu vor descoperi nimic. Pe acest teren, un parc prin care Maximilien se plimbase cu cîteva săptămîni înainte de prăbușirea sa, se dă un bal. În același parc, într-o zi de 20 iunie, se plimbase pentru ultima oară Maria-Antoaneta.

Cînd mori înfrînt, mori de două ori

Moartea este adeseori nedreaptă, istoria este întotdeauna dură, însă ele par și mai absurde cînd îi izolează astfel — prin strigătele, ocările și loviturile celor mulți — pe unii, în cazul de față pe Maximilien Robespierre, care au vrut, așa cum a spus Incoruptibilul, „să-și jertfească viața adevărului" și pentru care „dragostea de dreptate, de omenire, de libertate este o patimă ca oricare alta".

Robespierre, care, la 8 thermidor, agățat de tribuna Convenției, freamătă, simțindu-se sugrumat de singurătate, încearcă, într-o ultimă proclamație, să reunească Convenția și totodată să-și adune puterile pentru a înfrunta destinul. Patetice sînt frazele în care acest om, ce și-a închinat viața unei viziuni a Revoluției și a Istoriei, respinge prezentul ostil și, în fața scepticilor, a căror simplă existență dovedește că el nu poate învinge, încearcă să se convingă. „Nu, strigă el, cu vocea-i ascuțită [...] moartea nu este cîtuși de puțin un somn de veci. Cetățeni, ștergeți de pe morminte această cugetare nelegiuită, care aruncă un giulgiu funebru peste natură și care sfidează moartea; săpați-o mai degrabă pe aceasta: moartea este începutul nemuririi".

Maximilien are nevoie să creadă într-o victorie postumă, dar, atunci cînd alegi o astfel de moarte, atunci cînd vrei să te prezinți în fața tribunalului Istoriei, înseamnă că n-ai putut să stăpînești viața.

CRONOLOGIE

1758
6 mai — La Arras se naște Maximilien Robespierre.
1763
Se naște Augustin Robespierre, fratele lui Maximilien.
1769
Robespierre este admis la Colegiul Louis le Grand din Paris.
1774
Începe domnia lui Ludovic XVI (1774-1792).
1781
La 23 ani, Robespierre este licențiat în drept și avocat; se reîntoarce la Arras.
1782
Robespierre este desemnat judecător la Tribunalul episcopiei.
1783
Robespierre este ales membru al Academiei din Arras. Pledează în procesul paratrăsnetului.
1785
Robespierre publică un memoriu comentat de ziarul **Mercure de France** și premiat de Academia din Metz.
1786
Răscoala muncitorilor de la manufacturile din Lyon.
1787-1788
Perioadă prerevoluționară.
Robespierre are 30 ani.
1788
Robespierre publică broșura **Către națiunea artesiană despre necesitatea de a reforma Stările din Artois.**
1789
26 aprilie — Robespierre este ales deputat în Stările generale ale Stării a treia din Artois.
5 mai — Revoluția burghezo-democratică este la ordinea zilei.
Deschiderea Adunării Stărilor generale la Versailles (care nu mai fuseseră convocate din 1614).
Robespierre are 31 ani. Se instalează la Versailles și, la 18 mai, urcă, pentru prima oară, la o tribună parlamentară.
17 iunie — Reprezentanții Stării a treia se proclamă drept Adunare Națională.
14 iulie — Masele iau cu asalt Bastilia, simbol al despotismului regal francez.
4 august — „Marea Teamă": puternică mișcare țărănească, urmată de emigrări masive ale marii nobilimi. Adunarea Națională devenită Constituantă votează desființarea privilegiilor feudale.
26 august — Adoptarea de către Adunarea Națională Constituantă a Declarației Drepturilor omului și cetățeanului.
5-6 octombrie — Regele este silit să se instaleze la Paris.
noiembrie — Întemeierea Clubului iacobinilor.
1790
aprilie — Întemeierea Clubului cordelierilor, avînd în frunte pe Danton, Marat, Desmoulins, Hébert.
mai — Robespierre i se opune lui Mirabeau. Mirabeau se pune la dispoziția Curții.
mai-iunie — Răscoale contrarevoluționare la Montauban și Nîmes. Robespierre are 32 ani.
august — Robespierre primește o scrisoare admirativă de la Saint-Just. Este ales judecător la Versailles.
1791
iunie — Încercarea lui Ludovic XVI de a fugi în străinătate. Robespierre este ales acuzator public la Paris.
17 iulie — „Masacrul de pe Cîmpul lui Marte": Garda națională, alcătuită din burghezi,

trage în adunarea convocată de cordelieri. Începe represiunea democraților („Teroarea tricoloră").

1 octombrie — Își începe lucrările Adunarea Legislativă.

1792

7 februarie — Prima coaliție împotriva revoluției din Franța, formată de monarhiile din Austria, Prusia și Anglia.

20 aprilie — Începutul perioadei războaielor revoluționare. Franța declară război Austriei.

11 iulie — Organele revoluției proclamă „patria în primejdie"; începe înrolarea voluntarilor.

29 iulie — Robespierre alcătuiește programul unei insurecții.

10 august — „A doua revoluție": poporul răsculat ia cu asalt Palatul Tuileries. Ludovic XVI și familia sa sînt închiși în turnul Templierilor. Adunarea Legislativă proclamă suspendarea monarhului și votează convocarea Convenției Naționale. Revoluția preia puterea.

19 august — Armatele prusiene pătrund în Franța.

20 septembrie — Bătălia de la Valmy. Armata de voluntari a Franței revoluționare înfrînge trupele prusiene.

21 septembrie-2 iunie 1793 — Guvern girondin. Perioadă de înfruntare în conducerea revoluției între girondini și montagnarzi.

21 septembrie — Abolirea monarhiei. Proclamarea **primei Republici.**

11 decembrie-14 ianuarie 1793 — Procesul lui Ludovic XVI.

1793

21 ianuarie — Executarea lui Ludovic XVI.

1 februarie — Franța declară război Angliei.

10 martie — Răscoala din Vendeea împotriva recrutărilor.

6 aprilie — Crearea Comitetului Salvării Publice.

Robespierre are 35 ani.

31 mai-2 iunie — Girondinii sînt înlăturați. Montagnarzii instaurează dictatura iacobină. Robespierre se declară împotriva „turbaților", în fruntea cărora era Danton.

24 iunie — Votarea noii constituții (Constituția anului I): instaurarea unui regim de democrație politică.

13 iulie — Asasinarea lui Marat de către Charlotte Corday.

23 iulie — Robespierre este ales membru în Comitetul Salvării Publice.

23 august — Decretarea mobilizării generale — recrutarea în masă.

5 septembrie — Convenția proclamă „Teroarea revoluționară".

17 septembrie — În cadrul Terorii revoluționare se adoptă Legea referitoare la suspecți, potrivit căreia Convenția putea lovi în toți dușmanii revoluției.

3 decembrie — Robespierre pledează pentru decretarea libertății cultelor.

1794

aprilie — Executarea „turbaților" (Hébert etc.) și a cordelierilor (Danton, Desmoulins etc.).

26 iunie — Bătălia de la Fleurus. Armata franceză învingătoare ocupă Belgia.

26 iulie — Ultimul discurs al lui Robespierre în Convenție.

27 iulie (9 thermidor) — Lovitură de stat în Convenție. Arestarea lui Robespierre și a colaboratorilor săi. În noaptea de 9 spre 10 thermidor, încercarea robespierriștilor și a maselor de sanchiloți de a se ridica împotriva Convenției. Robespierre este rănit.

28 iulie (10 thermidor) — Ghilotinarea lui Robespierre, Couthon, Saint-Just și a altor 19 robespierriști.

Fouché[13], Barras[14], Tallien și, în curînd, Bonaparte îi vor supraviețui lui Robespierre și deci, într-un sens, îl vor învinge.

Și Robespierre, în ajunul morții sale, în fața Convenției, nu poate decît să tăgăduiască această „funestă doctrină"; să crezi că cei care trăiesc sînt cei care izbîndesc pînă la urmă înseamnă, spune el, să vrei „să înjosești sufletele francezilor și să le moleșești virtuțile". El trebuie să proclame că „asupritorii și ucigașii apărătorilor libertății" mor și ei, dar în condiții diferite. Robespierre le spune membrilor Convenției și își spune sieși: Istoria judecă și arbitrează. Dar ce e Istoria dacă nu ceea ce fac din ea urmașii? Acest viitor, care trebuie să-i recunoască și să-i separe pe „apărătorii libertății" de „asupritori" și pungași, se numește Fouché, Tallien, Bonaparte și ei sînt cei care o modelează după chipul lor. Și tot ei sînt cei care scriu Istoria.

Cînd mori înfrînt, mori de două ori.

Fără-ndoială că, în căruța care-l duce la eșafod, tăcerea stoică a Incoruptibilului, detașarea sa în fața propriei suferințe și a ostilității mulțimii se explică prin această credință îndîrjită că posteritatea — nemurirea — va ști să-i facă dreptate. Dar oare nu s-a înșelat și în această privință? Cîți istorici, scriitori, uneori de bună credință, nu i-au mînjit chipul, alb ca varul, cu ura pe care-o purtau Revoluției, violenței în făurirea Istoriei! De aceea el mai apare și astăzi — pentru o bună parte din opinia publică — adeseori învins, mutilat, ba, mai rău, ținînd seama de ceea ce vroia el să săvîrșească, asimilat unui personaj istoric ca atîtea altele, undeva între Mirabeau[15] și Danton, Camille Desmoulins[16] și Bonaparte.

Așadar, să fi însemnat oare viața lui Maximilien Robespierre un faliment pînă

(Continuare în p. 80)

---

13) Joseph Fouché — unul dintre principalii organizatori ai complotului împotriva lui Robespierre. S-a îmbogățit, ajungînd unul din „pungași", cum îi numea Robespierre. Supraviețuind revoluției, a fost ministrul Poliției în vremea Directoratului și a Imperiului lui Napoleon, pe care l-a trădat în 1814, rămînînd ministru Poliției și în timpul Restaurației.

14) Paul, viconte de Barras — aventurier, terorist, unul din cei îmbogățiți prin jaf; Convenția l-a însărcinat cu conducerea trupelor care au asaltat Primăria, unde se afla Robespierre și prietenii săi, după ce masele de simpatizanți ai iacobinilor i-au scos din închisoarea Conciergerie.

15) Honoré-Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau — om politic francez, principalul orator al Adunării Naționale Constituante, adept al regimului monarhic-constituțional.

16) Camille Desmoulins — avocat, lider al montagnarzilor. A fost ghilotinat împreună cu Danton, al cărui adept a fost, în 1794.

„ȚĂRI", CNEJI ȘI VOIEVOZI

Editura Albatros pregătește apariția în colecția *Memoria pământului românesc*, **a volumului** *Cnezate și voievodate românești*, **semnat de Sergiu Columbeanu. Cartea privește mai ales perioada premergătoare întemeierii statelor feudale Moldova și Țara Românească, analizînd și situația din Transilvania acelorași secole (X-XIV). Pentru cititorii** *Magazinului istoric* **am ales, în avanpremieră, cîteva fragmente privind formațiunile prestatale din Transilvania — așa-numitele „țări" — și conducătorii lor. Subtitlurile aparțin redacției.**

SERGIU COLUMBEANU

În Transilvania, dominația maghiară, care a înlocuit-o pe cea pecenegă, s-a instituit treptat, în a doua jumătate a secolului XI și în tot cursul celui următor. La începutul veacului XIII, stăpînirea regilor unguri a ajuns, atît în sud, cît și în răsărit, la lanțul carpatic. Teritoriul nou intrat în stăpînirea Coroanei Sfîntului Ștefan a fost împărțit în comitate, de unde și termenul de **organizație comitatensă**, cu care istoricii au desemnat mai tîrziu noua instituție. Centrul comitatului era un castel întărit — cetatea regală — unde se afla reședința comitelui, șef al administrației locale. Cetății regale îi reveneau multiple sarcini. În primul rînd — economică, asigurînd strîngerea dărilor datorate de populația din ținutul dependent de ea, considerat proprietate a regelui. Din punct de vedere militar, cetatea organiza și întreținea un detașament de ostași, gata să răspundă la chemarea regelui în caz de război, dar și să impună obștilor sătești ascultare față de autoritățile feudale.

Vechea instituție a voievodatului nu a fost desființată, ci a fost păstrată și adaptată necesităților de dominație ale cuceritorului*. Voievodatul Transilvaniei, care nu cuprindea în acea vreme toată provincia, ci numai centrul ei, așezat pe valea Mureșului Mijlociu, a fost împărțit în patru comitate: Alba, Turda, Tîrnava și Hunedoara. Din a doua jumătate a sec. XIII, voievodul și-a arogat o mare autoritate, manifestînd vădite tendințe de autonomie. El judeca, iar uneori chiar anula hotărîrile regale și dădea altele, întocmai ca un monarh feudal de sine stătător. În ierarhia marilor dregători ai regatului, voievodul Transilvaniei ocupa un loc de frunte, fiind al patrulea după comitele palatin, cancelar și banul Slavoniei**.

Sub această structură administrativă impusă de regii străini, românii continuau, însă, să-și ducă viața în „țări"

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 3/1973.
** Numele medieval al Croației.

și să aibă conducătorii lor locali — juzi, cneji, voievozi.

Una din „țările românești" de pe teritoriul Transilvaniei era „Țara Severinului", ocupînd, în parte, ținuturile conduse odinioară în sec. X, de voievozii bănățeni Glad și Ahtum. Acestei străvechi formațiuni românești i s-a suprapus, în 1230, instituția, străină, a **banatului**, preluată de regalitatea maghiară de la slavi. Misiunea banatului de Severin era de a apăra granița și de a constitui o bază puternică pentru noi acțiuni militare. A avut un regim mai aparte, un fel de semiautonomie, cuprinzînd sudul Banatului de azi și apusul Olteniei (județul Mehedinți), cu Turnu-Severin. Primul ban de Severin, **Luca** este menționat la 1233, într-o listă de dregători de la curtea regală maghiară. În mai 1237, papa Grigore IX poruncea călugărilor din ordinul predicatorilor „ca mulțimea oamenilor din țara Severinului să fie adusă prin strădaniile deosebitei voastre sîrguințe să primească învățătura credinței catolice...". Prin această dispoziție, papa căuta să sprijine, din punct de vedere religios, politica de consolidare a statului feudal maghiar în ținuturile bănățene, ai căror locuitori erau români de rit creștin răsăritean (ortodox).

Mai spre răsărit, dincolo de Sibiu se întindea „Țara Făgărașului", numită în documentele vremii **Terra Blacorum** („Țara Vlahilor"). În 1223, regele Andrei II a dat mănăstirii cisterciene de la Cîrța (Făgăraș) „ținutul luat de la românii" (blaccis) de acolo.

Sensul celor trei fundații

Mai multe documente, tot din primele decenii ale sec. XIII, pomenesc de „Țara Bîrsei". În 1211, această „țară" a fost dăruită de Andrei II cavalerilor aparținînd ordinului teutonilor. Actul de danie din 1211, ca și cele următoare, vorbind despre „o țară numită Bîrsa, în Transilvania, înspre cumani", pretinde că era „deșartă și nelocuită", din cauza „năvalei păgînilor", adică a cumanilor. Cavalerii aveau misiunea să ridice cetăți ca să apere regatul împotriva cumanilor și să pună din nou în valoare resursele ținutului. Dar ne întrebăm: **era în adevăr „Țara Bîrsei" „deșartă și nelocuită", sau „pustie și nelocuită", sau „pustie și deșartă", cum o caracterizează în repetate rînduri actele cancelariei regale maghiare?** Răspunsul, **categoric negativ**, ni-l dau, la o lectură mai atentă, chiar aceleași acte. De pildă, cel din 1211, după ce arată că „Țara Bîrsei" este „deșartă și nelocuită", menționează dreptul cavalerilor teutoni de a lua „dijma acestui pămînt de la **locuitorii lui de acum** și cei viitori". Constatăm, deci, că se face o distincție foarte clară între „locuitorii de acum", adică băștinașii **găsiți acolo de teutoni**, și „cei viitori", care, probabil, urmau a fi colonizați. La fel și actul din 1222 îi menționa „oamenii ce locuiesc în ținutul pomenit" (Țara Bîrsei). După ce preciza, astfel, că ținutul era locuit, regele renunța la orice dare din partea locuitorilor, în folosul cavalerilor. În sfîrșit, un alt document, tot din 1222, amintea „pe oamenii ce locuiau în numitul ținut [Țara Bîrsei — **n.n.**] atunci cînd vi s-a făcut dania vouă și casei voastre" [**Ordinul teutonilor — n.n.**].

Colonizarea cavalerilor teutoni în Țara Bîrsei viza pe de o parte apărarea împotriva atacurilor pornite de peste munți iar pe de altă parte — sprijinirea expansiunii regatului feudal maghiar și a catolicismului la sud și la răsărit de Carpați. În diploma regală din 1222 se arăta că „în numita țară a Bîrsei [...], ca întărire a regatului împotriva cumanilor, le-am dat voie [teutonilor — **n.n.**] să-și ridice cetăți și orașe de piatră...". Mai departe, documentul delimita zona de dominație a cavalerilor dincolo de munți: în răsărit „pînă la hotarele Brodnicilor", deci în Moldova de Sud, iar în Muntenia pînă la o linie pornind de la „izvorul apei ce se cheamă Bîrsa și de aci înaintează pînă la Dunăre", adică, cu oarecare aproximație, pînă pe rîurile Ialomița sau Dîmbovița. Un alt document, din 1225, după ce subliniază că teutonii ocupă „Țara Bîrsei și cea de dincolo de Carpați", relatează mai departe despre „o cetate pe care ei o clădiseră, dincolo de Munții Carpați, cu multă trudă și cheltuieli". De pe aceste poziții întărite, cavalerii au dus lupte, „nu fără mari pierderi de bunuri și de oameni", împotriva „păgînilor"; ei au trebuit să combată pe „cumanii ce tulburau adesea regatul Ungariei".

Urme materiale care par să ilustreze confruntările militare dintre regatul maghiar și teutoni, pe de o parte, și formațiunile politice din ținuturile Cumaniei, pe de altă parte, sînt cele date la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în ultimii ani de arheologul Dinu V. Rosetti pe șantierul arheologic de la Cetățeni (Argeș). Aici, pe vechiul drum al Branului, care lega Brașovul de Țara Românească, într-un loc unde se strîmtează Valea Dîmboviței, pe malul drept al rîului se află ruinele unei cetăți și ale unei bisericuțe săpată în stîncă, cunoscută sub numele de „cetățuia și schitul lui Negru Vodă", întemeietorul

legendar al Ţării Româneşti*. Aşezată pe colţi prăpăstioşi de stîncă, cetăţuia avea o bună poziţie strategică. Numeroase vîrfuri de săgeţi, resturi de arbaletă, suliţe, pinteni, fragmente de cămăşi de zale, potcoave, sînt mărturii elocvente ale luptelor date aici în mai multe rînduri între oştile şi detaşamentele înarmate venite de la nord şi cele de la sud de Carpaţi. Se pare că cetatea a fost construită de cavalerii teutoni pentru a face faţă incursiunilor pornite din sud. Ulterior a fost preluată de căpeteniile româneşti locale. Ea ar putea fi, prin urmare, cetatea amintită în documentele care pomenesc de stăpînirea cavalerilor teutoni în ţara „de dincolo de munţi". Tot în cadrul şantierului de la Cetăţeni au mai fost descoperite fundaţiile a trei biserici, una probabil din sec. XV, alta datată în a doua jumătate a sec. XIII, în timp ce a treia, conform indiciilor existente, nu mai era în picioare la mijlocul veacului XIII, fiind, desigur, cea mai veche.

Tot acest complex de construcţii—cetate, biserici, numeroase locuinţe — ne duce cu gîndul la un centru politic, militar, administrativ şi religios. Ar fi vorba, deci — după cum apreciază arheologul Dinu V. Rosetti — de „o reşedinţă a căpeteniilor muntene, atestate documentar în secolul al XIII-lea...". Este o ipoteză ce va trebui verificată, dar aceasta numai după ce investigaţia arheologică va cîştiga suficient teren prin „omologarea" rezultatelor ei.

Conflictele repetate dintre regele Ungariei şi teutoni au dus la alungarea acestora din urmă. Regele Ungariei, ca reprezentant suprem al clasei feudale din ţara sa, a preluat, de comun acord cu papalitatea, conducerea directă a expansiunii la sud şi la răsărit de Carpaţi.

O altă formaţiune, „Ţara Haţegului", se afla în ţinutul cuprins între Banatul Severinului şi regiunea Sibiului. Ea este amintită documentar în anul 1247, sub numele de „terra Harszoc" existenţa ei fiind probabil mult mai veche**.

Aceste formaţiuni politice româneşti din sudul Transilvaniei ajunseseră în prima jumătate a sec. XIII la un grad destul de ridicat de dezvoltare, atestat de organizarea lor militară. Astfel, în anul 1213, cînd ţarul bulgar Borilă Asan a cerut ajutor regelui maghiar Andrei II, acesta a trimis o oaste comandată de comitele Ioachim al Sibiului, care „şi-a adunat saşi, români, secui şi pecenegi", adică formaţiuni înarmate ale populaţiilor din sudul Transilvaniei.

* Vezi şi **Magazin istoric**, nr. 8/1970 şi 11/1971.

Destăinuirile „Registrului de la Oradea"

Cei care conduceau comunităţile rurale româneşti din ţinuturile Transilvaniei erau cnejii. Existenţa lor este amintită

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 11/1972.

În p. 52: *armă medievală din colecţiile Muzeului Bran*

O biserică din vremea cnejilor: Gurasada (Hunedoara)

atît în texte contemporane, precum **Cîntecul de jale** al lui Rogerius* cît și în documentele emanate de la autoritățile feudale ale vremii. Astfel, în mai 1205, papa Inocențiu III arăta într-o scrisoare că „pe pămîntul fiilor cneazului Bela se află un oarecare episcopat [...] care [...] nu e supus nici unei mitropolii". Arhiepiscopul de Calocea primea misiunea să-l aducă „la ascultarea scaunului apostolic". Istoricii cred că cneazul în chestiune s-ar putea numi Bîlea. Acest **Bela** sau **Bîlea** ar fi fost, deci, un cneaz român care a trăit în a doua jumătate a sec. XII, avînd sub conducerea lui și populația românească de religie ortodoxă, locuind în județul Bihor de astăzi.

Reprezentanți ai vechii instituții a Cnezatului apar și în alte părți ale Transilvaniei. În 1270, „fii de cnezi nobili" sînt în conflict cu niște oameni aparținînd Cetății de Baltă; în 1315, Nicolae fiul lui Ștefan, judele din Hațeg, are un conflict armat, pentru moșia Brethonia, din același ținut, cu „cnezii Dan și Stanislav"; alți doi cnezi din Filești — aproape de Alba-Iulia — Stanislav și fratele său Cîndea, se luptă aprig în 1326, cu doi nobili maghiari, fiind condamnați la plata unei despăgubiri de 55 mărci, sumă considerabilă pentru acea vreme, și care, pe de altă parte, ilustrează rangul social înalt al combatanților.

Cnejii sînt menționați și în părțile bănățene (comitatul Caraș-ului): în 1319 — „Baciu cneazul"; în 1333 — „cneazul Bratan din Șoșdea". Un Dragomir cneazul este amintit în 1334, pe lîngă Cluj. Toți acești cneji își au originea în obștile sătești, provenind din rîndurile acelor locuitori ai comunităților rurale — mai puțini la număr — care aveau de îndeplinit anumite funcții în sînul obștei, îndeosebi pe aceea de jude sătesc. Un important monument juridic transilvan, **Registrul de la Oradea**, consemnează în paginile sale numeroși juzi sătești. Astfel, locuitorii din satul Vaida-Cămăraș (jud. Cluj) au ca judecător pe „Chepa, judele lor", iar cei din Berveni pe „judele lor Vulchi". Îndeplinind această funcție, care, cu timpul, va deveni ereditară, cnejii-juzi din satele românești ale Transilvaniei s-au ridicat la o situație economico-socială superioară celorlalți membri ai obștilor, fără totuși a se separa încă de aceștia. În conflictele cu feudalii, cnejii erau sprijiniți de consăteni, succesul lor fiind în același timp și un succes al comunității.

O formă superioară a organizării cneziale românești din Transilvania a fost aceea din Maramureș, unde, pe la mijlocul veacului XIV, se constata prezența a șapte cnezate**. Ele erau așezate, îndeosebi, pe văile rîurilor, fiind numite **cnezate de vale.** Cnejii conducători ai uniunilor de obști, deci și ai cnezatelor de vale, erau aleși de juzii sau cnejii sătești. Adeseori ei erau realeși, astfel că, treptat-treptat, și dregătoria cnezatului a devenit ereditară, conform vechiului drept românesc nescris **(jus valachicum).** Exista și un voievod al tuturor românilor din Maramureș **(Vayvoda Olachorum de Maramurisio)**, care conducea adunarea cnezilor din acest ținut. Cnejii locali alegeau ca voievod, dintre ei, pe acela care se bucura de cea mai mare autoritate și prestigiu.

Voievozi locali, în afară de cei din Maramureș, se mai întîlnesc și în alte părți ale Transilvaniei, necuprinse în limitele teritoriale ale marelui voievodat cu centrul la Alba-Iulia. Astfel, un document din 1338 atestă în părțile Oradiei pe un voievod Bogdan și frații săi, care au năvălit în fruntea oamenilor lor pe moșiile unui nobil maghiar. Un alt document, extrem de interesant, din anul 1350, certifică prezența unui mic voievodat românesc pe teritoriul comitatului Caraș din Banat. „Voievodul Lupcin, chemat cu alt nume Ioan, fiul lui Iuga" vine înaintea magistrului Pous de Zeer, comite de Caraș, pentru a-și susține drepturile asupra mai multor posesiuni, pe care le deținea de la strămoșii săi: „posesiuni ereditare" — spune actul. Ioan voievod invoca în sprijinul său actele de întărire ale acestor posesiuni, obținute de **înaintașii săi** de la regele Bela IV (1235-1270) și de la fiul acestuia, Ștefan, duce al Transilvaniei în perioada 1257-1270. Documentul constituie, deci, una din cele mai vechi mărturii scrise de care dispunem despre existența, în sec. XIII-XIV, a unei formațiuni social-politice în părțile bănățene, condusă de un voievod.

Instituția voievodatului își mai face remarcată prezența și prin faptul că termenul **voievod**, care desemna pe conducătorul militar și administrativ al unui ținut, a devenit, în același timp, și un... nume propriu! De pildă, în anul 1219, locuitorii satului Roba, de lîngă Jibou, ascultau de un oarecare dregător cu numele „Voiavoda". De asemenea, organizarea cnezială își dovedește îndelungata ei persistență și prin numiri de sate: Kenes, Kenesd, Kenez, Kenezy sau Chinez, Chiniz. Desigur, este vorba de sate în care obștea era condusă de unul din micii cnezi locali.

Așadar, în sec. XIII-XIV, românii din Transilvania au continuat să-și ducă existența în cadrul unor instituții social-economice și politice create în secolele precedente. Mai mult încă, regatul feudal maghiar a recunoscut aceste instituții, preluîndu-le, în parte, și adaptîndu-le noilor împrejurări istorice.

---

* Luat în robie de tătari la 1241, călugărul Rogerius a scris această lucrare foarte bogată în informații privind acei ani.

** Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1973.

OMUL: 14 milioane ani?

RICHARD E. LEAKEY
Director al Muzeului Național din Kenya

Datele existente arată că omul viețuiește de cel puțin 14 milioane ani și, foarte probabil, chiar mai de mult*. Înainte de finalizarea unor noi cercetări, nu vom putea afirma categoric unde a apărut făptura umană, dar contează oare atît de mult acest lucru? O problemă importantă este cum să definim omul

Controverse aprige

Cu cît ne întoarcem mai departe în timp, cu atît crește asemănarea dintre strămoșii noștri și maimuțele antropoide, așa încît la un moment dat ne este greu să deosebim hominidul străvechi de pongidul** străvechi. De aceea o seamă de specialiști se preocupă astăzi mai puțin să răspundă întrebărilor „cînd" și „unde", acordînd, în schimb, mai multă atenție vestigiilor materiale din diversele etape prin care a trecut omul, pentru a ajunge în stadiul actual, pe care l-am putea denumi de „supraanimal".

Dovezile materiale de care dispunem sînt departe de a fi complete și este, desigur foarte greu să tragem concluzii certe. Unii specialiști sînt gata să-și expună fără echivoc ideile și interpretarea pe care o dau unui rest fosil al omului primitiv, ceea ce duce deseori la dezbateri aprinse. Alții sînt mai prudenți și vorbesc doar în termeni generali, fără a se angaja prea mult.

Evoluția omului este obiectul unor aprige controverse și circulă mai multe teorii în această privință.

Un element esențial pentru abordarea problemei este faptul că mediul înconjurător reprezintă un factor hotărîtor pentru om, ca, de altfel, pentru toate viețuitoarele; omul modern descoperă acum acest lucru pe propria lui piele și se preocupă intens de această problemă***. În decursul ultimelor 14 milioane ani, mediul din Africa a jucat un rol important și merită să-l luăm în considerare, ca fundal al mărturiilor pe care le avem despre omul primitiv. Deseori se pune întrebarea: de ce a furnizat Africa atîtea dovezi despre strămoșii noștri? Există, în această privință, mai multe răspunsuri posibile, corelate între ele

* Vezi și punctele de vedere exprimate în *Magazin istoric*, nr. 3/1970 și nr. 2/1972 — *n.r.*
** Vezi microglosarul.

*** Autorul se referă la problemele, mult dezbătute astăzi, ale mediului înconjurător, poluării etc. — *n.r.*

Înșiruiți în timp, strămoșii omului au manifestat tendința evidentă de creștere în înălțime și de îndreptare spre poziția verticală. Desigur, nu a existat o genealogie directă între exemplarele prezentate, ele fiind variante geografice descoperite la întîmplare pe o suprafață mare a lumii vechi

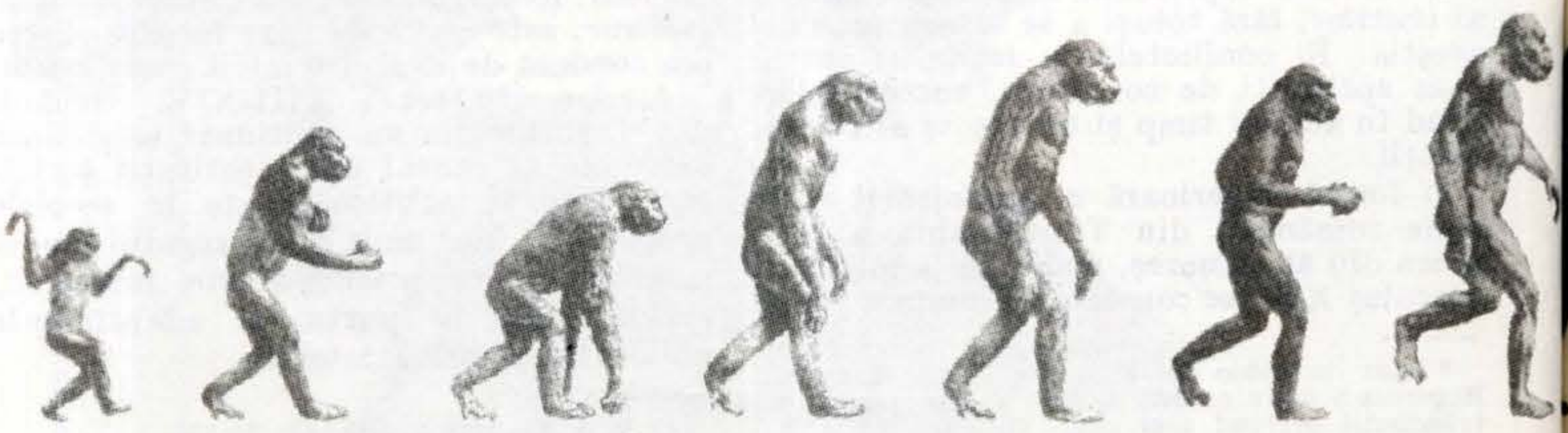

Continentul african este situat la nord şi la sud de ecuator şi cea mai mare parte a masei continentale este înconjurată de două mari oceane, cu caracteristici climatice aparte. În răsăritul continentului, uscatul se ridică treptat de la nivelul mării, alcătuind o serie de platouri care se continuă cu lanţurile de munţi înalţi din interior. Din munţi, uscatul coboară destul de repede spre apus, pînă ce ajunge foarte aproape de nivelul mării şi o mare parte a jumătăţii de apus a continentului constituie, de foarte mult timp, o zonă de cîmpie. Atît zonele muntoase, cît şi cîmpiile, reprezintă ţinuturi favorabile vieţii, deoarece omul s-a putut deplasa în aceste două configuraţii geografice corespunzător nevoilor sale, atunci cînd s-au produs schimbări climatice care au influenţat tot globul.

Lupta pentru supravieţuire

Cu vreo două milioane de ani în urmă, într-o perioadă foarte rece, făptura omenească exista, deşi într-o formă destul de primitivă. În părţile de nord ale Pămîntului, înaintarea gheţurilor, atît pe uscat cît şi pe mare, nu i-a permis să supravieţuiască ; situaţia trebuie să fi fost identică în regiunile din emisfera sudică a globului terestru, căci şi acolo pătura de gheaţă era extinsă considerabil. În decursul celor două milioane de ani, clima s-a schimbat desigur şi la ecuator, ca şi în preajma acestuia, dar, cu soarele strălucind intens pe cer tot anul, probabil că porţiuni întinse de cîmpie au putut fi locuite neîntrerupt de om şi de diverse alte animale.

Între perioadele glaciare, păturile de gheaţă din nord şi din sud s-au retras şi o mare parte din uscatul de pe glob a devenit mai secetos şi mai cald ; probabil că unele regiuni au fost chiar complet lipsite de apă. În Africa, zonele muntoase erau însă foarte întinse şi, în ciuda condiţiilor de deşert din zonele de cîmpie, omul şi alte animale au putut găsi condiţii prielnice, deplasîndu-se în regiunile înalte, unde clima era mai răcoroasă şi, mai ales, unde exista apă.

Din această imagine foarte generală se poate vedea că, în decursul unor lungi perioade de timp, clima Africii a fost favorabilă omului. Cu siguranţă că această situaţie nu a fost proprie doar acestui continent ; America de Sud, spre pildă, este, de asemenea, străbatută de ecuator. Dar în Africa au mai existat şi alţi factori, iar asocierea acestora a asigurat conservarea fosilelor de care dispunem astăzi.

Astfel, pe platourile din Africa au existat întotdeauna o serie de lacuri cu apă dulce, destul de puţin adînci, alimentate de rîurile care se scurg din munţi. Aceste lacuri suferă mari fluctuaţii, deoarece în zona ecuatorială precipitaţiile au un caracter sezonier, dar torenţial. Rîurile ce se varsă în ele transportă sedimente din zonele învecinate şi le depun la nivele diferite, în funcţie de nivelul sezonier al lacului respectiv. Uşoara înclinaţie a malurilor acestor lacuri, în majoritate puţin adînci, a facilitat eşalonarea largă a acestor sedimente deci şi studiul lor stratigrafic. În sedimentele bogate aduse de rîuri au fost îngropate multe resturi de animale şi uneori de oameni. Inundarea periodică a acestor depozite din rîuri, care conţineau oase, ducea la acoperirea şi protejarea acestora cu sedimente. Odată cu scăderea apelor, oasele rămîneau parţial acoperite, procesul de descompunere fiind deseori oprit, ceea ce favoriza fosilizarea treptată. Adesea lacurile au secat complet, lăsînd în urma lor straturi de sedimente care pe alocuri aveau o grosime considerabilă. Actualmente, sedimentele lacustre sînt principalele formaţii cercetate în Africa Răsăriteană.

Există şi un alt factor care reprezintă, probabil, cheia bogatei recolte de fosile din această parte a lumii. Este vorba de formarea, prin activitate tectonică, relativ recentă, a marelui **graben** est-african — o cicatrice prelungă la suprafaţa Pămîntului, care se întinde de la Fluviul Zambezi, din Africa de Sud şi pînă la Marea Roşie. El are mai multe ramuri si miş-

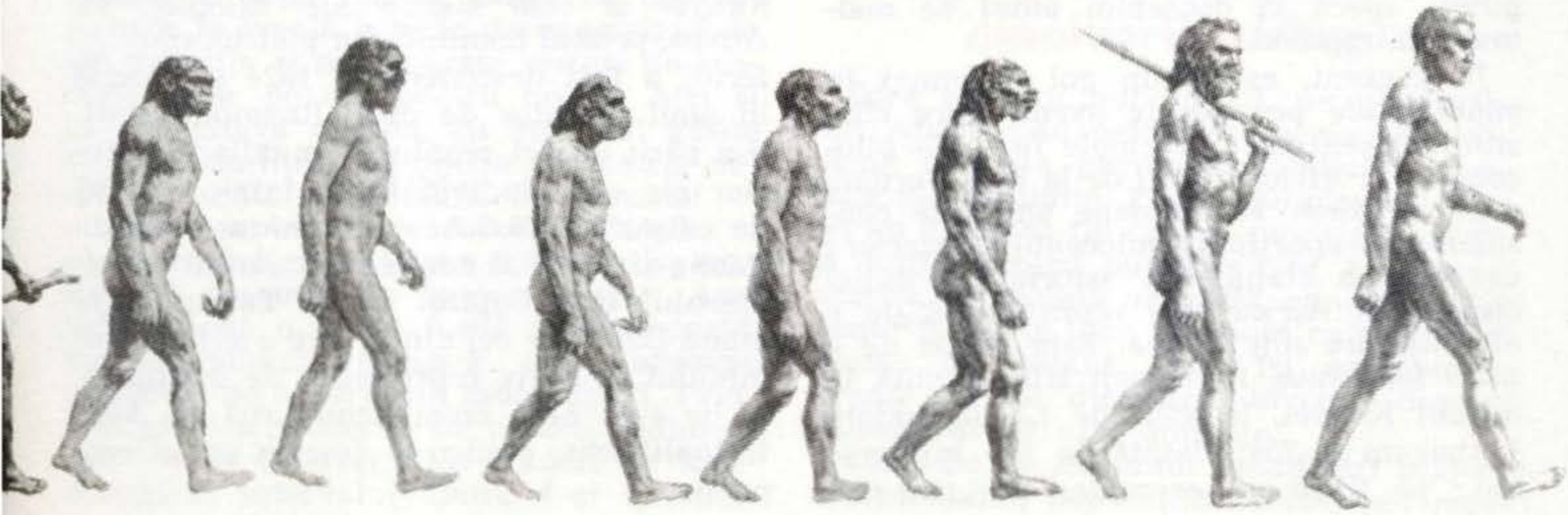

cările tectonice care i-au dat naştere nu au avut peste tot aceeaşi amploare. În urma unora dintre acestea, s-a produs o eroziune a depozitelor din fostele lacuri, iar eroziunea a scos la lumină sedimentele care conţineau resturi fosile bogate. Dacă pe fundul lacurilor nu s-ar fi format falii [crăpături adînci], cea mai mare parte a principalelor depozite de fosile din Africa Răsăriteană nu ar fi fost descoperite, iar noi am fi fost lipsiţi de multe din cunoştinţele pe care le avem despre trecut.

Informaţiile despre cele mai vechi forme ale „omului" sînt totuşi sărace în comparaţie cu cele de care dispunem pentru alte animale. Înainte de a avea la dispoziţie exemplare fosile suplimentare, este puţin probabil că vom ajunge în situaţia de invidiat, din acest punct de vedere, a calului sau elefantului de pildă, ai căror strămoşi sînt cunoscuţi cu toată precizia.

Primii hominizi africani

Primul hominid primitiv de proveniență africană „omologat" de ştiinţă este cunoscut sub denumirea de **Kenyapithecus wickeri,** iar materialul, găsit la Fort Ternan în Kenya şi descris de dr. L.S.B. Leakey, datează de aproximativ 14 milioane ani. Resturile de **Kenyapithecus** seamănă mult cu cele similare găsite la Siwalik în India **(Ramapithecus punjabicus).** Din păcate, aşezările în care a fost găsit **Ramapithecus** nu au fost datate în mod satisfăcător şi este imposibil de stabilit care formă e mai timpurie deşi resturile de animale sugerează că aşezarea de la Fort Ternan este ceva mai veche.

În aşezări ca cele din Insula Rusinga şi de la Songhor, s-au găsit şi fosile ce par a data de 20 milioane ani. Dar natura lor este problematică. Hominizi sau maimuţe superioare? Dr. Louis Leakey susţine că ele reprezintă un stadiu primitiv de **Kenyapithecus,** căruia i s-a şi dat numele de **Kenyapithecus africanus.**

20 milioane de ani, deci! Aceasta este, probabil, limita superioară la care mai putem spera să deosebim **omul** de **maimuţa antropoidă.**

În prezent, există un gol însemnat în cunoştinţele pe care le avem, între sfîrşitul miocenului şi ultimele faze ale pliocenului în Africa. Omul de la Fort Ternan, datat la circa 14 milioane ani, este considerat ca aparţinînd miocenului inferior; următoarea etapă din istoria evoluţiei omului în Africa este reprezentată de o altă aşezare din Kenya. Este vorba de o mică localitate, Lothagam Hill, situată în nordul Kenyei, la apus de Lacul Rudolf. Lothagam a fost datată la 6-5 milioane ani; pe lîngă un exemplar de „om primitiv", acolo au fost găsite şi alte resturi de animale.

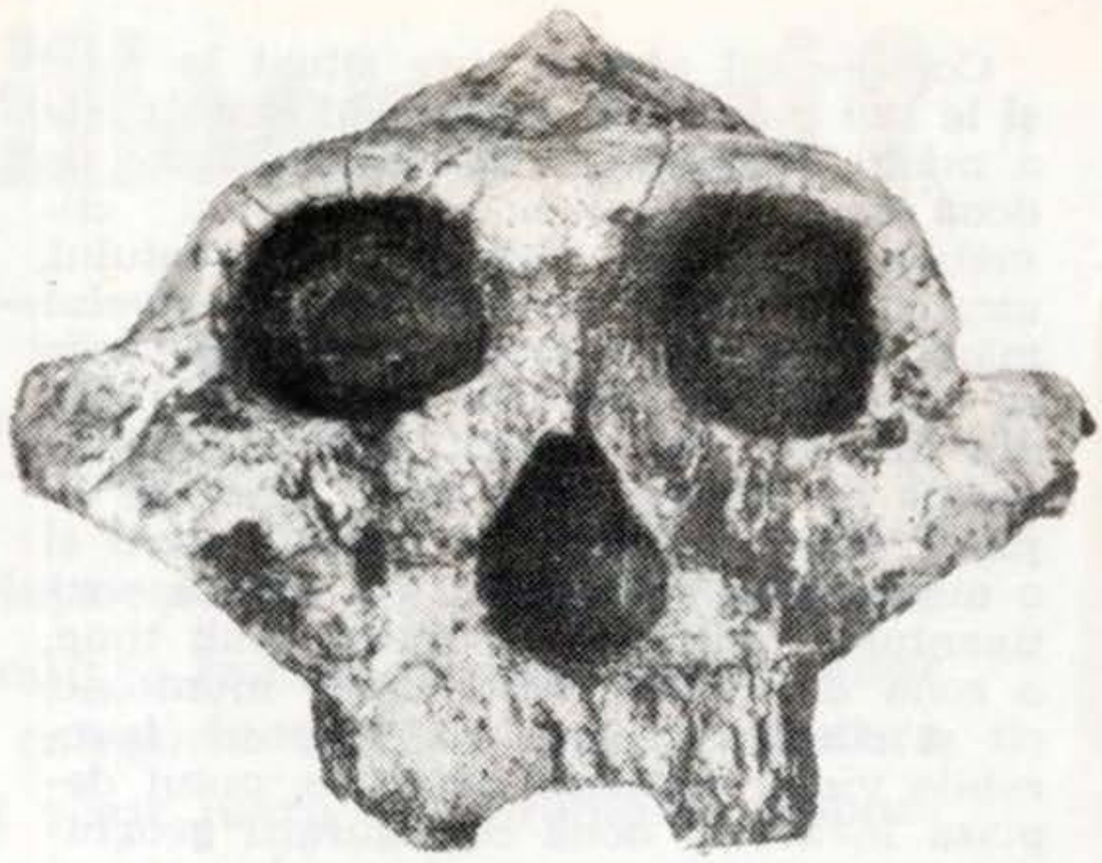

Craniul de Australopithecus boisei *descoperit la East Rudolf, în Kenya — vîrsta : 1,75 milioane ani*

Exemplarul de la Lothagam este un mic fragment de maxilar inferior, în care s-a păstrat un dinte. Informaţiile obţinute sînt sărace, dar descoperirea arată că strămoşii omului progresaseră considerabil faţă de stadiul de **Kenyapithecus wickeri.** Piesa a fost găsită de prof. Bryan Patterson, de la Muzeul de Zoologie Comparată din Harvard. El o consideră ca aparţinînd genului de „semioameni" numit **Australopithecus.** Pînă ce nu va fi scos la lumină material suplimentar din aceeaşi perioadă, nu se va putea spune decît foarte puţin despre „omul" reprezentat de maxilarul de la Lothagam.

Cele mai însemnate depozite de oase şi cele mai multe informaţii de care dispunem încep din pleistocenul inferior. În momentul de faţă, pleistocenul este delimitat între 3-4 milioane ani î.e.n. (pentru fazele iniţiale) şi 10-20000 ani î.e.n. (pentru cele finale). Date precise nu sînt uşor de obţinut şi nici nu au, credem, o mare importanţă în această dezbatere. Aşezările africane din pleistocen sînt răspîndite pe o zonă foarte întinsă, din Republica Sud-Africană şi pînă în părţile nordice ale Kenyei şi cele sudice ale Etiopiei. În Africa, primul hominid din pleistocenul inferior a fost descoperit în 1924 şi descris în anul următor de prof. Raymond Dart. S-a găsit atunci craniul şi maxilarul inferior ale unui individ tînăr, într-o carieră de calcar din R.S.A. Aşezarea se numeşte Taung şi din 1925 numele dat curent exemplarului este **Copilul de la Taung.** Raymond Dart este cel dintîi care a studiat hominidul primitiv reprezentat de oseminte-le de aici. El a creat denumirea de **Australopithecus,** pentru a descrie genul respectiv.

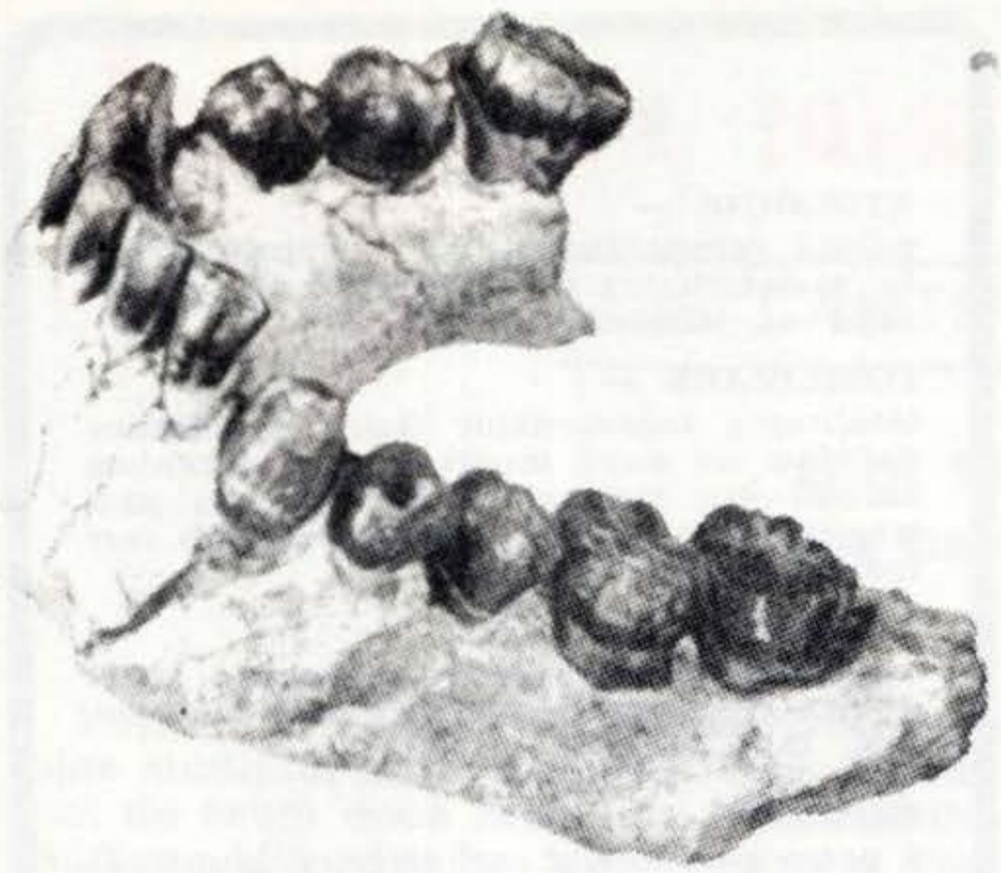

Homo habilis. *Maxilarul inferior descoperit la Olduvai, pe teritoriul de astăzi al Tanzaniei...*

Pînă la descoperirea altor fosile umane, au mai trecut cîţiva ani. La sfîrşitul anului 1930, în actuala Republică Sud-Africană mai fuseseră localizate şi alte aşezări care conţineau resturi de hominizi. Dr. Robert Broom şi colegii lui care au lucrat la Sterkfontein au adăugat un volum considerabil de informaţii. Un alt tip de hominid descoperit a primit numele de **Paranthropus.**

Exemplarele din Republica Sud-Africană au însă dezavantajul că pînă în prezent nu au putut fi datate exact, prin nici o metodă.

„Zinj" şi contemporanul său creator de unelte

Majoritatea cercetărilor din Africa Răsăriteană au fost întreprinse relativ recent şi în cîteva aşezări sînt încă în curs. Principalele puncte de lucru sînt situate în sau aproape de ramura răsăriteană a marelui **graben** şi se înşiră din defileul Olduvai, aflat în Tanzania, extinzîndu-se pînă la extremitatea nordică a Lacului Rudolf, din sud-vestul Etiopiei. Cea mai vestită aşezare este Olduvai, unde dr. L.S.B. Leakey şi soţia lui, dr. Mary D. Leakey, au scos la iveală o serie de exemplare de om primitiv şi nenumărate resturi de animale ucise de om pentru hrană. Aici şi în alte cîteva aşezări, au mai fost găsite şi mari cantităţi de unelte de piatră, deseori asociate cu oseminte de hominizi.

Două aşezări, din sud-vestul Etiopiei şi din nordul Kenyei (Omo şi respectiv East Rudolf) prezintă un interes major. Ambele posedă o faună fosilă foarte bogată, iar succesiunea geologică este **aproape continuă,** pe o perioadă îndelungată. Printr-o metodă modernă de datare, sedimentele de la Omo şi East Rudolf se încadrează în intervalul dintre 4 şi 1,7 milioane ani, completînd în mod fericit secţiunea de la Olduvai, care acoperă intervalul dintre 1,8 milioane ani şi 200 000-300 000 ani.

Cele mai vechi resturi de hominid găsite la Omo sînt piese dentare izolate. Ele au fost datate între 3 şi 4 milioane ani şi deocamdată nu permit decît foarte puţine concluzii.

Lucrările de la Olduvai sînt cele mai bine documentate. Prima descoperire mai însemnată a fost făcută acolo de dr. Mary Leakey, în 1959 ; este vorba de un craniu întreg de **Zinjanthropus,** „Zinj", cum a fost denumit iniţial, pe scurt. Datat la 1,75 milioane ani, a fost găsit împreună cu sute de unelte de piatră şi cu oase sparte provenite de la animalele care fuseseră mîncate de oameni în această străveche aşezare (în prezent, denumirea de **Zinjanthropus** este înlocuită tot mai mult prin **Australopithecus boisei**).

La început, s-a crezut că „Zinj" fusese creatorul uneltelor amintite, dar descoperirile făcute ulterior la Olduvai au modificat această interpretare şi acum este aproape sigur că craniul face parte din resturile „prăzii" unui hominid mai evoluat, producător de unelte. Mărturii despre acesta din urmă fuseseră descoperite în 1960, tot la Olduvai, într-un strat care a demonstrat contemporaneitatea celor două exemplare. El este foarte diferit şi prezintă multe caracteristici mai evoluate decît ale lui **Australopithecus boisei.** Avea un creier relativ mare şi o mînă capabilă de o apucare precisă. Piciorul arată că era vorba despre o fiinţă bipedă. Exemplarul a fost denumit **Homo habilis** şi este foarte probabil ca acest hominid să fi fost autorul uneltelor şi să se fi hrănit periodic cu vînat şi, poate, de asemenea cu rudele lui „mai puţin rafinate", australopithecinele aflate în apropiere.

Nu există nici o îndoială că, acum 1,75-1,8 milioane ani, au trăit la Olduvai **două tipuri deosebite de om primitiv,** iar datele arheologice sugerează că numai unul din ele confecţiona unelte de piatră.

Vegetarienii pier, omnivorii învinG

Spre sfîrşitul pliocenului, pe platourile din Africa s-au petrecut o serie de fenomene care au provocat modificări esenţiale ale mediului. Zonele propice existenţei au ajuns să fie curînd supraaglomerate şi lupta pentru supravieţuire a devenit acerbă. În această perioadă, omul primitiv poate fi foarte bine imaginat ca o făptură destul de scundă, care îşi agonisea o hrană variată din surse diverse, deseori folosite şi de alte animale.

Cînd au de înfruntat modificări majore ale mediului, populaţiile izolate pot reac-

ţiona în diverse feluri şi, probabil, aşa s-a şi întîmplat cu unele grupuri de animale, inclusiv omul. O astfel de populaţie a fost, desigur, forţată să se adapteze la o alimentaţie aproape integral vegetariană, apelînd la resurse nesolicitate de alte specii de animale.

O altă populaţie a trăit însă în condiţii care nu-i ofereau alternativa vegetariană şi, pentru a supravieţui ca omnivoră, s-a văzut nevoită să se adapteze alimentar corespunzător, procurîndu-şi hrana, de pildă, din hoituri provenite din prăzile lăsate de răpitoarele mari, cum erau leii şi hienele şi, în parte, prin vînarea animalelor. Se ridicau, însă, probleme grele, omul fiind o făptură destul de slabă, care trăia în general pe cîmpii deschise. Lipsa unor canini lungi şi ascuţiţi şi a ghearelor îi limita posibilităţile. Astfel era îngreunată capacitatea sa de a se hrăni cu hoituri şi de a vîna.

Fără dinţi şi fără gheare, omul nu putea sfîşia pielea groasă şi carnea tare a animalelor mari. Pentru a rezolva această problemă, ca şi pentru a se apăra, a creat uneltele de piatră. Putem presupune că, dacă nu ar fi găsit modalitatea de a utiliza piatra, grupul respectiv ar fi dispărut, iar omul din zilele noastre nu ar mai fi existat.

Această imagine, foarte generală, ne permite să ne închipuim cel puţin două grupuri principale de „om primitiv", născute amîndouă din aceiaşi străbuni, cîndva, pe la sfîrşitul pliocenului. În pleistocenul inferior, reprezentanţii celor două grupuri au ocupat, pare-se, aceeaşi zonă geografică şi mărturiile fosile arată că aşa a fost. Treptat, ele au dobîndit caractere distincte, datorită obiceiurilor lor de alimentare diferite.

Resturile fosile, asociate cu uneltele de piatră, ilustrează remarcabila dezvoltare a unui **homo** primitiv, omnivor, cu circa un milion ani în urmă. Acesta a învins vicisitudinile şi a supravieţuit.

În ce priveşte făptura vegetariană, ea s-a schimbat destul de puţin de-a lungul unei perioade foarte îndelungate. Absenţa unor modificări semnificative se adaugă celorlalte dovezi care justifică părerea că, la începutul pleistocenului, australopithecii s-au adaptat condiţiilor dintr-o zonă vegetariană, după care însă nu au mai fost în stare să-şi continue evoluţia şi „specializarea", sau au eşuat în această încercare, în aşa fel, încît, pînă la urmă, au dispărut ca grup.

Informaţiile disponibile referitoare la diversitatea din cadrul genului **homo** în pleistocenul inferior şi mijlociu sînt, deocamdată, limitate. Materialul din Africa Răsăriteană şi de Sud nu face decît să confirme prezenţa acestui gen, în acele timpuri îndepărtate.

MICROGLOSAR

ETOLOGIE —
ştiinţa comportamentului vieţuitoarelor, în variabilitatea lui geografică şi în evoluţia sa istorică.*

FOSILIZARE —
totalitatea fenomenelor fizice şi chimice care au loc după moartea unui organism animal sau vegetal şi care duc la păstrarea lui în scoarţa pămîntului, sub formă de fosilă.

GRABEN —
zonă scufundată a scoarţei terestre, delimitată de zonele învecinate, mai ridicate, prin falii paralele.

MIOCEN —
a patra perioadă a erei terţiare (după paleocen, eocen şi oligocen), în care au apărut unele mamifere evoluate (mastodonţi, rinoceri, rumegătoare, maimuţe).

PLEISTOCEN —
prima şi cea mai lungă perioadă a erei cuaternare, caracterizată, din punct de vedere climatic, prin alternanţa intervalelor reci (glaciaţii) cu intervale calde (interglaciaţii) ; corespunde, în mare, paleoliticului sau epocii pietrei cioplite.

PLIOCEN —
ultima perioadă a erei terţiare, în care fauna era foarte asemănătoare cu fauna actuală.

PONGIZI —
familie de maimuţe superioare (gorila, cimpanzeul, urangutanul, gibonul de azi, strămoşii lor, precum şi ramurile colaterale dispărute).

STRATIGRAFIE —
studiul rocilor dispuse în straturi succesive.

TAXONOMIE —
ştiinţă a principiilor şi legilor de clasificare a plantelor şi animalelor.

B. R.

* Vezi, pentru alţi termeni, şi microglosarul din nr. 2/1972.

Mărturiile amintite demonstrează că omul a avut o evoluţie complicată, pe o foarte lungă perioadă de timp. E drept, abundenţa denumirilor a creat o oarecare confuzie ; important este însă să nu fim prea rigizi în terminologie şi în interpretări. Trecutul poate fi studiat — după părerea mea — atît pe baza resturilor fosile cît şi pe baza comportării făpturilor, aşa cum este dedusă din uneltele de piatră lăsate de diverse grupuri de oameni din diferite părţi ale lumii. Bogăţia descoperirilor din multe aşezări ne dă speranţa că într-o bună zi vom putea obţine o imagine destul de precisă a diverselor stadii din evoluţia omului.

Întrebarea tuturor întrebărilor...

Dr. CANTEMIR RIȘCUȚIA

Sînt taine între pămînt și cer, Horațio,
Pe care mintea-ți nici că le-a visat*.

(Shakespeare, Hamlet*)*

Puține „fraze istorice" se potrivesc mai bine studiului antropogenezei decît îndemnul de acum două secole al naturalistului Buffon : „Să adunăm fapte pentru a avea idei !" Istoria teoriei despre descendența omului din regnul animal este o adevărată epopee a luptei duse de spiritul științific împotriva sărăciei faptelor. Astăzi, cînd începem să întrevedem procesul individualizării liniei evolutive a hominizilor din lumea maimuțelor superioare, nu putem să nu admirăm intuiția profundă a pionierilor și continuatorilor studiului descendenței umane, pe care Julian Huxley l-a considerat „întrebarea tuturor întrebărilor pentru omenire".

Construirea progresivă a impunătorului edificiu teoretic al studiului modern al filogeniei umane a cerut, fără îndoială, o deosebită agerime, ingeniozitate tehnică și judecată profundă, în cumpănirea și înțelegerea faptelor. La toate acestea trebuie să se mai adauge o tenacitate excepțională, cerută neapărat de condiția de explorator-cercetător. Astfel de însușiri întrunesc din plin și membrii echipei celor cinci paleo-antropologi „Leakey, Leakey, Leakey, Leakey and Leakey", așa cum s-a referit la ei, cu admirație dar și cu umor, antropologul Tobias, la un congres ținut în 1964 la Moscova.

Dacă astăzi teritoriul Africii s-a dezvăluit științei ca o vastă scenă a procesului de formare a omului, o mare parte din probele materiale și interpretările teoretice se datoresc defunctului L.S.B. Leakey și colaboratorilor din familia sa, între care se numără și autorul articolului publicat în numărul de față din **Magazin istoric,** Richard E. Leakey.

După cum se poate vedea din acest articol, antropogeneza pe teritoriul Africii s-a efectuat în intervale de timp considerabile, „vîrsta" omului fiind presupusă la 14-20 milioane de ani.

Apariția, aproape constantă, în falezele de la Olduvai de noi fosile, cu caracteristici tot mai variate și surprinzătoare, a pus echipa Leakey în fața unor probleme teoretice din ce în ce mai complicate.

Pentru a putea desemna și încadra taxonomic pe noi hominizi fosili și pentru a ușura urmărirea lor în trecut, pînă la nivelul separării lor de trunchiul primatelor, L.S.B. Leakey este nevoit să revizuiască nomenclatura și să lărgească definiția genului **homo,** lucru pe care-l face cu multă îndrăzneală. După el, genul **homo** prezintă o structură anatomică (a centurii pelviene și a membrului posterior) potrivit mersului biped și erect (în picioare). Membrele sale anterioare, mai scurte, posedă un deget mare opozabil, apt pentru o apucare eficace. Capacitatea sa cranianã, deși încadrată în modelul evolutiv al hominizilor din acel timp, cuprinde valori ceva mai mari decît cele ale australopithecinelor, existînd și alte caractere importante de diferențiere. În cadrul acestui gen **homo** reconturat, L.S.B. Leakey definește specia **homo habilis,** în așa fel încît deosebirile în raport cu australopithecinele rezultă pregnant.

Ar putea să pară la prima vedere arbitrară această remaniere taxonomică, ținînd seama de numărul totuși redus de fosile pentru un interval geologic atît de mare ; după cum ar putea să pară artificială scindarea celor două linii evolutive (hominizi vegetarieni și hominizi omnivori), bazată pe deducții poate încă insuficient asigurate cu descoperiri de probe materiale.

Într-un moment în care studiile de etologie au ajuns să dezvăluie aspecte neașteptate în comportamentul maimuțelor superioare actuale, concluziile privind agresivitatea sau componența și procurarea hranei la specii de acum cîteva milioane de ani cer multă cumpănire critică. Aceasta nu scade valoarea ipotezelor lui Richard Leakey despre posibila dezvoltare paralelă a două sau chiar mai multor linii evolutive de hominizi în pliocen și pleistocen.

Nu este exclus ca o serie de descoperiri viitoare din tărîmul, încă în mare parte necunoscut, al antropogenezei să dezvăluie aspecte cu mult mai complexe și surprinzătoare decît ne putem reprezenta astăzi.

* În traducerea lui Vladimir Streinu.

SOMME:
cea mai sîngeroasă bătălie

ROBERT COWLEY

„Marele război" — a fost numită prima conflagrație mondială, înainte ca cea de-a doua s-o fi depășit prin proporții și suferințe la scara întregii omeniri. Acest prim război mondial — declanșat de puterile imperialiste avide să acapareze teritorii străine, colonii, sfere de influență — care a antrenat 33 țări cu o populație de peste un miliard de locuitori, a costat viețile a aproape 10 milioane oameni și sănătatea altor 20 milioane, răniți sau gazați. Un impresionant tribut de jertfă a adus încleștarea rămasă în istorie sub numele de „Bătălia de pe Somme" (1 iulie - 18 noiembrie 1916). Robert Cowley, autorul rîndurilor ce urmează, participant la evenimente, o numește „cea mai sîngeroasă bătălie". Scriitorul american Francis Scott Fitzgerald, amintind de dăruirea cu care soldații englezi și francezi au luptat împotriva germanilor, o caracterizează drept „o bătălie de dragoste".

Cu aproape cinci luni înainte, armata germană declanșase o puternică ofensivă în sectorul Verdunului (nord-estul Franței), ocupînd, după cîteva zile de lupte, fortul Douaumont. În pofida rezistenței eroice a trupelor franceze, un alt fort din sectorul Verdunului, Vaux, fusese cucerit. Atacurile germane deveniseră din ce în ce mai violente, punînd într-o situație tot mai critică apărarea franceză. Pentru a încerca o slăbire a presiunii asupra Verdunului, în nordul Franței, pe Fluviul Somme, a fost inițiată o ofensivă franco-engleză. După patru luni francezii au reușit să recucerească forturile din zona Verdunului, iar la sfîrșitul anului 1916 să declanșeze o contraofensivă și să determine un deznodămînt al bătăliei care să le fie favorabil.

Jertfa adusă de aliații franco-englezi în bătălia de pe Somme nu a fost deci zadarnică.

Relatarea lui Robert Cowley nu este nici completă, nici imparțială. Căci acolo, pe Fluviul Somme, evenimentele de un neînchipuit tragism au fost trăite în tabăra aliată deopotrivă de englezi și de francezi; or, de aceștia din urmă autorul nu amintește decît în treacăt.

Acolo, de-a lungul vechiului drum roman ce unește localitățile Albert și Bapaume, mormintele — morminte vechi, ale soldaților din anii „Marelui război" — te asaltează și astăzi în cele mai puțin de douăzeci de minute în care străbați, cu mașina, aproape 20 kilometri dintre punctele amintite.

A fost un timp, între cele două războaie, cînd autobuze încărcate cu oameni se opreau pe Somme; azi nu mai vine aproape nimeni. Din cînd în cînd apar doar cîțiva vizitatori, ca acel bătrîn soldat care vine, la 1 iulie, ora 7,30 dimineața, pentru a se posta pe locul unde el trecuse dealul. O rămășiță de tranșee a fost păstrată ca un punct de atracție pentru turiști. Poți să te plimbi, să ridici un rest de cască sau o bucată de schijă și să te uiți în jos, spre tranșeele germane, la aproape 200 m mai departe. Stîlpii de fier care au susținut sîrma ghimpată mai răsar încă din iarbă, dar sîrma a fost scoasă: se agățau de ea oile. Se mai dezgroapă încă vreo zece schelete, iar cei care se ocupă de mormintele de război cern pămîntul din jur, sperînd să descopere o plăcuță cu numărul matricol al regimentului. Pînă în 1971 a fost găsită doar o mică parte din cele 73 077 nume de pe monumentul de la Thiepval..

În pagina alăturată, una dintre cele mai impresionante secvențe fotografice din primul război mondial. Cele patru imagini, realizate la cîteva secunde una de cealaltă înfățișează debutul unui atac al infanteriei britanice. De sus în jos: ofițerul dă comanda de atac (1) și urcă primul talazul tranșeei (2); un soldat e lovit de un glonte încă înainte de a părăsi tranșeea (3) și moare pe parapet în timp ce camarazii lui înaintează în goană (4)

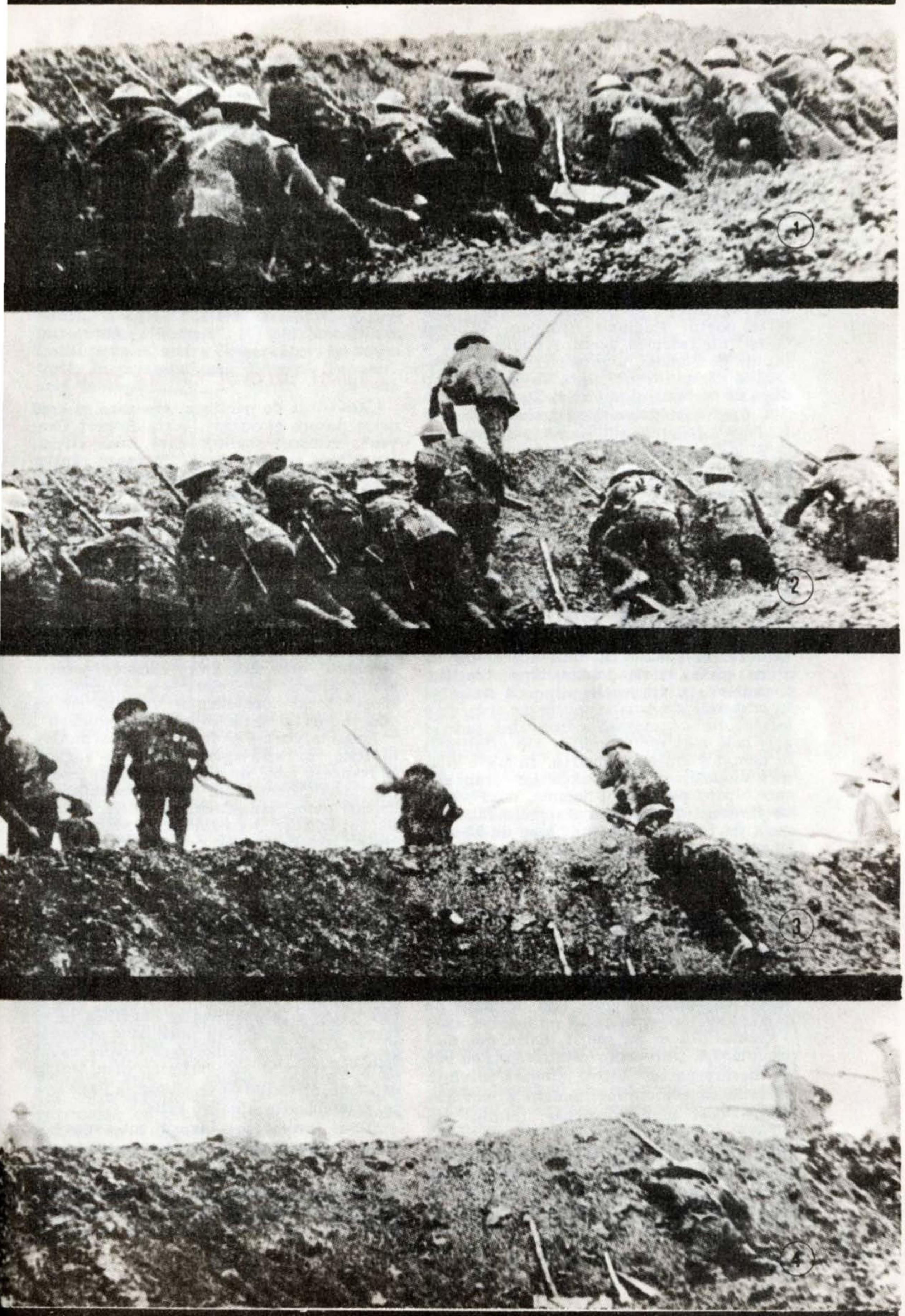

Aceste nume fără nume...

Cimitirele răsar pretutindeni, în cele mai neașteptate locuri; nu numai la marginea drumului, dar chiar și în mijlocul unui cîmp de grîu sau la umbra unei pădurici izolate. În urmă cu mai bine de o jumătate de secol, cînd aici s-a dat bătălia de pe Somme, în timpul primului război mondial, părea că pămîntul acela nu va mai suporta altceva decît cimitire. Cinci luni de tir masiv de artilerie au transformat aceste cîmpii bogate într-un pămînt sterp, în „poate cea mai groaznic devastată regiune de pe planeta noastră", cum scria poetul Edmund Blunden. Wilfred Owen, un talentat scriitor englez care a luptat pe Somme, a privit trista perspectivă a cîmpului de luptă la puțin timp după ce furtuna se potolise. Tocmai venise din Anglia și priveliștea trebuie să i se fi părut insuportabilă. I-a scris mamei sale: „Cîmpia este însemnată cu cicatrice ca un trup purtînd semnele unei boli rele, iar miasmele sînt ca răsuflarea cancerului".

Tot ce are vreo legătură cu bătălia de pe Somme te uluiește: peisajul distrus, cheltuiala uriașă de material militar, măcelul ilustrat în cifre astronomice, dar și minusculele succese realizate de o ofensivă prelungită. Din iulie și pînă la mijlocul lui noiembrie 1916, englezii și-au croit drum spre localitatea Albert înaintînd foarte încet. În anul acela, nu au ajuns pînă la Bapaume, deși trupele, tremurînd în tranșeele pline de noroi și în craterele de bombe, pline cu apă, care formau linia înaintată a frontului, puteau zări cele mai înalte clădiri ale localității la numai 5 km mai departe. În acele zile, nici englezii și nici aliații lor francezi, care luptau pe Fluviul Somme, n-au reușit să împingă înapoi armata germană mai mult de 11 km pe un front lung de 32 km; în unele locuri nu au cucerit absolut nimic. Au numit-o însă o victorie, deși pe Somme disputa nu a fost tranșată în favoarea nimănui.

Controversele continuă și în legătură cu pierderile. Nimeni nu știe exact cîți oameni au fost uciși, răniți sau luați prizonieri în aceste patru luni și jumătate; de-a lungul anilor aprecierile au variat cu sutele de mii. Trei milioane de oameni au luptat în total pe Somme, cam o treime din ei au pierit. Cifra cea mai acceptată a pierderilor este astăzi 600 000 de fiecare parte. Într-o singură privință părerile sunt unanime: Somme a fost una dintre cele mai sîngeroase bătălii din istorie.

Să ne gîndim doar la monumentul memorial din localitatea Thiepval. Vizibil de la o distanță de cîțiva kilometri, îl poți confunda cu o fabrică. De departe, piatra de pe partea de jos a pilonilor arată foarte mîncată, dar cînd urci pe trepte, rosăturile se transformă în nume, mii și mii, săpate în marmură. Numele — „aceste nume fără nume", cum le spunea poetul englez Siegfried Sassoon — par că țîșnesc afară din piatra arcului central, de undeva de atît de sus, încît trebuie să-ți dai capul mult pe spate ca să le vezi pe toate. Acesta este monumentul morților din Anglia și Imperiul englez, căzuți în bătălia de pe Somme, care nu au morminte — sau „cei absenți", în eufemismul sinistru al Marelui război. Sînt 73 077 nume pe monumentul de la Thiepval.

„Te-ai înrolat ca să mori"

„Am uitat de pacifism, era gata să cred orice despre germani", scria Robert Graves*, viitorul scriitor care, mai tîrziu, era cît pe aci să moară din cauza rănilor primite pe Somme. Și ca el au fost mulți. Viitorul teoretician și istoric militar Basil Liddell Hart a plecat în Franța avînd în subordine opt ofițeri tineri; el însuși avea 21 ani. Cinci dintre ei au murit în prima zi a bătăliei, iar restul, inclusiv Liddell Hart, au fost răniți pînă la sfîrșitul lunii iulie. Ofițerii de linie erau de obicei cu un cap mai înalți decît oamenii pe care îi comandau; ei trebuiau să meargă înaintea lor la atac și, purtînd uniforme deosebite, erau ușor de recunoscut (printre multe altele, la Somme s-a schimbat și acest lucru: locotenenții au început să poarte puști și să fie îmbrăcați ca soldații).

Locul atacului a fost ales din motive politice, nu strategice: armatele engleze și franceze s-au întîlnit la nord de malul Fluviului Somme, în departamentul cu același nume, iar mareșalul Joffre, comandantul francez, l-a convins pe Sir Douglas Haig, omologul său englez, că cei doi aliați trebuie să pornească împreună ofensiva.

În februarie 1916, germanii au atacat la Verdun. Deși francezii au aruncat în acea mașină de tocat carne o divizie după alta, înfrîngerea părea iminentă dacă nu se încerca o manevră oarecare: în lipsă de altceva, au continuat pregătirile pe Somme. Furat de imensitatea operației, Haig a început să se convingă pe el însuși că, în fond, era posibilă o străpungere. Vorbea cu înflăcărare despre cavaleria pe care o va trimite prin liniile germane, afirmînd că va ajunge la Bapaume în primele zile ale lui iulie.

„Te-ai înrolat ca să mori", mi-a spus bătrînul colonel, care îmi era proprietar la

---

* Volumul lui Robert Graves **Eu, Claudiu împărat** a apărut recent în limba română, în Editura Albatros.

Londra, cu puţin timp înainte de plecarea mea pe Somme. El mi-a vorbit despre război o singură dată, atunci, şi mă întreb dacă credea cu adevărat că, la vîrsta mea, îl puteam înţelege.

Morţii de pe Somme erau atît de tineri, încît tinereţea lor e mai dureroasă decît marele lor număr. Unele referiri din memorii sau biografii ne dau o idee cine au fost ei sau ce puteau să devină. Julian Huxley [biolog şi om politic englez] scrie: „M-am dus la Oxford şi mi s-a oferit un post la New College; luam locul fostului meu profesor de zoologie, Geoffrey Smith, a cărui carieră strălucită a fost întreruptă pe Somme". Harold Macmillan, fostul prim-ministru conservator, îşi aminteşte de prietenul său Edward Tennant, ucis în septembrie, la vîrsta de 19 ani.

Iadul luminat de soare

Zilele de vară, ca acel 1 iulie 1916, sînt încîntătoare în această parte a lumii. Toţi supravieţuitorii îşi amintesc cerul albastru, fără urmă de nori şi soarele arzător. Privind dintr-o tranşee, poetul Siegfried Sassoon a notat în carneţelul său „Contemplu un tablou al iadului luminat de soare..." În dimineaţa aceea, şase corpuri de armată englezeşti, treisprezece divizii sau 140 000 infanterişti au intrat în luptă.

În cele şapte zile precedente englezii consumaseră 1 627 824 ghiulele, netezind drumul infanteriei. Se pare însă că nimeni nu bănuise în ce măsură germanii înţesaseră coamele calcaroase de pe Somme cu adăposturi blindate, majoritatea impenetrabile pentru cele mai grele obuze. Unele erau adînci de 10 - 12 m sub iarba cenuşie, înzestrate cu paturi şi lumină electrică; cîteva din adăposturile ofiţerilor aveau pereţi despărţitori îmbrăcaţi în creton.

Cînd a început bombardamentul, soldaţii germani de pe linia frontului s-au înghesuit în aceste tuneluri, cu alimente puţine şi spaţiu restrîns, dar în siguranţă. În momentul în care barajul s-a oprit, au alergat spre cele mai apropiate adăposturi de tragere, ducînd cu ei armamentul şi lăzile cu muniţii. Germanii au avut încă ceva în plus: sîrma ghimpată. Cordoane nesfîrşite se întindeau pe kilometri întregi, atîrnînd din stîlp în stîlp ca un feston sau pur şi simplu în grămezi. Pe alocuri sîrma avea ghimpi de mărimea degetului gros. Un soldat englez îşi amintea: „Era atît de deasă, încît lumina zilei pătrundea cu greu prin ea. Prin binoclu apărea ca o masă neagră".

Ora atacului a fost stabilită pentru 7,30 dimineaţa. Soarele se ridicase, împrăştiind ceaţa din zori, care ar fi putut să împiedice vizibilitatea puşcaşilor duşmani. Francezii insistaseră — şi din nou Haig fusese de acord — ca atacul să se facă la lumina zilei, infanteria avînd astfel posibilitatea să vadă efectul bombardamentelor artileriei. Febrilitatea din aceste ultime momente părea să crească odată cu strălucirea atmosferei şi cu intensitatea culorii cerului albastru de iulie. Mugetul continuu al tirului s-a încheiat cu explozia a 11 mine terestre, care a aruncat pămîntul şi trupurile sfîrtecate la sute de picioare înălţime.

Apoi, brusc, tumultul s-a potolit. Locotenenţii au sărit pe parapete, făcînd semn soldaţilor din tranşee să-i urmeze. Infanteriştii scoţieni au pornit în sunetul cimpoaielor, ca o apariţie din alt secol; un batalion înainta în bubuitul unei singure tobe mari. Dar, în majoritatea lor, asemenea momente spectaculoase erau rare şi puteau fi văzute mai curînd în săptămînalele ilustrate. „Am pornit fără întîrziere, spunea un ofiţer al unui alt batalion, fără zgomot, fără ţipete, solid şi cu nădejde, aşa cum erau oamenii înşişi. Ici-colo, cîte un tînăr îmi făcea semn cu mîna, în timp ce eu le uram succes. Toţi aveau chipurile vesele. Majoritatea duceau încărcături grele. Închipuiţi-vă: să înaintezi împotriva unui tir puternic, cu un colac de sîrmă ghimpată pe umeri".

Pentru prima oară pe Somme, automatele şi nu artileria au omorît cei mai mulţi oameni. Funcţionînd metodic au măturat mii de soldaţi fără nici un efort, ca paloşul fermecat din Ramayana. Oamenii cădeau ca spicele, chiar înainte de a străbate cîteva sute de metri pe pămîntul nimănui.

Germanii îşi aşezaseră în mod inteligent tranşeele de-a lungul crestei, de unde pornea în jos cîmpia întinsă. Lîngă Thiepval, un sat pe care inamicul îl transformase într-o fortăreaţă, un ofiţer din Ulster, pe nume Crozier, privind printre copaci (sau ce mai rămăsese din ei), spunea: [...] „Am văzut o privelişte cum n-am să mai văd vreodată. Şiruri peste şiruri de soldaţi englezi zăcînd morţi, muribunzi sau răniţi pe pămîntul nimănui". Crozier şi oamenii săi fuseseră ţinuţi în rezervă; era ora 8 dimineaţa. Curînd, el a aflat ce se întîmplase: „Am privit din nou spre sud, din alt unghi, şi am zărit grămezi de englezi suspendaţi pe sîrma nemţilor, în timp ce alţi oameni alergau să îngroaşe numărul morţilor în plasa de păianjen... Satul Thiepval este mascat de un zid de cadavre".

Agăţaţi de sîrmă, englezii îşi rupeau hainele încercînd să se elibereze sau aler-

Învăluiți în fumul exploziilor, infanteriștii germani atacă cu înverșunare

gau de colo-colo, căutînd o scăpare și erau împușcați.

Trecuse o oră. Fumul se ridicase, lăsînd să se vadă o scenă goală. Un sublocotenent, Charles Carrington, scria că pe terenul „care trebuie să fi cuprins vreo 10 000 oameni, nu se mai vedea nimeni". Vreo 20 000 oameni au fost uciși sau au murit de pe urma rănilor: cifra oficială privind ziua de 1 iulie este de 19 240. Eu am auzit că 23 000 sau 24 000 ar fi însă mai aproape de realitate.

Totuși, se realizase ceva. Pe flancul de sud, aliații își croiseră drum în sus pe Somme. În seara de 2 iulie, Haig aprecia că pierderile sale erau în total de peste 40 000 oameni. Iar în jurnalul său se felicita: „Această cifră nu poate fi considerată mare, avînd în vedere numărul celor angajați". Fără îndoială că lipsa de informații precise contribuia la optimismul său timpuriu. Dar mai aproape de front, acolo unde se putea aprecia adevărata proporție a dezastrului, comandanții au fost cuprinși de o deprimare paralizantă.

În următoarele cîteva zile, englezii au fost mulțumiți să se odihnească, pe baza micilor succese din 1 iulie, lăsînd neocupate tranșeele evacuate în grabă de nemți și dîndu-le posibilitatea să se întoarcă. Comandanții englezi au trimis atunci împotriva germanilor batalioane lipsite de entuziasm, peste un teren deja semănat cu cadavre și, curînd, alte cîteva sute de militari britanici putrezeau la soare.

Bombe care zboară peste tufele de scaieți

Războiul a intrat într-o fază nouă după 1 iulie. Poetul David Jones, care a luptat într-un regiment din Țara Galilor, scria: „De atunci încolo lucrurile au luat o întorsătură și mai nemiloasă, un aspect și mai sinistru".

Pădurile care mărgineau cîmpia păreau să polarizeze acțiunea. Englezii erau obsedați să cucerească Nametz, Trônes, Delville, în aceeași măsură în care nemții se încăpățînau să nu le cedeze. În vremuri de pace, proprietarii acestor păduri le foloseau ca rezervații de vînătoare (ceea ce sînt și astăzi), dar anii de război și de neglijare le transformaseră în obstacole greu de trecut.

Pădurea Nametz a devenit poate cea mai cunoscută, pentru că acolo au luptat

personalități ca Liddell Hart, iar Graves, Jones și Sassoon au făcut parte din regimentele din Țara Galilor, care au ocupat cea mai mare zonă a pădurii. Englezii au intrat în Nametz la 10 iulie, în zori. Să urmărim acțiunea din următoarele 24 ore, prin intermediul ochilor și urechilor soldatului John Ball, eroul poemului **În parantează**, de David Jones. Oamenii cu gura uscată ca de cretă, se mișcă în valuri tot mai mici spre pădurea întunecată. Ball se împiedică de sîrma ghimpată,

camuflată în hățiș. Orice simț al ordinii dispare. Supraviețuitorii sînt înghițiți de densitatea alunișului și a mărăcinișului de înălțimea unui om. Lupta pentru pădure se transformă într-o învălmășeală: bombe care zboară peste tufele de scaieți, umbre cenușii care se mistuie în desiș, arme automate care țăcănesc; intri într-un luminiș și găsești camarazi morți de curînd, care se deosebesc între ei doar prin natura mutilărilor. Copacii cad peste răniți; iar cei care încearcă să aducă apă, se întorc cu gamelele ciuruite de gloanțe.

Într-o seară răcoroasă de iulie, Robert Graves și-a croit drum printre cadavrele din pădurea Nametz, căutînd mantale nemțești pe care să le folosească drept pături. A întîlnit doi oameni care „reușiseră să se străpungă reciproc cu baionetele în același moment" — o pereche de

Fiecare pas înainte se soldează, în amîndouă taberele, cu victime omenești

neuitat — și erau susținuți în poziție verticală de trunchiul de copac lîngă care muriseră. Graves a adunat mantalele cu sentimentul că făptuia o fărădelege. Dar, de fapt, barierele convenționale dintre vii și morți dispăruseră. Cei vii adunau mîncare și apă de la morți, luînd și cîte o amintire, glumeau și dormeau alături de ei și își construiau parapete din cadavre atunci cînd le lipseau sacii de nisip.

Dar nu putem părăsi pădurea Nametz fără să menționăm încă un element în catalogul ei de orori: gazele toxice. În noaptea de 17 spre 18 iulie, germanii au aruncat, pentru prima oară, bombe cu gaze ucigătoare în locul celor lacrimogene obișnuite, care aveau un puternic miros de ceapă. Cam în același timp, Basil Liddell Hart își conducea compania prin pădure. „Am auzit, deodată, o serie de bombe căzînd în jurul nostru, dar cum nu au explodat cu zgomot, ne-am închipuit că erau defecte — pînă am simțit un miros pătrunzător de gaze... Tușind puternic, am rămas acolo ca să avertizez și să îndrum plutoanele care veneau după noi". În dimineața următoare a fost trimis pe o brancardă: „Mă simțeam prost, dar încă nu-mi dădeam seama cît de rău". Sublocotenentul Liddell Hart fusese în școală alergător, iar plămînii săi puternici i-au salvat probabil viața. Pentru el, însă, războiul se terminase.

„Cu orice preț"

Englezii atacau, germanii contraatacau. Pierderile britanicilor se stabiliseră la o normă de 2 500 pe zi, ale germanilor cam la același număr. Formula „cu orice preț" părea să fi intrat în limbajul oficial al ambelor părți, dar cu rezultate tot mai mici. Comandantul suprem al germanilor, generalul Enrich von Falkenhayn, anunța: „Dușmanul nu trebuie lăsat să înainteze decît peste cadavre".

„Cu orice preț": ambele comandamente au folosit cu ușurință aceste vorbe în pădurea Delville, care și-a cîștigat faima de locul celei mai cumplite lupte de pe Somme. Valea „Diavolului" a devenit un infern. Fumul și gazele formau o pînză prin care nu trecea lumina, iar copacii continuau să ardă în ciuda ploilor torențiale. Acei 154 acri de teren au mistuit șase divizii germane.

„Cu orice preț": în iulie și august aliații au obținut, sacrificînd 23 000 oameni, aproximativ 1,5 km pătrați de cîmpie răscolită de cratere, în jurul satului Pozieres. Frank Richards, care a luptat ca infanterist și care mai tîrziu a scris interesante amintiri de război, descrie o scenă care sună ca o satiră neagră a războiului. Richards și compania sa se aflau într-o tranșee săpată într-un cimitir, cînd i-a surprins un baraj german: „Obuzele azvîrleau din morminte cadavre și coșciuge, iar unii dintre oamenii noștri uciși zăceau acum alături de ele. Nu puteam decît să ne stăpînim și să suportăm. Un obuz a făcut explozie chiar în afara tranșeei, nu departe de mine. Unui soldat, o schijă i-a smuls o bucată de obraz. A fost lovit și în burtă, dar mai era încă conștient. Doi camarazi ai săi deliberau dacă să-l scape de chin sau nu; din fericire n-au mai trebuit s-o facă; a murit înainte ca ei să se hotărască. Unul din brancardierii noștri a înnebunit și a început să se dezbrace. Scotea urlete îngrozitoare, a trebuit să ne luptăm cu el..."

„Cu orice preț". La sfîrșitul lunii iulie, Haig scria în jurnalul său: „În timpul luptelor din iulie am pierdut cu 120 000 mai mulți oameni decît dacă nu am fi atacat. Nu este însă un motiv care să justifice îngrijorarea în legătură cu posibilitatea noastră de a continua ofensiva". Faptul că unii oameni puteau privi aceste cifre cu atîta detașare, a fost unul din cele mai îngrozitoare lucruri în legătură cu Somme. Aparenta lor indiferență poate că nu era decît o reflectare a prăpastiei care exista între conducători și conduși. Originea lor, predominant din clasa bogătașilor, izolată de masele pe care le comandau, nu îi pregătise să acționeze în alt mod. Generalii englezi ai „Marelui război" erau persoanele care considerau că 75 lire pe an constituia un salariu bun pentru un muncitor și care vedeau cartierele de cocioabe doar prin fereastra unui tren expres.

Somme avea aspectul unui dezastru natural mai mult decît al unei lupte. Nimic, nici măcar introducerea unei arme secrete decisive — tancul — nu putea rezolva impasul.

Sfîrșitul și uitarea

Tancul MARK I era destul de mare ca să transporte un echipaj de un ofițer și șapte soldați. Spre consternarea lui Winston Churchill, care a atras atenția că folosirea armei secrete era prematură, Haig a hotărît să utilizeze tancurile într-o a treia încercare de a sfărîma frontul german, la 15 septembrie. Echipajele nu prea erau instruite și nu aveau decît o tactică rudimentară. În plus, unii din coloșii aceia delicați erau deja uzați în urma numeroaselor ore de probă.

În loc să concentreze mașinile pentru a realiza străpungerea într-un singur punct, Haig le-a împărțit în grupuri împrăștiate pe un front întins pe 16 km. În unele locuri, tancurile mergeau înaintea infanteriei, curățind calea, iar în altele se tîrau în urmă, la o distanță respectuoasă, însoțite de un ofițer și șase soldați, care dădeau la o parte răniții din calea lor. Mașinile se defectau repede, se înțepeneau în cratere sau deasupra tranșeelor germane, își pierdeau direcția și trăgeau asupra propriilor lor oameni, ascultau ordine confuze sau se învîrteau fără rost, pînă erau lovite. Viteza lor redusă le făcea ținte sigure.

Oricît de nefolositoare a fost această armă secretă, ea a oferit presei un material de senzație. Într-o dimineață, un avion de recunoaștere a raportat că văzuse un tanc „urmat de numeroase trupe britanice" pe strada principală a satului Flers, care se afla la 2,4 km în spatele liniei frontului german. Corespondenții au transmis această informație îmbogățită cu un amănunt: trupele ovaționau. Acest lucru a aprins imaginația publicului englez, oferindu-i lui Haig un triumf de publicitate care îi fusese refuzat toată vara. Pentru un moment, acei oameni

Măștile de gaze sînt purtate deopotrivă de cai și de călăreți

care ovaţionau au înecat volumul crescînd de critici şi au lăsat o poartă deschisă iluziilor. Căci mii de familii continuau să primească pachete cu ultimele efecte ale celor ucişi, uneori zdrenţe dintr-o uniformă însîngerată, bune de îngropat în

În bătălia de pe Somme, englezii au folosit, pentru întîia oară, o „armă secretă": tancurile

curtea casei. Cîte visuri n-ar fi fost spulberate, dacă cei de acasă ar fi ştiut că „trupele care ovaţionau" în urma tancului erau doar un grup de prizonieri nemţi...

Septembrie. Ploile de pe Somme nu se mai sfîrşeau. Istoria oficială consemnează că soldaţii luptau „în noroi pînă la brîu" şi pentru a înainta trebuiau să se tragă afară unul pe celălalt. Thiepval a fost cucerit, dar englezii se mai aflau încă pe un teren acoperit de morţii din 1 iulie. Informaţiile secrete l-au convins pe Haig că duşmanul era gata să cedeze, dacă aliaţii menţineau presiunea (într-adevăr, pînă la sfîrşitul războiului, germanii n-au mai avut, pe frontul de Vest, efective atît de restrînse). Noroiul devenise însă aliatul lor şi principalul duşman al englezilor. Drumurile se topeau într-o clisă adîncă, hrana şi muniţiile trebuiau cărate pe sănii improvizate din foi de tablă, iar caii şi catîrii se afundau pînă la burtă şi trebuiau să fie împuşcaţi. „Locurile uscate, folosite drept puncte de sprijin, se dovedeau adesea a fi cadavre" — îşi amintea Edmund Blunden.

Să urmărim un batalion înaintînd spre linia frontului, într-o noapte pe la sfîrşitul lui octombrie. Ultimul drum dispăruse în mocirlă şi oamenii mergeau unul în urma celuilalt, de-a lungul unei cărări improvizate din scînduri. Pămîntul părea că adunase relicvele evenimentelor din toamna aceea; o grămadă de dărămături pe locul unui sat, cioturi de copaci, şi mai ales cadavre, pretutindeni cadavre neîngropate. Cîte o ghiulea cădea în noroi, cîte un om se scufunda, dar şirul trecea pe lîngă el; nu era un loc unde să te opreşti. Apoi cărarea s-a sfîrşit şi batalionul a trecut peste o înălţime, în mod miraculos acoperită încă de iarbă. La poalele dealului, un om striga că s-a afundat pînă la genunchi în noroi.

Sergentul H.H. Munro (Saki), cunoscutul autor de povestiri,* care s-a înecat în mlaştină, alături de alţi soldaţi, a fost poate una din cele mai importante pierderi ale literaturii engleze din timpul primului război mondial. Batalionul lui Munro a luat parte la ultima acţiune oficială de pe Somme, o ofensivă desfăşurată între 13 şi 18 noiembrie, care i-a surprins pe germani: date fiind condiţiile terenului şi anotimpului, alte atacuri nu mai erau de conceput.

Bătălia de pe Somme a început într-o dimineaţă cu soare şi s-a terminat pe zăpadă şi întuneric.

În româneşte de:
Any FLOREA

---

* Volumul lui H.H. Munro **Lighioane şi supralighioane** a apărut în limba română în Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969.

ADERĂRI LA LIGA VOTULUI UNIVERSAL

Lista No. 1

Costică Dumitrescu, cismar, București.
Marin Dumitrescu, » »
Gheorghe D. Ionescu, » »
Niță Teodorescu, » »
Niță Păsculescu, » »
Dumitru Savu, » »
Bădescu Ioan, » »
D. Constantinescu, liber, »
Anghel C. Mihaiu, cismar, »
Dumitru Iopescu, » »
Ghiță Rădulescu, » »
Ioan Simionescu, » »
Dumitru Anghelescu liber, »
Mitică Ionescu, » »
Costică Anghelescu, » »
Dumitru Georgescu, cismar, »
George Sava, » »
Niculae Vinătoru, » »
Costache Dumitrescu, » »
Nae Niculescu, » »
D. Constantinescu, » »
Călin Constantin, » »
Dumitru sin Dumitru, muncitor, »
Costache Rădulescu, cismar, »
Gogu Balitascu, » »
Iorgu Scarlat, » »
Nae Constantinescu, » »
Ștefan Dumitrescu, » »
Trandafir Enescu, liber, »
Nae Cimpineanu, muncitor, »

ADERĂRI LA LIGA VOTULUI UNIVERSAL

(Urmare)

D. Dumitrache Georgescu, București.
» Răducanu N. Văleanu, funcț. com. Buc.
» G. D. Ionescu, funcționar-comer. »
» Chiță Vasiliu, funcționar »
» Niculae Chivulescu, proprietar »
» Ioan Sprangate, muncitor »
» Const. Popescu, student »
» Athanasie Stănescu, tipograf »
» Ioan P. Crușoveanu, tipograf »
» Ștefan Iliescu, funcțion.-comercial »
» Gh. D. Timuș, student-farmacist »
» Niculae I. Văleanu, cismar »
» Niculae Grigorescu, cismar »
» Nicu Mironescu, cismar »
» Toma Vasilescu, curerar »
» Ioan Marinescu, cismar »
» Vasile Popescu, cismar »
» Costică Săndulescu, cismar »
» Ilie C. Georgescu, liber »
» Niculae Țițu, cismar »
» Mitu Dobrescu, cismar »
» Niculae Brătulescu, cismar »
» Mihail Stănescu, comerciant »
» Valenti Florescu, cismar »
» Nicolae Niculescu, tipograf »

1893-1973: 80 ani de la crearea P.S.D.M.R.

LIGA VOTULUI UNIVERSAL

VASILE NICULAE

Preluată de la revoluționarii democrați pașoptiști, care, prin glasul celui mai autorizat reprezentant al lor, Nicolae Bălcescu, susțineau *„domnia poporului prin popor"*, revendicarea votului universal s-a situat în fruntea tuturor documentelor programatice socialiste. Ea izvora din analiza întreprinsă de fruntașii mișcării noastre muncitorești asupra sistemului electoral anacronic și antipopular, existent în România în ultimele decenii ale secolului XIX, și care s-a perpetuat pînă în 1918.

Contradicțiile Constituției

Începînd din anul 1884, corpul electoral era împărțit, atît pentru Adunarea Deputaților, cît și pentru Senat, în mai multe colegii. Legea electorală din iunie 1884*, trecută prin Parlament la insistențele primului ministru I.C. Brătianu, stabilea pentru cele două camere ale Parlamentului următoarele bariere cenzitare:

Pentru desemnarea reprezentanților în Adunarea Deputaților, alegătorii erau repartizați în trei colegii.

Colegiul I: votau alegătorii cu venituri anuale de cel puțin 1 200 lei; desem-

* Constituția și legea electorală votate în 1866, după detronarea lui Cuza, împărțeau corpul electoral în 4 colegii, pentru Adunarea Deputaților și în 2 colegii, pentru Senat.

nau 75 deputaţi. **Colegiul II:** votau alegătorii din oraşe care plăteau o dare anuală către stat de la 20 lei în sus (erau scutiţi de cens cei care practicau profesiuni „libere" — medici, avocaţi, ziarişti — ofiţerii în retragere, pensionarii statului); desemnau 70 deputaţi. **Colegiul III:** cuprindea două categorii de alegători: **direcţi** — cei care aveau venituri funciare anuale de peste 300 lei şi ştiau carte (erau scutiţi de cens învăţătorii şi preoţii rurali); restul alegătorilor votau **indirect** (desemnau mai întîi 1 delegat la 50 persoane şi acesta se prezenta la reşedinţa judeţului respectiv, pentru a vota direct). În total, Colegiul III (deci covîrşitoarea majoritate a populaţiei României) desemna 38 deputaţi (adică jumătate din numărul celor trimişi de privilegiaţii Colegiului I).

Pentru alegerea reprezentanţilor în Senat existau două colegii: din primul făceau parte alegătorii cu venituri de peste 2 000 lei, din cel de-al doilea — alegătorii cu venituri între 800 şi 2 000 lei.

După cum se poate constata, sistemul electoral cenzitar, bazat pe avere, practic înlătura din viaţa politică a ţării marea majoritate a poporului şi mai ales ţărănimea.

Prevederile legii electorale nu numai că avantajau în mod vădit clasele privilegiate — burghezia şi moşierimea — dar veneau în contradicţie flagrantă cu principiile fundamentale ale Constituţiei, care proclama prin articolul 10: **„Nu există în stat nici o deosebire de clasă. Toţi românii sînt egali înaintea legii şi datori a contribui fără deosebire la dările şi sarcinile publice"**, iar prin articolul 31: **„Toate puterile statului emană de la naţiune".**

Clasele dominante şi partidele politice de guvernămînt susţineau un astfel de sistem electoral deoarece el reprezenta o pavăză solidă a regimului politic burghezo-moşieresc, la adăpostul căreia legislaţia votată de Parlament reprezenta emanaţia concretă a concepţiilor şi a intereselor lor de clasă.

În vederea apărării şi consolidării regimului existent, burghezia şi moşierimea respingeau ideea modificării sistemului electoral, sub motivul lipsei de „pregătire" a poporului de a se folosi în mod conştient de libera exprimare a sufragiului în alegeri. Lipsa de „pregătire" era motivată de nivelul cultural deosebit de scăzut al maselor. Iar situaţia în care se aflau ţăranii şi muncitorii era tocmai consecinţa politicii de clasă a burgheziei şi moşierimii, interesate în menţinerea poporului muncitor în bezna inculturii, departe de instituţiile legislative şi executive care pretindeau că acţionează în numele tuturora, fără însă a-i reprezenta pe toţi în aceeaşi măsură.

Riposta socialiştilor

Misiunea de a demasca adevăratul caracter al sistemului electoral cenzitar, de a demonstra necesitatea legiferării votului universal şi-a asumat-o mişcarea socialistă, partidul politic al proletariatului. Parte integrantă a luptei pentru democratizarea regimului social-politic al ţării, acordarea de drepturi şi libertăţi întregului popor muncitor, legiferarea dreptului de vot universal a constituit un obiectiv principal în activitatea mişcării noastre socialiste începînd cu primele sale forme organizate de manifestare şi pînă în decembrie 1918, cînd s-a înfăptuit reforma sufragiului universal.

Socialiştii au demonstrat, cu date şi cu fapte incontestabile, extrase din statistici oficiale, că sistemul cenzitar nu permitea formarea unui Parlament reprezentativ pentru întreaga naţiune. Ei au dovedit că Adunarea Deputaţilor şi, cu atît mai mult, Senatul, erau compuse în covîrşitoarea lor majoritate din persoane ostile intereselor maselor largi ale poporului. Semnificativ în această direcţie — arătau socialiştii — era faptul că la Colegiul III, colegiul „ţărănesc" cum era el considerat, nu se alegeau decît 38 deputaţi, în timp ce Colegiile I şi II dădeau împreună 145 mandate. În plus, la Colegiul III ingerinţele şi presiunile din partea administraţiei erau cele mai flagrante, făcînd extrem de dificilă pătrunderea elementelor muncitoreşti sau ţărăneşti în forul legislativ al statului.

Faţă de totalul populaţiei ţării, numărul alegătorilor direcţi, care reuşeau să străbată peste limitele impuse de cenzul electoral, era foarte mic, încît „reprezentaţiunea naţională", cum era denumit în mod obişnuit Parlamentul, nu avea de fapt un caracter cîtuşi de puţin reprezentativ. Într-o cuvîntare rostită în Camera Deputaţilor, în decembrie 1895, deputatul socialist V.G. Morţun arăta că la scrutinul electoral desfăşurat cu numai o lună în urmă, numărul alegătorilor pentru Adunarea Deputaţilor fusese de 13 493 — la Colegiul I, 29 976 — la Colegiul II şi 34 328 — la Colegiul III (18 867 direcţi şi 15 461 indirecţi) în total 77 797, la o populaţie de aproximativ 5 milioane locuitori.

În aceste condiţii, lupta socialiştilor pentru vot universal apare ca perfect legitimată de necesitatea înlăturării unui obstacol serios în calea afirmării proletariatului, a ţărănimii, a mişcării muncitoreşti în viaţa social-politică a ţării.

Într-un front comun

Pronunţîndu-se pentru vot universal, socialiştii au demonstrat necesitatea obiectivă a acestei reforme, inclusiv faptul că masele largi ale poporului, contrar celor susţinute de ideologii claselor dominante, erau pregătite spre a se folosi de acest drept, spre a-şi trimite adevăraţii săi reprezentanţi în Parlamentul ţării. Pentru a-şi spori şansele de izbîndă, ei au iniţiat o campanie de concentrare a efortu-rilor tuturor elementelor şi grupărilor democratice în lupta pentru sufragiul universal.

Încă din anul 1891, presa socialistă s-a pronunţat pentru constituirea unei organizaţii largi de acţiune, în vederea impunerii acestei reforme. Evident o asemenea organizaţie nu putea să cuprindă, alături de socialişti, decît grupările democrate care aveau înscrise în programe această revendicare. Între acestea se aflau: Partidul Radical-Democrat, condus de G. Panu, cu organul său de presă **Lupta**; gruparea republicană din jurul ziarului **Adevărul,** precum şi o grupare a liberalilor-democraţi din jurul ziarului **Românul** şi al directorului acestuia Vintilă C.A. Rosetti.

Formula organizatorică a **Ligii votului universal** avea să se contureze însă ceva mai tîrziu, la începutul anului 1894. Faptul a fost determinat de intensificarea acţiunilor socialiştilor în favoarea votului universal, ca urmare a hotărîrilor Congresului de creare a P.S.D.M.R. din 1893. La 9 ianuarie 1894, Consiliul General al P.S.D.M.R. a luat hotărîrea ca partidul **„să intre în tratative cu celelalte grupări democratice şi liberale pentru a pune bazele unei Ligi a votului universal".**

P.S.D.M.R. a primit adeziunile republicanilor şi ale radicalilor şi a respins oferta de colaborare făcută de gruparea liberal-dezidentă din Iaşi, condusă de George Scorţescu, directorul ziarului **Evenimentul.** Aceasta se pronunţase pentru o soluţie intermediară: crearea unui singur colegiu electoral pentru ştiutorii de carte.

Tot la 9 ianuarie 1894 a avut loc, în Sala „Dacia" din Capitală, o mare întrunire pentru vot universal, la care, alături de socialiştii I. Nădejde, C. Mille, Anton Bacalbaşa şi alţii, a luat cuvîntul şi directorul ziarului **Adevărul,** Al.V. Beldiman. În moţiunea adoptată se sublinia că participanţii la întrunire, **„încredinţaţi că nu au nimic de aşteptat de la vechile partide politice, aprobă alianţa grupărilor democratice în scopul de a alcătui o Ligă pentru votul obştesc".**

În tot cursul anului 1894 şi în prima jumătate a celui următor, socialiştii au susţinut continuu ideea formării ligii. Treptat au reuşit să-şi apropie noi aderenţi — Partida ţărănească, condusă de C.Dobrescu-Argeş (ce avea ca organ de presă **Gazeta ţăranilor**), precum şi disidenţa liberală ieşană de la **Evenimentul,** care declarase între timp că renunţă la ideea colegiului unic.

La 21 mai 1895, organul P.S.D.M.R. **Lumea nouă** a publicat un apel, tipărit apoi şi răspîndit în foi volante în Capitală şi în ţară, prin care chema pe toţi partizanii votului universal să adere la ligă. Peste o săptămînă, Ioan Nădejde a trimis o scrisoare lui Vintilă C.A. Rosetti, propunîndu-i ca întrunirea reprezentanţilor grupărilor politice aderente la ideea constituirii ligii să aibă loc la sediul redacţiei ziarului **Românul,** în semn de omagiu şi recunoştinţă faţă de lupta pentru drepturi politice pe care a dus-o, de-a lungul întregii sale vieţi, C.A. Rosetti, întemeietorul ziarului.

Radicalii bat în retragere

Între timp, însă, radicalii şi republicanii şi-au retras adeziunile, pe motiv că nu pot face parte dintr-o organizaţie care urma să cuprindă şi gruparea condusă de C. Dobrescu-Argeş. Acesta era învinuit în coloanele ziarului **Adevărul** de unele nereguli financiare. Adevărul este că radicalii căutau un pretext pentru a se eschiva de la acţiuni concrete în favoarea votului universal şi a ascunde maselor orientarea vădit preconservatoare a acestei grupări în general, şi a lui G. Panu în special. Substratul atitudinii radicalilor a fost bine sesizat de către socialişti: **„Cum ar fi putut radicalii, aliaţi cu guvernul** [conservator — **n.a.**], **face parte din Liga votului universal, cînd la alegeri aveau să fie neapărat pe o listă cu conservatorii sau măcar cu junimiştii şi, deci, siliţi a ascunde sub obroc ideile lor politice democratice?".**

C. Dobrescu-Argeş şi-a retras şi el adeziunea, chipurile ca urmare a campaniei întreprinse împotriva sa.

În aceste împrejurări, la 25 iunie 1895, la redacţia ziarului **Românul,** a avut loc întrunirea de constituire a Ligii votului universal. Au participat doar delegaţi din partea ziarelor **Lumea nouă, Românul** şi **Evenimentul.** Printre cei prezenţi se aflau socialiştii I. Nădejde, Deodat Ţăranu, Al. Ionescu, I.C. Atanasiu, G.D. Pencioiu şi liberalii-democraţi Vintilă C.A. Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu, George Scorţescu. Participanţii la întrunire au adoptat şi o rezoluţie, în care erau defi-

nite scopurile ligii și mijloacele de realizare a acestora: **„1. Prima îndatorire a tuturor membrilor din ligă este popularizarea și susținerea principiului votului universal, prin o luptă neîncetată, prin întruniri, ziare și broșuri; 2. Orice membru al ligii, oricare ar fi credințele sale politice, va fi dator a susține, oriunde și pretutindeni, chestia votului universal în întregimea ei; 3. Orice membru al ligii va fi dator a susține în mișcarea electorală chestia votului universal, luînd angajamente formale în această privință. În lupta electorală, membrii se obligă a da sprijinul lor candidaților ligii în toate localitățile unde candidatura acestora va fi pusă de comitetul local, în înțelegere cu cel central, respingînd alianțele parțiale cu orice partid care ar combate pe candidații ligii".**

De la Ligă la Uniune parlamentară

Chiar din momentul formării ligii, conducerea P.S.D.M.R. a inițiat acțiuni concrete în sprijinul angajamentelor pe care și le-a asumat. Consiliul General al partidului a hotărît a se mobiliza **„toate organizațiile social-democratice din țară să dea tot concursul lor pentru propășirea ligii și să lucreze pentru înființarea de secții și cîștigarea de noi aderenți".** La redacția organului de presă al partidului, **Lumea nouă,** au început să sosească numeroase scrisori de aderare din partea muncitorilor, funcționarilor, micilor meseriași, studenților, comercianților etc. Raportul Consiliului General al P.S.D.M.R. la Congresul IV, din aprilie 1897, arăta că socialiștii au strîns **„mai multe mii de iscălituri pentru această reformă".** Cu prilejul alegerilor parlamentare din noiembrie 1895, P.S.D.M.R. a depus candidaturi proprii în județele Iași, Galați, Ilfov, Roman, Fălciu, Brăila și Tutova, urmînd ca în celelalte județe socialiștii să susțină candidaturile altor membri ai ligii.

Dar acțiunile practice ale ligii n-au putut confirma întru totul așteptările. Partenerii politici ai socialiștilor nu aveau nici forța, nici influența politică și nici baza de masă necesare realizării unor acțiuni cu aport decisiv în lupta pentru obținerea votului universal.

În aceste condiții, socialiștii au luptat deschis și în Parlament pentru obținerea votului universal, combinînd astfel acțiunea parlamentară cu campaniile extraparlamentare. Începînd din 1895, V.G. Morțun a prezentat, patru ani consecutiv, un amendament prin care cerea **„introducerea votului universal cu reprezentare proporțională".** Cu toată opoziția majorităților parlamentare ostile acestei reforme și în pofida presiunilor exercitate de liderii partidelor burghezo-moșierești asupra deputaților lor în Parlament, amendamentul a întrunit, an de an, tot mai multe adeziuni: de la 10 în 1895, la 45 în 1897 (la un total de 100 voturi exprimate). Erau insuficiente însă pentru ca amendamentul să poată fi adoptat. În afara lui V.G. Morțun, în favoarea votului universal au mai votat Vintilă C.A. Rosetti, Vasile M. Kogălniceanu, C. Dobrescu-Argeș, G. Scorțescu, Titu D. Frumușeanu, I. Procopiu, I.G. Lecca și alți deputați. Pe baza adeziunilor obținute, în decembrie 1896 s-a constituit, tot din inițiativa lui V.G. Morțun, **Uniunea parlamentară a sufragiului universal,** reunind pe toți deputații care se pronunțau pentru vot universal și se angajau să susțină, în Adunarea Deputaților, înfăptuirea acestui deziderat.

În perioada următoare, sub auspiciile uniunii, care, în scurt timp avea să preia atribuțiile **Ligii votului universal,** s-au organizat la București, Galați, Ploiești, Craiova, Roman, Piatra Neamț, Pitești și în alte orașe, mari întruniri și mitinguri populare și s-au răspîndit numeroase broșuri și manifeste de propagandă. Cu toate aceste eforturi, încercarea de impunere, pe cale parlamentară și extraparlamentară, a reformei votului universal nu s-a putut realiza. Dar ea n-a rămas fără ecou. Dimpotrivă, a avut urmări pozitive: a atras atenția Parlamentului asupra necesității acordării dreptului de vot universal și a reușit să formeze în întreaga țară un curent de opinie favorabil reformării radicale a sistemului electoral din România.

Activitatea **Ligii votului universal,** ca și aceea a **Uniunii parlamentare a sufragiului universal,** poate fi apreciată ca prima încercare a partidului politic al proletariatului din România de a realiza un punct important din programul său de acțiune — în cazul de față votul universal — prin spargerea frontului partidelor politice ale claselor dominante și realizarea unui sistem de alianțe care, fără să lezeze individualitatea organizației politice muncitorești, să-i creeze posibilități concrete de transpunere în practică a unui deziderat ce interesa marea masă a poporului.

La începutul secolului nostru, lupta proletariatului pentru accesul maselor la drepturi politice a fost încununată de succes; în 1918 clasele dominante au fost silite să acorde dreptul de vot universal.

COALIȚIA SACRĂ ROMÂNO-BULGARĂ

Prof. dr. CONSTANTIN N. VELICHI

După 1860, între revoluționarii bulgari ai vremii, personalitatea lui Gh. S. Rakovski era, desigur, cea mai de seamă. Activitatea desfășurată de el pînă atunci, atît în țară, cît și în străinătate, ziarele scoase — în special Dunavski lebed **(care apăruse la Belgrad) — îl făcuseră foarte cunoscut.**

În 1863, Rakovski s-a stabilit la București, legînd relații de prietenie și colaborare cu numeroase personalități ale vieții politice și culturale din România*. Prezența sa în capitala de pe Dîmbovița nu era un fapt neobișnuit; mulți conaționali ai săi trăiau prin satele și orașele noastre.

„Casa țăranului român a fost deschisă bulgarului...“

O formă de împotrivire față de împilare și asuprire a popoarelor din Balcani, aflate sub jug otoman, a fost emigrarea. Bulgarii și-au găsit adăpost mai ales la nord de Dunăre. Plecați în timpul războaielor ruso-turce de la finele secolului XVIII și în prima jumătate a celui următor, mulți bulgari au trecut în țara noastră; au fost bine primiți la noi și au căpătat chiar unele privilegii. Gîndul eliberării de sub jugul otoman îi frămînta pe toți atît pe cei plecați, cît și pe cei rămași pe pămîntul natal. Dar cum emigrația nu era, din punct de vedere social-economic, un grup omogen, nici căile preconizate pentru dobîndirea independenței nu erau unitare. Țăranii bulgari — adăpostiți prin satele noastre — s-au gîndit mereu, ca și frații lor săraci așezați prin orașe, la lupta armată. De aceea au fost alături de corpurile române de voluntari care au luptat în războaiele ruso-turce contra osmanlîilor. Elementele înstărite au acționat mai ales pe cale diplomatică. Pe toți i-a însuflețit însă ridicarea la luptă a românilor în 1848. În Țara Românească mulți dintre emigrații bulgari, mai ales țăranii exploatați de boieri și arendași, au luat parte activă la revoluție. Fruntașii emigrației s-au aflat în strînse legături cu revoluționarii români.

În timpul războiului Crimeii**, marii negustori și arendași bulgari, conduși de Hristo Gheorghiev, au alcătuit cu sprijinul comandamentului rus organizația **Epitropia bulgară.** În 1862, aceasta s-a reorganizat sub numele de **Dobrodeteina drujina** („Societatea de binefacere“), urmărind eliberarea Bulgariei, dar nu prin revoluție, ci pe cale diplomatică sau prin intermediul unui război ruso-turc. Revoluția era acceptată doar **in extremis**, în acest caz declanșarea ei urmînd să aibă loc doar în prezența armatei ruse; în noul stat bulgar, puterea trebuia să fie preluată, desigur, de către marea burghezie.

În 1863, cînd Rakovski s-a stabilit în România, emigraților bulgari li se creaseră condiții favorabile pentru a-și intensifica acțiunile în direcția dobîndirii independenței țării lor. Dorința lor era îmbrățișată cu căldură de masele populare românești, de numeroase personalități politice, începînd cu domnitorul Cuza și continuînd cu Mihail Kogălniceanu, C.A. Rosetti, B.P. Hasdeu, Cezar Bolliac etc. Așa se explică și faptul că Rakovski a căpătat foarte repede aprobarea de a scoate un ziar bilingv (româno-bulgar) **Băduștnost** („Viitorul“)***.

Democrat convins, Rakovski a susținut prin acest ziar reformele lui Cuza. El a demascat clerul fanariot de pretutindeni și a sprijinit secularizarea pe care a făcut-o domnitorul român. Cu cîteva luni înainte de publicarea decretului Legii rurale, Rakovski, care afirmase că în vremuri grele, „casa țăranului român a fost deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate“, scria: „Noi credem că nu poate exista un adevărat român [...], care să spună că țăranului nu trebuie să i se dea pămînt, că nu trebuie [...] să aibă din ce să trăiască și să fie liber, cu drepturi egale...“

În ziarul editat de Rakovski, Hasdeu a publicat două articole în care cerea dizolvarea Camerei boierești reacționare și „votarea noii Constituții“. Este expli-

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 5/1973.

** A avut loc între anii 1853-1856 și a fost purtat de Turcia, Anglia, Franța, Austria și Piemont, împotriva Rusiei — **n.r.**

*** Primul număr al acestei publicații a apărut la 8 martie 1864, la București — **n.r.**

cabil de ce Cuza a susţinut ziarul, probabil şi băneşte, dar mai ales de ce, la cererea expresă a Porţii, nu l-a suspendat şi nici nu l-a izgonit din ţară pe revoluţionarul bulgar. Mai mult, domnitorul i-a promis arme pentru pregătirea unei cete de 750 oameni, în fruntea căreia Rakovski urma să treacă Dunărea, pentru a-i răscula pe bulgari. La rîndul său, văzînd intrigile ce se urzeau pentru detronarea domnitorului, Rakovski l-a înştiinţat pe acesta de iminenta primejdie. Într-o convorbire pe care Rakovski a avut-o, în 1867, cu prietenul său K. Ţankov, i-a spus, referindu-se la Cuza: „El îmi promisese formal că va ajuta moral şi material cauza eliberării noastre [...] Principele Cuza era dispus să primească [probabil în Şcoala militară — **n.a.**] cîţiva bulgari, care [devenind] ofiţeri, urmau să treacă Dunărea în fruntea unor cete bine înarmate şi echipate cu toate mijloacele necesare, pentru a provoca o răscoală mai serioasă. Era gata să facă toate sacrificiile, deoarece socotea că [şi] prin aceasta va putea scăpa România de tributul şi vasalitatea otomană şi într-un moment potrivit s-o proclame independentă..."

Panaiot Hitov, prieten nedespărţit al lui Rakovski, a reprodus, în memoriile sale, o convorbire a acestuia din urmă cu domnitorul român:

— [Rakovski] Păzeşte-te, căci vei fi legat şi scos din Bucureşti.

— [Cuza] Dă-mi scris că voi fi scos.

— [Rakovski] Nu pot să-ţi dau scris, dar te vei convinge tu însuţi.

După detronarea lui Cuza, România s-a găsit într-o situaţie grea, unirea însăşi fiind periclitată*. Se zvonea că Poarta ar concentra trupe la Dunăre şi că acestea vor trece fluviul. La Paris s-a convocat o conferinţă internaţională, care urma să propună măsuri corespunzătoare noii situaţii.

În acest răstimp s-a creat la Bucureşti **Comitetul Central Secret Bulgar** (C.C.S.B.). Fruntaşii emigraţiei bulgare, în memoriile lor, au redat insuficient de clar împrejurările înfiinţării acestui organism. Unii dintre ei au relatat că, în martie 1866, pentru a para o lovitură din partea Turciei, Ion Brătianu s-ar fi adresat lui Rakovski, întrebîndu-l dacă ar putea organiza un corp de voluntari bulgari pentru a sprijini armata română în eventualitatea unui atac turcesc. Rakovski ar fi răspuns pozitiv, dar pînă la urmă, Brătianu, sfătuit şi de unii mari bogătaşi bulgari, duşmani ai lui Rakovski, ar fi întrerupt tratativele cu acesta; ba mai mult, l-ar fi pus şi sub urmărirea poliţiei. Din această cauză, revoluţionarul bulgar ar fi fugit la Brăila, apoi la Galaţi, şi mai apoi a trecut în Rusia. În absenţa lui, discuţiile ar fi fost continuate de principalul său colaborator, Ivan Kasabov. La capătul acestor tratative s-a întemeiat **Comitetul Central Secret Bulgar,** care împreună cu **Comitetul Secret Român**— compus din persoane care puseseră la cale înlăturarea lui Cuza — au format o **Coaliţie Româno-Bulgară!**

Este adevărat că acest **Comitet Central Secret Bulgar** a luat naştere în urma detronării lui Cuza şi ca urmare a atitudinii îngrijorătoare a Porţii, căreia i-ar fi convenit revenirea Principatelor la starea dinainte de 1859. Documente certe ne oferă date prin care putem preciza însă că, din februarie şi pînă în vara anului 1866, nu au putut avea loc discuţii între Brătianu şi Rakovski. Pînă la începutul lunii mai, Brătianu nu s-a aflat în ţară, iar Rakovski, la rîndu-i, a lipsit din Bucureşti în perioada de la sfîrşitul lui martie şi pînă la finele lui iulie 1866. Discuţii s-au dus, într-adevăr, dar între C.A. Rosetti şi Ivan Kasabov, iar înfiinţarea **Comitetului Secret Bulgar** n-a avut loc în martie, ci abia în a doua jumătate a lunii mai, deoarece abia atunci au început a se face concentrări de trupe turceşti la Dunăre.

A contribui cu averea şi viaţa

Convorbirile dintre C.A. Rosetti şi Ivan Kasabov au avut loc la redacţia ziarului **Românul** şi apoi în casele lui Constantin Ciocîrlan, prieten politic al lui C.A. Rosetti. După mai multe discuţii s-a ajuns la o înţelegere pentru care s-a redactat şi un document, păstrat în mai multe variante, fără deosebiri esenţiale de text. Între altele, documentul, în şapte puncte, preciza: **„Se formează Comitetul Secret Bulgar cu condiţiunile următoare:**

I. Persoanele următoare adică... constituie Comitetul Central Bulgar din Bucureşti şi care va avea relaţiuni directe cu Comitetul Român (de aceeaşi natură) reprezentat de C. Ciocîrlan, Gr. Serurie şi E. Carada.

II. Comitetul Central Bulgar din Bucureşti va forma încă un Comitet Central într-unul din oraşele principale ale Bulgariei şi altul în Serbia, avînd aceste două Comitete relaţiuni directe cu Comitetul Central din Bucureşti şi fiind sub auspiciile lui.

III. Fiecare din aceste trei Comitete Centrale va forma comitete sucursale în statul unde există şi care vor fi în relaţiuni directe cu Comitetul respectiv central de care depind.

IV. Scopul menţionatelor comitete, atît centrale, cît şi sucursale va fi a prepara

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 4/1972.

spiritele pentru o revoluţiune necesară contra inamicului comun al popoarelor creştine din Orient. Semnalul revoluţiei în Bulgaria îl va da Comitetul Central Bulgar din Bucureşti, după înţelegerea cu Comitetul Român, atunci cînd va izbucni revoluţiunea în ţările vecine, adică în România, Serbia, Montenegro, Herţegovina, Epir şi Albania, care împreună cu Bulgaria, aspiră a forma state autonome şi independente".

Pregătirea mişcării urma să se realizeze prin:

„1. Propagarea prin emisari şi pregătirea spiritelor în toată Bulgaria.

2. Formarea (cînd comitetele român şi bulgar din Bucureşti vor crede necesar) şi dirijarea de grupe în Bulgaria şi mai cu seamă în Munţii Balcanului. Aceste grupe vor menţine forţele şi gărzile inamicului în incertitudine perpetuă, cînd pe de altă parte Comitetul Central de aici [Bucureşti], prin foi volante, va propaga mişcarea, iar comitetele de acolo vor secunda opera prin toate mijloacele posibile, procurînd contingente.

3. Comitetul Central va face apel la patriotismul bulgarilor spre a contribui cu averea şi viaţa.

4. Detaliurile modului de acţiune pot fi multiplicate şi asimilate cu circumstanţele, dar totdeauna prin ştirea Comitetului Central Român.

5. Casa acestei acţiuni va fi ţinută la un casier numit de ambele comitete; banii trebuincioşi se vor libera de dînsul, după ordine scrise ale ambilor preşedinţi.

6. Comitetul Român îşi rezervă dreptul de a se pune în comunicare cu celelalte comitete ale naţiunilor slave şi grece şi a ţine relaţiunea între ele şi bulgari pentru acţiunea comună, cum şi pentru înţelegerea asupra momentului mişcării. Nici o cercare izolată nu se va face fără învoirea lui".

La punctul VII se prevedea:

„Pînă ce Comitetul Central din Bucureşti va dobîndi mijloace proprii şi suficiente, Comitetul Român se obligă a îi procura toate necesariile, precum şi bani, arme, muniţii de război, îmbrăcăminte şi mijloace de existenţă, precum şi mijloace pentru întreţinerea a unuia sau mai mulţi emisari în Europa şi concursul presei europene.

Fiindcă este cu putinţă ca, din circumstanţe neprevăzute, România să-şi dobîndească într-un alt mod (afară de război cu Turcia) independenţa şi să formeze un stat liber şi suveran, se îndatoreşte şi atunci Comitetul Central Român (cel menţionat) a împlini şi a se ţine strict de articolul precedent (adică VI)".

„Comitetul Secret" lucrează pe faţă

În vara anului 1866, Rakovski, aflat în Rusia, a luat de mai multe ori legătura cu Kasabov, interesîndu-se dacă poliţia românească îl mai căuta. Primind asigurări că totul fusese dat uitării, Rakovski a pornit spre Bucureşti. Deci,

Ziare şi tipărituri bulgăreşti apărute în România, în a doua jumătate a secolului trecut

într-adevăr, în martie 1866 revoluționarul bulgar fusese urmărit de poliția românească, dar nu în legătură cu acțiunile pregătitoare realizării **Coaliției,** așa cum foarte mulți au afirmat; era cunoscut de toți ca un prieten și admirator al lui Cuza, ca un revoluționar ce n-ar fi stat pe gînduri pentru a da o mînă de ajutor în cazul izbucnirii unei mișcări pentru readucerea fostului domn. Nu trebuie să uităm că în fruntea guvernului se afla atunci principele D.Ghika, cunoscut pentru vederile sale reacționare, care pusese sub urmărirea poliției pe toți cei apropiați lui Rosetti și cunoscuți pentru legăturile lor cu revoluționarii italieni Mazzini și Garibaldi. Revenit la București, Rakovski n-a fost de acord cu textul și spiritul **Coaliției,** și prietenia cu Kasabov s-a rupt. De altfel, în afara lui Kasabov, care lucrase cot la cot cu Rakovski, împărtășindu-i ideile, ceilalți membri mai de seamă ai **Comitetului Central Secret Bulgar** erau cunoscuți ca oameni ce nu mergeau ferm pe o linie revoluționară. Mai tîrziu, cînd Kasabov s-a retras și conducerea Comitetului a fost preluată de Kisimov și alții, organizația a pornit pe linia greșită a colaborării cu Poarta, propunînd instituirea unui regim de dualism turco-bulgar. Curînd a apărut și un ziar — **Narodnost** („Națiunea") — care se intitula în mod deschis organ al C.C.S.B. fapt ce demonstra că acest comitet nu mai era cîtuși de puțin secret. Și totuși importanța C.C.S.B. a fost foarte mare.

Uniți în idealuri

Actul **Coaliției Sacre** n-a fost niciodată semnat, deoarece între timp s-a petrecut, în parte, ceea ce era prevăzut în art. VII: România, chiar dacă nu-și cucerea independența, reușea, oarecum, să soluționeze criza — primejdia războiului cu Turcia ivită după detronarea lui Cuza fiind înlăturată la mijlocul lunii mai. Dar, cu toate că documentul n-a fost semnat, partea românească a rămas fidelă angajamentelor luate. Este aceasta un punct de onoare, atît pentru oamenii politici liberali democrați ai vremii, cît și pentru factorii de conducere ai țării.

În primul rînd, partea bulgară a primit banii promiși (600 galbeni) și și-a format filiale la Ruse, Tîrnovo, Șumen ș.a. ca și în sînul comunităților bulgare din orașele noastre Giurgiu, Brăila, Ploiești etc. În al doilea rînd, guvernul român nu s-a amestecat în treburile C.C.S.B. Kasabov însuși afirma că, într-o discuție pe care a avut-o cu Ion Brătianu, acesta îi recomandase ca bulgarii să lucreze cu mare atenție și în taină, pentru a nu-i simți Poarta, promițîndu-i ca guvernul român să nu intervină.

Între Rakovski și Kasabov au intervenit divergențe și cel dintîi a pus imediat bazele unei noi organizații, cu adevărat revoluționare. Autoritățile române au avut din nou aceeași atitudine binevoitoare, îngăduind alcătuirea pe teritoriul nostru a cunoscutelor cete de haiduci bulgari. Din cauza îmbolnăvirii lui Rakovski, acestea au trecut sub comanda lui Panaiot Hitov și Filip Totiu. Curînd a apărut și broșura lui Rakovski intitulată **Haiducii bulgari,** ceea ce a însemnat un îndemn direct la intensificarea luptei armate pentru independență. La 29 aprilie 1867, Panaiot Hitov, cu ceata sa, a trecut Dunărea pe lîngă Oltenița; același lucru l-a făcut și Filip Totiu, cu ceata sa, trecînd în Bulgaria, pe la Șiștov. Protestele energice ale Porții n-au intimidat guvernul român — acuzat de complicitate — și acesta n-a oprit trecerea unei a treia cete, de 125 oameni, conduși de Hagi Dimitri. Atitudinea binevoitoare a României a mers atît de departe, încît protestele energice și repetate ale Porții, cărora li s-au adăugat cele ale Franței și Austriei, au silit guvernul român să demisioneze.

Chiar și după aceea, C.A. Rosetti și prietenii săi politici au continuat să colaboreze cu revoluționarii bulgari, ușurîndu-le contactul cu Mazzini și Garibaldi. Într-un cuvînt, ei au aplicat prevederile acestui tratat de alianță sui-generis permis deși el nu fusese niciodată semnat; mai puternică decît această formalitate era dorința de libertate și independență a celor două popoare, deopotrivă lovite în dezvoltarea lor liberă de jugul străin.

DE LA ORDINUL JARTIEREI LA... VAPORUL CU ABUR

WILHELM von JANKO

Prezentăm în continuare* cîteva fragmente din lucrarea lui Wilhelm von Janko Fabel und Geschichte **(„Fabulă şi istorie"). De data aceasta autorul încearcă să dovedească netemeinicia unor legende ţesute în jurul cîtorva evenimente care, la vremea lor, au trezit o atenţie deosebită. Perpetuată apoi, legenda s-a substituit adevărului istoric, care cu greu mai poate fi reconstituit în adevăratele sale dimensiuni.**

Demn de reţinut ni se pare, şi în cazurile de faţă, nu faptul dacă istoria probează sau nu legenda, ci doar capacitatea—mereu existentă în imaginaţia colectivă—de a păstra vie, sub formă anecdotică, întîmplarea care altfel, consemnată doar în documente, e sortită să rămînă un rece şi depărtat fapt. De aceea, prezentînd constatările autorului menţionat, nu intenţionăm a „zdrobi" vreo legendă. Ci doar, alăturînd-o faptului istoric, să oferim cititorului o perspectivă mai generoasă asupra unor lucruri îndeobşte cunoscute. Căci cine nu a auzit de Ordinul Jartierei, de oul lui Columb sau de vaporul cu abur? Şi cîţi nu cunosc adevărul despre toate acestea! Şi totuşi...

I. L.

O panglică de catifea albastră

Despre instituirea Ordinului Jartierei ** circulă în mod curent două versiuni, ambele pline de fantezie. Conform uneia din ele, care se bucură de o mai largă răspîndire, faptele s-au petrecut în 1346 în timpul unei fastuoase serbări la curtea regală engleză. Dansînd, contesa de Salisbury şi-a pierdut jartiera albastră de pe piciorul stîng. Cavalerul ei, regele Eduard III al Angliei, a ridicat-o curtenitor şi a înmînat-o posesoarei. Cîţiva dintre martori, amuzaţi şi surprinşi de neprevăzutul situaţiei, nu s-au putut abţine de a nu face unele aluzii ironice la cele întîmplate. Regele, auzindu-le, a exclamat aproape ameninţător: **Honny soit qui mal y pense** („Afurisit fie cel ce se gîndeşte la rele!"), adăugînd că intenţionează să acorde acelei panglici albastre un prestigiu, care să-i facă pe cei prezenţi nespus de fericiţi dacă vor avea dreptul să o poarte. După scurt timp, el a instituit Ordinul Jartierei, căruia i-a dat drept deviză amintitele cuvinte: **Honny soit qui mal y pense.**

Dacă această variantă surprinde prin pitorescul ei, cealaltă pare, în schimb mai demnă de crezare, deşi nici în privinţa ei nu se poate da vreo garanţie, nefiind adeverită de un fapt istoric cert. Conform acestei versiuni, în bătălia de la Crécy, în 1346, unde acelaşi Eduard III a repurtat o victorie hotărîtoare împotriva francezilor, el ar fi dat semnalul de atac printr-o jartieră albastră înfiptă în vîrful unei suliţe. Spre a consfinţi amintirea acestei victorii, Eduard a instituit apoi „Ordinul Jartierei albastre", adăugîndu-i acel motto mult discutat (probabil cu intenţia de a preveni orice interpretări greşite în privinţa alegerii acestei panglici).

Nici istoricii timpului şi nici statutele ordinului nu oferă vreun punct de sprijin cu privire la verosimilitatea acestor două versiuni. Dimpotrivă, în statutele întocmite chiar de regele Eduard se precizează cu toată claritatea că „a instituit acest ordin spre cinstirea lui Dumnezeu, a Sfintei Fecioare şi a Sfîntului martir Gheorghe, patronul Angliei", în al 23-lea an al domniei sale.

Al cui a fost „oul lui Columb"?

O altă anecdotă care se bucură de mare popularitate este cea cu privire la „oul lui Columb". Se pare însă că celebrul ou nu a aparţinut binecunoscutului navigator genovez, ci sculptorului şi arhitectului italian Brunelleschi (1377-1446).

Faptele s-au petrecut la Florenţa, în 1421, la o adunare a arhitecţilor, întruniţi spre a discuta planurile de construire a cupolei bisericii Santa Maria del Fiore. Brunelleschi par-

---

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 7/1973.

** *Order of the Garter* („Ordinul Jartierei") — înaltă decoraţie britanică acordată în general suveranilor, şefilor de state, membrilor familiei regale. Numărul beneficiarilor este limitat la 26. Bărbaţii poartă ordinul la genunchiul stîng, femeile — la braţul drept.

ticipa și el la întrunire. În cartea sa intitulată **Biografii de artiști,** apărută în 1550, Giorgio Vasari povestește că, atunci cînd Brunelleschi și-a prezentat proiectul cupolei, propunînd soluții noi, îndrăznețe, colegii săi i-au cerut să le înfățișeze modele și desene amănunțite. Spre a da o ripostă acestei viclene pretenții, Brunelleschi a propus confraților săi să rezolve problema — astăzi atît de cunoscută — a oului care stă pe unul din vîrfuri.

Această istorioară se potrivește foarte bine cu realitatea, deoarece cupola bisericii are, într-adevăr, forma unui ou turtit la una din extremitățile lui.

Se pare că Benzoni a fost primul istoric care, menționînd întîmplarea cu oul, a legat-o de numele lui Columb, corelînd-o într-un mod lipsit de orice justificare cu următoarele rînduri dintr-o scrisoare a celebrului explorator către Isabela și Ferdinand al Spaniei, datată 7 iulie 1503: „Timp de șapte ani, planul meu a fost privit, la curtea Domniilor-Voastre, ca o farsă oarecare, iar acum oricine, fie el un biet croitoraș, simte chemarea de a deveni descoperitor de țări necunoscute". Dar cum cartea sa despre Columb a apărut abia după 21 ani de la tipărirea **Biografiilor de artiști** a lui Vasari, chiar acest fapt ne îndreptățește să devenim neîncrezători față de Benzoni și față de... „oul lui Columb".

De cine e legată povestea cu celebrul ou: de Cristofor Columb sau ...

... de Filippo Brunelleschi?

Denis Papin, Robert Fulton și alții...

Doi bărbați sînt amintiți ca fiind inventatorii vaporului cu abur: Denis Papin (1647-1714) și Robert Fulton (1765-1815). Nici lui Papin și nici lui Fulton nu li se cuvine însă în exclusivitate această glorie, deși ultimului i se datorează, într-adevăr, o experimentare reușită a unui asemenea proiect. Se știe că în anul 1805, Fulton și-a oferit invenția lui Napoleon I, dar că acesta, de obicei atît de perspicace, a respins-o, considerînd-o drept o himeră și numindu-l pe Fulton șarlatan.

Dar să revenim la Papin. Originar din Franța, el a plecat, după revocarea Edictului din Nantes*, în Germania, unde a trăit la curtea landgrafului Karl von Hessen și și-a continuat cercetările de fizică. Se spune că orașului Kassel i-ar fi revenit onoarea de a fi văzut, pentru prima oară, un vapor cu abur și că Fulda ar fi fost fluviul pe ale cărui ape a plutit întîia dată un asemenea vas, deși, se adaugă, încercarea ar fi eșuat.

Din scrierile lui Papin reiese însă clar că el și-a exprimat la început doar intenția de a construi un vapor cu abur, dar că, în realitate, n-a ajuns niciodată s-o înfăptuiască. Același lucru este confirmat și de relatările lui Leibniz și ale lui Uffenbach, care precizează că, spre a-și pune în mișcare ambarcațiunea cu care a pornit de la Kassel spre Münden (cam pe la 1707), în susul Fluviului Fulda, Papin nu s-a folosit de vreo mașină cu abur, ci de roți cu cîrmă.

Este cunoscut faptul că ideea folosirii aburului în propulsarea vaselor maritime este mult mai veche,

* Vezi **Magazin istoric,** nr. 3/1973.

primele informaţii în această privinţă datînd încă de pe timpul lui Carol V. În anul 1540, Blasco de Garay

Doi inventatori: Denis Papin..

... şi Robert Fulton, amîndoi pasionaţi de îmblînzirea forţei aburului

i-a propus împăratului o maşinărie care să deplaseze vasele fără cîrmă şi fără vele. Încercarea a fost făcută abia în 1543 dar, deşi încununată de succes, Carol V n-a pus preţ pe viitoarele avantaje ale invenţiei. Spre deosebire însă de Napoleon, care îl calificase pe Fulton drept un şarlatan, Carol V nu l-a gratificat pe Garay cu asemenea epitete, ci l-a răsplătit cu generozitate dîndu-i 200 000 ducaţi şi achitîndu-i, în plus, sumele cheltuite pentru realizarea proiectului. Garay şi-a luat banii şi invenţia, pierzîndu-şi urma în uitare.

La diferite intervale şi-au făcut apariţia şi alţi oameni de ştiinţă preocupaţi de folosirea forţei aburului: De Caus (1576-1626), de exemplu, a fost considerat un timp ca inventator al maşinii cu abur. Branca şi Savary în sec. XVII, Hull, Newcomen, Jouffroy d'Abbans, Watt în sec. XVIII-XIX şi alţii şi-au legat numele de diferite invenţii bazate pe utilizarea puterii aburului. Iar după Fulton, care a adus motorului cu abur importante perfecţionări, au urmat Dupin, Marestin şi alţii. Încît „vaporul cu abur" are foarte mulţi părinţi.

ROBESPIERRE: ULTIMA ZI ÎNAINTE DE EŞAFOD

(Urmare din p. 51)

şi în intenţie? Aceşti cinci ani [1789-1794] de patimă politică, aceşti cinci ani eroici şi înflăcăraţi, să nu fi fost decît un poem al disperării, poemul unui om care este înfrînt pînă la urmă de forţele pe care n-a putut să le stăpînească de vreme ce a sucombat?

Şi de ce să se fi lăsat, el, care vedea adeseori atît de departe, pradă eşecului? Din virtute? Dar prima virtute a unei politici nu este reuşita ei în realitate, în prezent?

Robespierre, meteor pasionat, simbol al unei revoluţii care dă naştere în mod necesar şi unor indivizi de teapa lui Cambacérès şi Siéyès[17], victimă folosită de cei dibaci pentru a-şi croi ei drum, erou pînă la urmă tras pe sfoară şi apoi condamnat şi părăsit de cei prudenţi, mască glorioasă pe care o clasă meschină, ca să seducă o clipă, şi-o pune spre a-şi găsi aliaţi printre săraci?

Chiar Napoleon spunea despre Incoruptibil că a fost „ţapul ispăşitor al Revoluţiei".

Omul acesta de treizeci şi şase de ani, care, la 10 thermidor, nu mai era decît un trup mutilat peste care se turna var nestins, n-a fost deci decît o victimă? Înşelat de sine însuşi, de propriile sale „principii", încremenit, în faţa realităţii în mişcare a vieţii multiple, într-o atitudine îngheţată, care nu putea să-l ducă decît la eşec?

Cambacérès, fost membru al Convenţiei, regicid, apoi arhicancelar al imperiului, cînd a fost întrebat de Napoleon, devenit împărat, despre căderea lui Robespierre, i-a răspuns: „Sire, a fost un proces judecat, dar nu pledat".

Prezentare şi traducere de:
Sanda Mihăescu-BOROIANU

17) Emmanuel-Joseph Siéyès — una dintre principalele figuri de la începutul Revoluţiei franceze. A fost autorul celebrei broşuri **Ce este Starea a treia.** A supravieţuit revoluţiei şi în 1799 a devenit consul alături de Napoleon Bonaparte).

Caruselul guvernamental 1930-1932
FURTUNA BÎNTUIA ÎN ADÎNCURI

ION DRAGOMIRESCU

Efectele crizei economice mondiale din anii 1929-1933 s-au resimțit cu deosebită intensitate și în România. Una din consecințele crizei a fost instabilitatea politică, manifestată, în primul rînd, prin desele schimbări și remanieri guvernamentale. Criza politică s-a complicat și mai mult după restaurația din 8 iunie 1930, prin acțiunile lui Carol II care vizau slăbirea principalelor grupări politice, în vederea instaurării unui regim personal. A urmat un adevărat „carusel guvernamental": numai în perioada iunie 1930-iunie 1932 s-au schimbat patru cabinete ministeriale, la care se adaugă numeroasele remanieri.

În numărul trecut al revistei am relatat evenimentele politice petrecute între ianuarie 1930-octombrie 1930, cînd guvernul național-țărănist condus de Iuliu Maniu a fost nevoit să demisioneze. Continuăm prezentarea principalelor aspecte ale vieții politice cuprinsă între octombrie 1930-iunie 1932, marcată de înăsprirea măsurilor antipopulare luate de cabinetul național țărănist în frunte cu G. G. Mironescu, ca și de formația condusă de Iorga-Argetoianu.

Camarila la lucru

Majoritatea conducerii P.N.Ț. n-a renunțat însă la deținerea, în continuare, a frînelor puterii. La 10 octombrie, un nou guvern național-țărănist, diferit de cel precedent mai mult prin schimbarea intervenită în distribuirea portofoliilor ministeriale, depunea jurămîntul. Din vechea echipă lipseau Maniu și Vaida-Voievod, iar președinția era asigurată iar de G.G. Mironescu. „Moștenirea" economico-financiară era precară: la sfîrșitul lui octombrie încasările statului reprezentau doar jumătate din prevederi, iar golul bugetar se cifra la aproximativ 12 miliarde; cifrele, demne de crezut, erau comunicate chiar de primul ministru și de Mihai Popovici, ministrul de Finanțe.

Deschiderea Parlamentului la 15 noiembrie a avut loc într-o atmosferă sumbră. Mesajul regal era incoerent, îndemnînd pe politicieni „mai ales la lucru împreună, la «uniune frățească». Se făgăduise lucruri multe, prea multe. Cine le va face?" se întreba cu îndoială unul dintre deputați.

Datoria publică internă și externă atinsese exorbitanta cifră de aproximativ 130 miliarde lei, de peste șase ori mai mare decît bugetul anual al statului. Guvernul își propunea să întocmească un buget de „austeritate", în stare să asigure plata „cuponului" datoriei externe care se cifra la peste șase miliarde lei anual.

Ca o diversiune, menită să distragă atenția opiniei publice, conducătorii mișcărilor de extremă dreaptă agitau în Parlament naționalismul șovin și proslăveau fascismul. La 13 decembrie A.C. Cuza a vorbit timp de peste șase ore despre „virtuțile" nazismului care cîștiga teren în Germania. Nimeni n-a oprit tribulațiile bătrînului reacționar nici a doua zi cînd el și-a continuat perorația.

Camarila regală continua recrutarea de acoliți. Carol își exprima convingerea că „o anumită democrație [regimul parlamentar constituțional — **n.a.**] îi pare un lucru de trecut [anacronic], deși țin la dînsa cei de la guvern." În intenția regelui și a camarilei, guvernul Mironescu ar fi trebuit să fie un cabinet de tranziție spre dictatura personală, care să pună în practică un program alcătuit de Argetoianu și de alți oameni politici, economiști și sociologi de dreapta. Planul urmărea să „asaneze" economia țării prin măsuri antipopulare: scăderea numărului salariaților statului și a lefurilor acestora; colaborarea intensă cu capitalurile străine; conversiunea datoriilor agricole (măsură care trebuia să favorizeze în primul rînd pe marii latifundiari). Pe plan politic, programul carlist condamna regimul parlamentar bazat pe partide politice și preconiza formarea unor guverne în afara acestora; în Parlament, deputații urmau a fi desemnați de primul ministru, iar alegerile să fie făcute doar pentru a rati-

fica această stare de lucruri. „Ordinea constituțională însăși [...] voia să o schimbe regele nou: mai puțini deputați aleși și ieșiți din altceva decît din psihoza mulțimilor, iar în Senat Coroana să aibă dreptul de a alege" — iată cum rezuma Iorga intențiile lui Carol II. Partidele politice urmau să fie dizolvate, căci argumenta Argetoianu, „acțiunea lor asupra maselor, în opoziție, este tot atît de dăunătoare ca acțiunea lor la guvern".

Față de manevrele camarilei, P.N.L. declara într-un manifest publicat în toamna anului 1930, că nu putea „înțelege și accepta soluțiuni dictatoriale și măsuri excepționale din orice parte ar veni ele". Apariția manifestului a provocat divergențe în sînul partidului: vechii brătienișți au condamnat ingerințele camarilei; alți lideri liberali: Argetoianu, Franasovici și, în parte Tătărăscu, s-au desolidarizat de manifest și au preconizat preluarea șefiei P.N.L., care aparținea lui Vintilă Brătianu, de către Duca sau dr. Costinescu. Aceste lupte intestine au dus, mai tîrziu, la ieșirea lui Argetoianu din partid; în 1932 el va înființa o nouă grupare politică, Uniunea Agrară.

Între timp, jocul de culise continua. S-au încercat diferite combinații: M. Popovici i-a propus lui Iorga „formarea unui guvern cu țărăniștii și alte elemente". În Cameră, avea loc — după afirmația lui Iorga — o „cîinească luptă pentru locuri de onoare". M. Popovici și G. Mironescu spuneau că „se tem de o lovitură de sus" [din partea regelui — **n.a.**]. Față de politica nepopulară a guvernului, Gr. Iunian a demisionat din guvern la 19 noiembrie.

Bugetul pe anul 1930 se încheia cu un deficit record: 5,8 miliarde lei. Deputații, în imensa lor majoritate, au votat măsurile antipopulare propuse de guvern, care aruncau un nou val de greutăți asupra populației muncitoare. La sfîrșitul lunii decembrie, Parlamentul a aprobat prima „curbă de sacrificiu", aplicată în ianuarie 1931, care consta în reducerea lefurilor salariaților publici și instituirea unui nou impozit, ceea ce atrăgea după sine scăderea salariilor cu 10 pînă la 23%. Concomitent, s-a hotărît concedierea unui mare număr de muncitori și funcționari. Toate aceste acțiuni erau dictate de „consilierii tehnici" și „experții" străini, reprezentanți ai capitaliștilor ce furnizaseră împrumuturile contractate începînd din 1929 și care puneau mai presus de orice plata ratei anuale a datoriilor contractate de statul român.

Situația grea în care se zbătea țara îl făcea pe Iorga să noteze cu amărăciune, la sfîrșitul anului 1930: „Lumea e săracă, tristă și fără încredere în viitor"

Stratagema regelui

Anul 1931 a debutat cu mari frămîntări sociale. „Curba de sacrificiu", mărirea impozitelor și încasarea lor prin folosirea forței publice, valul noilor concedieri — toate acestea au provocat puternice demonstrații și adunări de protest ale muncitorilor din întreaga țară. La 29 ianuarie, peste 10 000 muncitori de la Atelierele „Grivița" au demonstrat sub lozincile: **Vrem pîine! Jos curba de sacrificiu! Jos cine fură munca!.** La C.F.R., numărul celor concediați în anii 1927-1930 era de aproape 30 000, reprezentînd un sfert din totalul salariaților. În Valea Prahovei, cifra șomerilor se ridica la aproximativ 20 000; în Valea Jiului, aproape 80% din mineri rămăseseră fără lucru. La Craiova, într-o mare adunare, țăranii au protestat împotriva noilor impozite și, după cum relatau ziarele, manifestanții au strigat: **Nu ieșim la muncă!**

Iuliu Maniu, omul „providențial", care pentru a veni la putere promitea: democrație, ordine, libertate etc...

... și „pumnul de fier" al primului guvern țărănist (1928-1930) ministrul de Interne Al. Vaida-Voievod

Guvernul şi Parlamentul se zbăteau în neputinţă. Soluţiile propuse frizau ridicolul: un deputat, animat de sentimente „filantropice", a cerut votarea unui credit de 30 milioane lei pentru ajutorarea celor aproximativ 300 000 şomeri. Aceasta ar fi însemnat că unei familii i-ar fi revenit cam vreo sută de lei, ceea ce echivala cu preţul a ... 16 kg pîine. Situaţia încasărilor statului era sub orice nivel: preşedintele guvernului, G. Mironescu, aprecia că ele nu atingeau decît o treime din cifra fixată. Din această pricină, M. Manoilescu, ministrul Industriei şi Comerţului considera cà, în curînd, „se va ajunge la neplata lefilor".

Între timp, guvernul ducea tratative febrile pentru obţinerea unui nou împrumut de peste hotare. Soluţia nu era însă decît un paleativ în stare să prelungească zilele numărate ale cabinetului Mironescu. La 10 martie, marile bănci occidentale au acordat încă 53 milioane dolari (aproximativ opt miliarde lei), cu condiţia expresă a plătirii la timp a ratelor datorate anual. Cum am văzut, cifra acestui „cupon extern" era de circa 6 miliarde lei, deci trei sferturi din împrumut se întorceau imediat la creditori! Măsura guvernului a fost combătută chiar de unii parlamentari reprezentînd opoziţia democrată: „Lupu, îndelung, îl atacă [împrumutul — **n.a.**] violent". Într-o discuţie cu Iorga, Titulescu a avut o opinie identică: „împrumutul, care nu [ne] asigură măcar pe doi ani, e o greşeală". Totuşi, cu o mare majoritate de voturi, Parlamentul şi-a dat acordul faţă de această măsură, pe cît de ineficace, pe atît de înrobitoare. Viaţa politică cunoştea o agitaţie sterilă. Se discuta la nesfîrşit despre un proiect de lege contra cametei şi un altul privind legea avocaţilor. Printre legile votate era şi una care... impunea subscripţia publică pentru ridicarea unor monumente regilor Carol I şi Ferdinand.

Ultimele zile ale lunii martie au adus sfîrşitul guvernului Mironescu. Tezaurul public era gol. Pentru cheltuielile curente s-au luat două treimi din fondul de rulment al Ministerului de Finanţe; ba chiar şi 300 milioane de la Casa de ajutor C.F.R. Puternicele greve ale metalurgiştilor de la „Lemaître", la care s-au raliat şi muncitorii altor uzine bucureştene au determinat luarea unor măsuri excepţionale: Camera era păzită de trupe. Falimentul guvernului era iminent şi inevitabil, deşi liderii P.N.Ţ. n-ar fi vrut să lase puterea din mîini. Pentru rege însă, instabilitatea guvernamentală — trei cabinete în decurs de zece luni — era cel mai bun pretext în încercarea de a-şi instaura dictatura personală. Guvernul Mironescu a sfîrşit lamentabil la 4 aprilie 1931. Pretextul l-a găsit regele, care l-a îndemnat pe M. Manoilescu să demisioneze în semn de protest că Parlamentul i-a respins un proiect de lege. Stratagema a prins antrenînd căderea întregului guvern.

Carol i-a chemat la palat

Zilele care au urmat s-au caracterizat prin îndelungate pertractări între rege şi şefii de partide. Formula lui Carol: „guvern de concentrare" sau „uniune

D.R. Ioaniţescu, lider al P.N.Ţ.: „... Medicii de judeţe şi de circumscripţii nu-şi primiseră (în 1931) salariile de un an de zile..."

Mihai Popovici, fruntaş ţărănist, ministru în guvernele din perioada 1930-1932. „Specialitatea": Finanţele (deficit bugetar în primul an de guvernare 5,8 miliarde lei)

Virgil Madgearu secretar general al P.N.Ţ., principalul specialist al partidului în problemele de politică economică

națională", cu care l-a însărcinat pe Nicolae Titulescu a dat greș, majoritatea liderilor politici refuzînd să participe la o astfel de combinație. Fiecare dintre ei își închipuia că „poate cere cele mai năpraznice lucruri. Odată ce e vorba de Ministeriu Național..." După zece zile, Carol i-a chemat la palat, în audiență colectivă, pe toți șefii de partide. „Regele apare în mare uniformă, foarte impunător. Începe a citi un apel care se preface în ordin, în admonestări. De la începutul domniei a vrut un guvern al tuturor partidelor. E supremul moment să-l aibă. [...] Cine nu-l ascultă, dovedește lipsă de patriotism. El își va aduce aminte de aceasta..."

Au urmat încă alte patru zile de încercări ale lui Titulescu, soldate tot printr-un eșec. În ultima instanță, Carol a recurs la un guvern de tranziție, un cabinet de „tehnicieni". Denumită guvernul „Uniunii naționale", noua formație avea ca președinte pe Nicolae Iorga, care era și ministrul Instrucțiunii Publice, ales de rege pentru marele prestigiu de care savantul se bucura. Conducerea efectivă însă avea s-o dețină un devotat al lui Carol, C. Argetoianu, ministru de Finanțe și ad-interim la Interne. În afara acestuia, regele se sprijinea în acțiunea sa pe M. Manoilescu, ministrul Industriei și Comerțului, Iuliu Hațieganu și generalul Ion Răşcanu — miniștri de Stat, Ion Pangal, subsecretar de Stat, toți oameni de încredere ai palatului.

Noua echipă era însă lipsită de suport financiar și politic puternic. Din această cauză a apelat la sprijinul politic al P.N.L., cu care a încheiat mai tîrziu un cartel electoral și o înțelegere de colaborare. Dar cum Parlamentul era compus, în imensa lui majoritate, din deputați național-țărăniști, guvernul a convocat noi alegeri, desfășurate la 1 iunie și soldate cu victoria coaliției Iorga-Argetoianu. Campania electorală și alegerile s-au caracterizat prin grave abuzuri. Într-o scrisoare publică, Averescu acuza guvernul de falsificarea rezultatelor; Maniu aprecia că acestea ar fi fost „un scandal european". Însuși Iorga era nevoit să admită acest fapt: „La Cameră, jalania, în mare parte îndreptățită a abuzurilor electorale". Totuși, chiar în aceste condiții, Blocul Muncitoresc-Țărănesc — organizație condusă de P.C.R. — a obținut cinci locuri de deputați. La 19 iunie însă, Parlamentul a invalidat mandatele lor. Ședința respectivă a fost prezidată de A. C. Cuza, cu „o excepțională energie". Poate și de aceea, drept recompensă guvernul i-a obținut de la rege cordonul „Coroanei"...

Încă de la formare, cabinetul prezenta slăbiciuni serioase. Alcătuire hibridă, lipsită de omogenitate și de o concepție clară

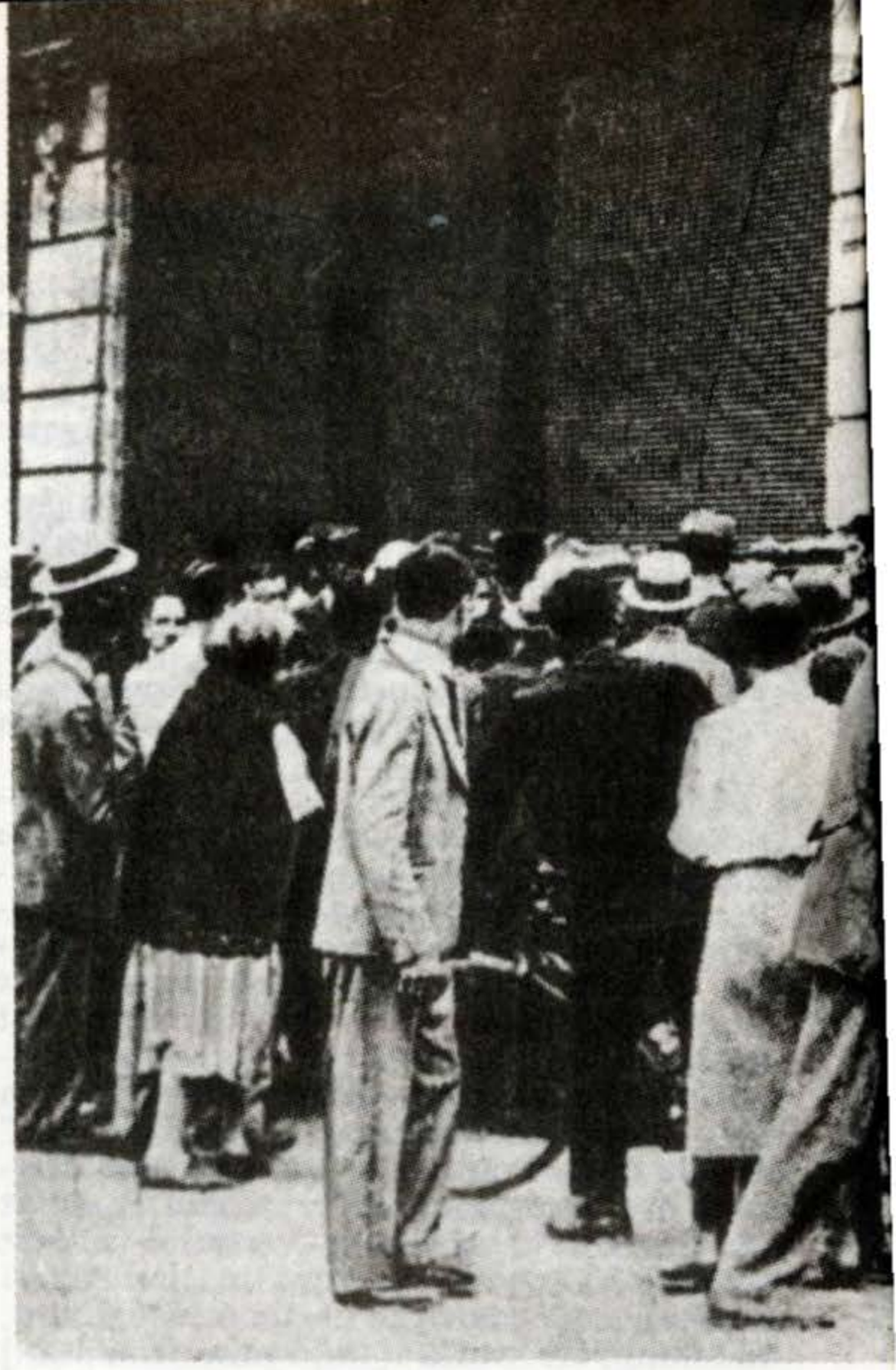

August 1931: falimentul Băncii Berkowitz din București

asupra guvernării, sub puternica presiune a clientelei politice pusă pe căpătuială, ca și a cercurilor monopoliste străine creditoare, formația guvernamentală s-a văzut, încă de la început, în fața unor greutăți insolubile. Producția industrială își continua cursul descendent, înregistrînd doar aproximativ jumătate din nivelul anului 1928. Deși în 1931 exportul crescuse cantitativ cu aproximativ 40%, valoarea sa era cu 40% mai mică decît în 1929; importul fusese redus cu 60%. Totuși, deficitul bugetar creștea. Numai la C.F.R. el se cifra la peste 1 miliard lei, cu toate că numărul salariaților fusese redus din nou cu aproape 10%. Fiscalitatea atinsese un trist record: cea mai ridicată din Europa acelor ani. În iunie 1931, ziarul **Adevărul** scria: „fiscalismul nu numai că a ajuns la limita puterii de plată a contribuabilului român, dar a și depășit-o cu mult, contribuind în mare măsură la agravarea crizei economice". Plata „cuponului extern" devenise spectrul guvernanților. Pînă și Argetoianu, exasperat de această situație, a fost nevoit să-i spună expertului Roger Auboin: „Am fost sub turci, am suferit ocupația germană; acum sîntem supuși bancherilor apuseni [...] dar cu cît ne-ați cumpărat?".

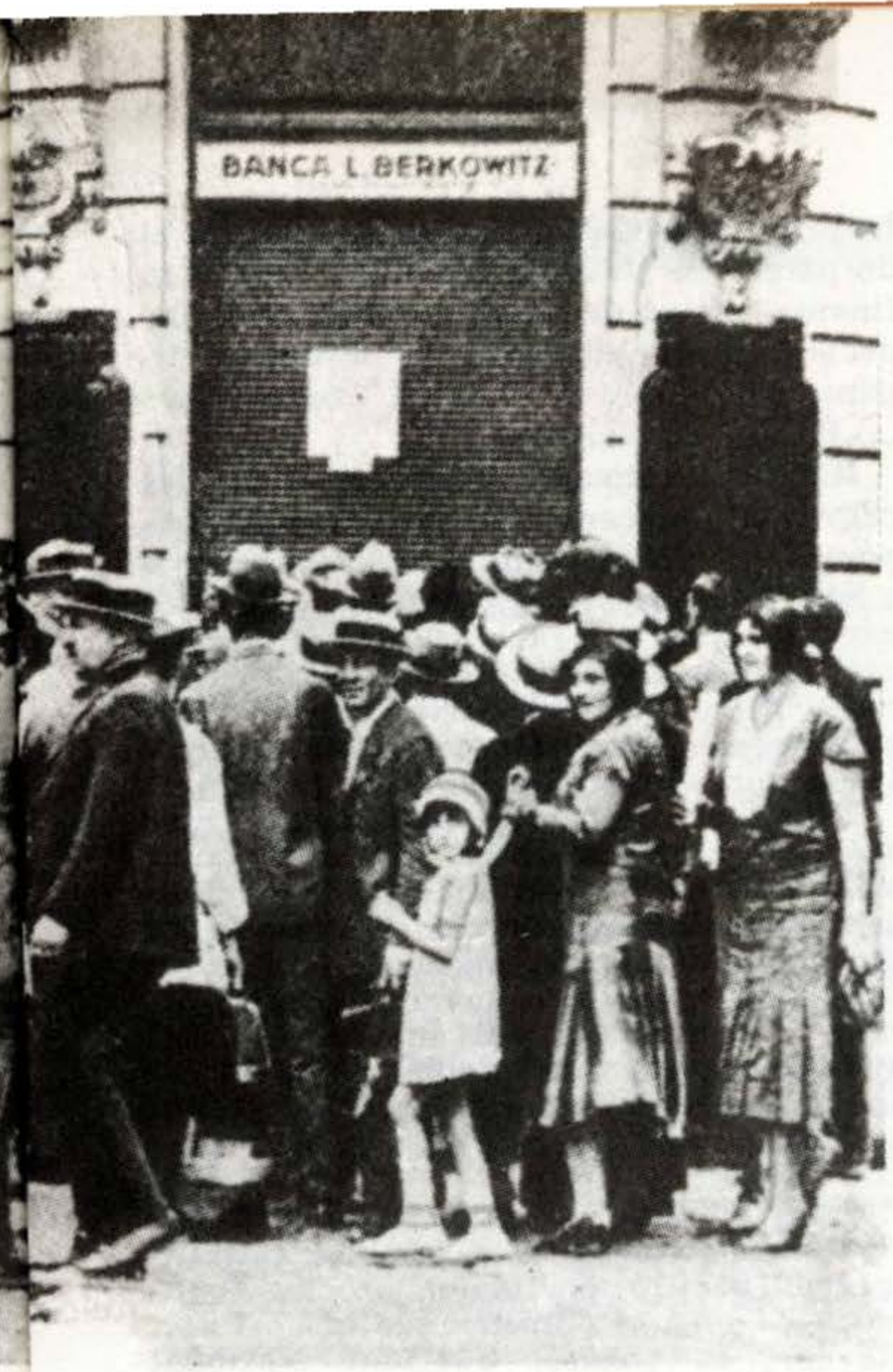

Deşi „tezaurul e secat" — cum se exprima primul ministru — Parlamentul vota sume importante pentru noile uniforme ofițerești, ridicol înzorzonate. Veniturile statului erau tot mai reduse. Țărănimea, vîndută cămătarilor, resimțea tot mai acut consecințele crizei; deputatul G. Tașcă declara că „ar ajunge un chibrit, ca să aprinză satele". Crahul bancar nu era prea departe; una din marile bănci bucureștene, Banca Berkowitz a fost nevoită, în august, să-și închidă ghișeele. Începînd din mai 1931, aceasta era cea de-a patra bancă în stare de faliment. La 21 octombrie, a căzut cu un imens scandal și Banca Marmorosch-Blank, deținută de unul dintre intimii regelui. Pentru salvarea ei, Argetoianu „a stăruit cu disperare".

M. Manoilescu, acum guvernator al Băncii Naționale, motiva încercarea cercurilor financiare și politice de a-l salva pe Blank pe considerentul că banca acestuia „a împărțit bani la toată lumea politică, nereclamîndu-i. Sînt milioane cheltuite pentru acțiuni politice..." Cîrdășia dintre grupurile financiare și partidele politice burgheze era și în acest caz evidentă.

Nu era singura dovadă a încrengăturii de interese care îi lega pe anumiți miniștri — și în special pe Argetoianu — de marele capital. În toamna anului 1931, un coleg al acestuia, N. Vasilescu-Karpen, ministrul Industriei și Comerțului, se plîngea că Argetoianu l-a împiedicat să determine scăderea prețului la zahăr. Explicația era simplă: ministrul de Finanțe fusese în Consiliul de administrație al Fabricii de zahăr din Ghidigeni și continua să fie legat de interesele patronatului din această ramură industrială.

Conflictele de interese dintre diferitele grupări politice, pe tema concesionării unor lucrări de interes public, luau proporții scandaloase. Astfel, în legătură cu contractul încheiat cu societatea suedeză Svenska Vogaktiebolaget pentru construirea a 732 km șosea, o serie de deputați s-au acuzat reciproc în Parlament de a fi profitat de pe urma concesiunii. Altercațiile, după cum nota Iorga, s-au transformat în bătaie sadea: „Cum de la tribună Mareș face pe Popovici și Lugoșianu «profitori» Popovici, îl apucă de gît, îl pălmuiește, îl lovește cu pumnii, pentru ca la rîndul său să fie apucat de cap".

În noiembrie 1931, deficitul bugetar al statului era evaluat la 6 miliarde lei. Ca și predecesorii săi, Argetoianu propunea aruncarea tuturor greutăților prin care trecea țara pe spinarea celor ce munceau. „Un buget de paralizie generală", așa își intitula Argetoianu bugetul pentru anul 1932: noi impozite, de 12%, „armonizarea salariilor" (o nouă „curbă de sacrificiu"), licențierea unui număr de învățători; închiderea căminelor universitare, a tuturor școlilor normale și a unui număr cît mai mare de școli secundare; micșorarea cu un sfert a efectivului funcționarilor publici; revizuirea tabelelor pensionarilor etc.

Încolo, Argetoianu se arăta „mulțămit cu situația generală".

„E așa de umilitor"

Guvernul a pus în practică o mare parte din aceste măsuri începînd chiar din ianuarie 1932, cînd s-a aplicat noua „curbă de sacrificiu". Curînd, a adăugat noile impozite. Cu toate acestea, gestiunea financiară a statului se deteriora continuu. În primul trimestru, încasările nu erau decît „jumătate din ce a fost anul trecut". Unele categorii de salariați: cadrele didactice, medicii etc. nu fuseseră plătiți de luni de zile. Un an mai tîrziu, liderul țărănist D.R. Ioanițescu relata: „Am găsit restanțe de hrană și materiale la spitale și sanatorii în valoare de 100 milioane lei [...] Medicii de județe și de circumscripții nu-și primiseră salariile și cheltuielile de transport de un an de zile..." La Cameră, deputatul C. Țoni interpela violent guvernul în legătură cu neplata salariilor învățătorilor; în incinta aceluiași for, o delegație de profesori uni-

versitari reclamau vehement aceeași revendicare. În stradă — „manifestație zgomotoasă cu geamuri de automobile sparte", ca răspuns la noua mărire a impozitelor. La sate, situația devenise deosebit de critică. O statistică a Ministerului de Justiție din 1932 arăta că totalul datoriilor agricole se cifra la peste 52 miliarde lei, din care 37 reveneau țăranilor cu mai puțin de 10 ha. În medie, fiecare asemenea debitor avea de plătit 6 600 lei la hectar, ceea ce întrecea, în multe cazuri, însuși prețul de vînzare a acestei suprafețe de pămînt. De teama unei explozii revoluționare, guvernul a încercat să ia unele măsuri pentru ușurarea situației țărănimii. La 15 februarie 1932, Parlamentul a votat Legea pentru suspendarea executărilor silite, care a fost apoi prelungită pînă la 1 mai același an. De la lege făceau însă excepție datoriile la fisc și cele pentru arenzile neachitate.

După dezbateri în Parlament, care au durat mai multe luni, la 19 aprilie 1932 a fost votată Legea pentru asanarea datoriilor agricole, cunoscută și sub numele de Legea conversiunii datoriilor agricole. Decizia a fost luată din mai multe motive, dintre care cel mai important era teama de o răscoală țărănească. Legea era deosebit de avantajoasă pentru chiaburi și moșieri ale căror datorii — contractate pentru achiziționarea de pămînt și mașini — se reduceau pînă la 50%.

Legea a stîrnit însă nemulțumirea cercurilor monopoliste străine care se temeau că, preluînd aceste sarcini financiare în plus, statul român nu va mai reuși să achite la timp împrumuturile contractate. Bancherilor străini li s-au alăturat și unele cercuri capitaliste autohtone, ceea ce a făcut ca legea să fie anulată. În schimb, Camera a luat o măsură „radicală" pentru asanarea economiei: la 20 aprilie 1932 a votat o lege care oprea importul merelor din California...

Dezorganizarea finanțelor și haosul economic ajunseseră la apogeu. Argetoianu mai spera totuși: „o comisiune cu Rist* [în frunte] va veni să ne cerceteze finanțele în vederea unor amînări de plăți", și vedea în aceasta o soluție salvatoare. Dar în discuția cu președintele Consiliului de Miniștri, Rist a fost foarte categoric: „cei care nu plătesc vor vedea ce urmări are aceasta". Adept al unor noi măsuri de împovărare a oamenilor muncii, Argetoianu a considerat că presiunile expertului francez îi erau deosebit de utile pentru reducerile bugetare pe care le preconiza. Grigore Gafencu era și el de părere ca „francezii să facă ordine în finanțe", fiind de acord cu Rist care „ne declară fără chibzuială în mînuirea finanțelor publice". Iorga conchidea: „...E așa de umilitor...".

Raportul întocmit de experții străini prevedea: reducerea sau suspendarea temporară a plății salariilor, concedierea a 30% din totalul muncitorilor și funcționarilor, sporirea taxelor de consumație etc. În plus, experții străini cereau asigurarea plătirii cu regularitate a datoriei externe; ca garanție pretindeau controlul asupra finanțelor statului român.

Minat de fricțiunile permanente care au existat între Iorga și Argetoianu, aflat în fața unor dificultăți economice și sociale insurmontabile, din ce în ce mai impopular prin măsurile potrivnice intereselor maselor, guvernul „tehnicienilor" a demisionat la 31 mai 1932. Criza guvernamentală s-a produs prin refuzul lui Iorga de a publica raportul experților străini, pe care-l considera ofensator pentru țară.

Criza politică — expresie a dificultăților social-economice, insolubile cu mijloacele specifice partidelor claselor dominante — avea să continue cu intensitate. Revenit la putere, Partidul Național Țărănesc a adoptat în lunile care au urmat noi măsuri menite să arunce efectele crizei economice pe seama maselor populare și să apere interesele claselor dominante. Înăsprirea condițiilor de muncă și de viață, îngustarea drepturilor și libertăților democratice au determinat riposta energică a maselor muncitoare. Avîntul revoluționar al acelor ani avea să capete o expresie culminantă în ianuarie-februarie 1933 cînd, sub conducerea Partidului Comunist Român, s-au desfășurat eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor*. Această viguroasă mișcare politică s-a înscris cu litere de foc în istoria proletariatului din România avînd un larg răsunet internațional.

---

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 2/1968, 2/1971 și 2/1973.

• Charles Rist unul din experții monopolurilor străine care acordaseră împrumuturi României.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Nicolae Iorga: **Memorii**, vol. VI; **Supt trei regi**; **Enciclopedia României**, vol. IV, 1943; Z. Ornea: **Țărănismul. Studiu sociologic**; Al. Gh. Savu: **Dictatura regală**; Aron Petric: **Criza dinastică** (în **Analele Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.**, nr. 2-3/1968; ziarele: **Dimineața, Adevărul, Universul, Dreptatea.**

Tristeţile muzeî Clîo

ŞI BĂTRÎNELE ZIDURI POT VORBI

Ajuns sub bătrîna arcadă, în parte ruinată, zidurile multiseculare începură să-mi povestească întîmplări despre care mai amintesc doar legendele (poate că, totuşi, cercetările viitoare vor confirma existenţa unor galerii care se întîlnesc într-o fîntînă, sau faptul că apa izvorului de lîngă mănăstire ajungea zilnic pe masa domnitorului) şi hrisoavele îngălbenite şi zdrenţuite.

Bătrînele ziduri îmi vorbiră despre o întîmplare pe care martorii o plasează în toamna anului 1594, cînd Mihai Viteazul a făcut primul pas pe calea care avea să ducă la independenţa Ţării Româneşti: refuzul de a mai plăti tributul şi suprimarea creditorilor străini adunaţi în casele logofătului Dan (convocarea lor la reşedinţa vistierului nu le putea trezi bănuieli).

Presimţind parcă vijeliosii şi eroicii ani ai domniei lui Mihai Viteazul, logofătul Dan Danilovici ctitorise mănăstirea care mai tîrziu s-a numit Mărcuţa. Pisania mănăstirii aminteşte de jupîneasa Vişana, fata lui Marcu armaşu, nepoata lui Dan logofătul. Vişanei i se mai spunea şi „Mărcuţa" şi de aici, se pare, vine numele transmis pînă în zilele noastre. De fapt, era o mănăstire fortificată cu important rol strategic. Mănăstirea a cunoscut, mai tîrziu, şi frămîntările domniei altor cîrmuitori ai Ţării Româneşti (Matei Basarab, Şerban Cantacuzino), pe care, la nevoie, i-a şi ocrotit. Bătrînele ziduri au străjuit întîmplări petrecute la 1821, iar ulterior la umbra lor şi-a petrecut ultimii ani din viaţă Mihai Eminescu (pierzînd importanţa strategică, mănăstirea bucureşteană a fost folosită în ultima jumătate a secolului trecut şi în primele decade ale secolului nostru ca spital).

Vizitînd de curînd aceste locuri, în faţa mea a apărut, alături şi rău potrivit cu vechile ziduri, un gard din elemente de beton prefabricat. Din păcate, după ce s-au cheltuit vreo două milioane şi jumătate de lei pentru lucrări de restaurare a acestui monument istoric, bătrîna mănăstire care adăposteşte între fortificaţiile ei şiun palat domnesc (construit de Alexandru Ipsilanti) rămîne prea puţin accesibilă publicului. Astăzi, se ajunge acolo pe un drum ocolit, şi de puţini remarcat, cu toate că s-ar putea deschide o cale de acces direct din şoseaua Pantelimon. În această zonă a ţării, Mărcuţa este singura mănăstire fortificată care a ajuns întreagă pînă în zilele noastre.

Valorificarea acestui interesant monument istoric ar atrage atenţia călătorilor asupra cîtorva pagini de frămîntată, dar glorioasă istorie a poporului nostru, ar putea reprezenta un punct de atracţie pentru turiştii care folosesc acea poartă de intrare a Capitalei.

Eugen SFETCU

O colecţie MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie naţională şi universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum ştiţi ABONAMENTELE se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, din instituţii şi de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — Bucureşti — Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

Ginerele lui Mussolini se spovedește

JURNALUL LUI CIANO

Încă șase luni de război: mai-noiembrie 1942. Este perioada unui nou și disperat efort al naziștilor de a obține un rezultat decisiv pe frontul de Est, perioada ultimului lor marș înainte pe teritoriul Uniunii Sovietice, pînă în inima Caucazului și pînă la Stalingrad, orașul de pe Volga, ai cărui apărători vor intra simultan în istorie și în legendă. Ofensiva hitleristă înregistrează unele succese inițiale, dar, cu prudența dobîndită printr-o lungă și amară experiență, Ciano nu se mai obosește nici măcar să le consemneze. În schimb, cu o percepție ascuțită de aceeași experiență, el înregistrează toate simptomele premonitorii ale viitorului dezastru al Reichului: demoralizarea soldaților trimiși la moarte în urmărirea unei victorii din ce în ce mai spectrale, dureroasa decepție a populației civile din Germania, trezită la realitatea unor suferințe pe care cei înșelați de Führer le crezuseră rezervate exclusiv popoarelor din tabăra adversă, lenta dar ineluctabila dezagregare a clicii din jurul Führerului, în sînul căreia conflictele se întețesc pe măsură ce crește iuțeala de lunecare pe panta înfrîngerii.

Regimul fascist din Italia nu o duce nici el mai bine. Jurnalul ministrului său de Externe ne dezvăluie acum una dintre cele mai monumentale bufonerii ale războiului. Convins (ca și Ciano, de altfel) că ofensiva din iulie a lui Rommel va duce la cucerirea Egiptului, Mussolini pleacă în Libia, unde așteaptă momentul cînd își va putea face intrarea triumfală în Cairo. Așteptarea durează trei săptămîni, în cursul cărora ducele pregătește minuțios împărțirea, pînă la ultimul fir de păr, a blănii unui urs aflat încă în plină pădure. Ursul refuză, însă, să se lase vînat și Musollini se înapoiază la Roma, cu propria sa coadă între picioare. Un detaliu picant, pe care ginerele său îl omite, poate din caritate: pentru proiectata paradă din capitala Egiptului, dictatorul și-a pregătit un splendid armăsar alb, cu harnașamentul din piele de Cordoba, incrustată cu pietre prețioase. Mîndrul Bucefal a făcut și el cale întoarsă, dar somptuoasele lui veșminte au dispărut subtilizate de un amator de giuvaeruri — rămas necunoscut — din anturajul ducelui.

În acest timp, familia Petacci continuă să-și facă de cap, traficînd acum aurul cu kilogramele. Afacerea se descoperă și Mussolini e pus la curent cu ea, exact în ajunul marelui triumf scontat în Egipt. În aparență, Ciano înregistrează peripețiile cazului cu o stranie obiectivitate, ca și cum ar comenta o competiție sportivă — ce-i drept, de un tip mai special. În rîndurile lui se simte totuși satisfacția ginerelui în sfîrșit capabil să-și ia într-un fel revanșa asupra unui socru despotic, grație căruia are parte de o situație privilegiată, dar și de numeroase mușt ruluieli și umilințe. Peste un an, noile sale ranchiune acumulate vor juca un rol de seamă în doborîrea de la putere a ducelui.

Dincolo însă de marile evenimente sau de meschinele întîmplări, dincolo de portretele sinistre și grotești ale căpeteniilor naziste și fasciste, pe care Ciano le gravează cu o incisivitate crescîndă, din paginile ce urmează se degajă prezența mereu mai accentuată a unui sentiment pe care aceste căpetenii îl încearcă în fața întorsăturii luate de război, mai întîi pe frontul de Est, apoi și pe celelalte teatre de luptă: teama față de prăbușirea care se apropie.

Nicolae MINEI

Mussolini în așteptarea zadarnică a unei intrări triumfale în Egipt

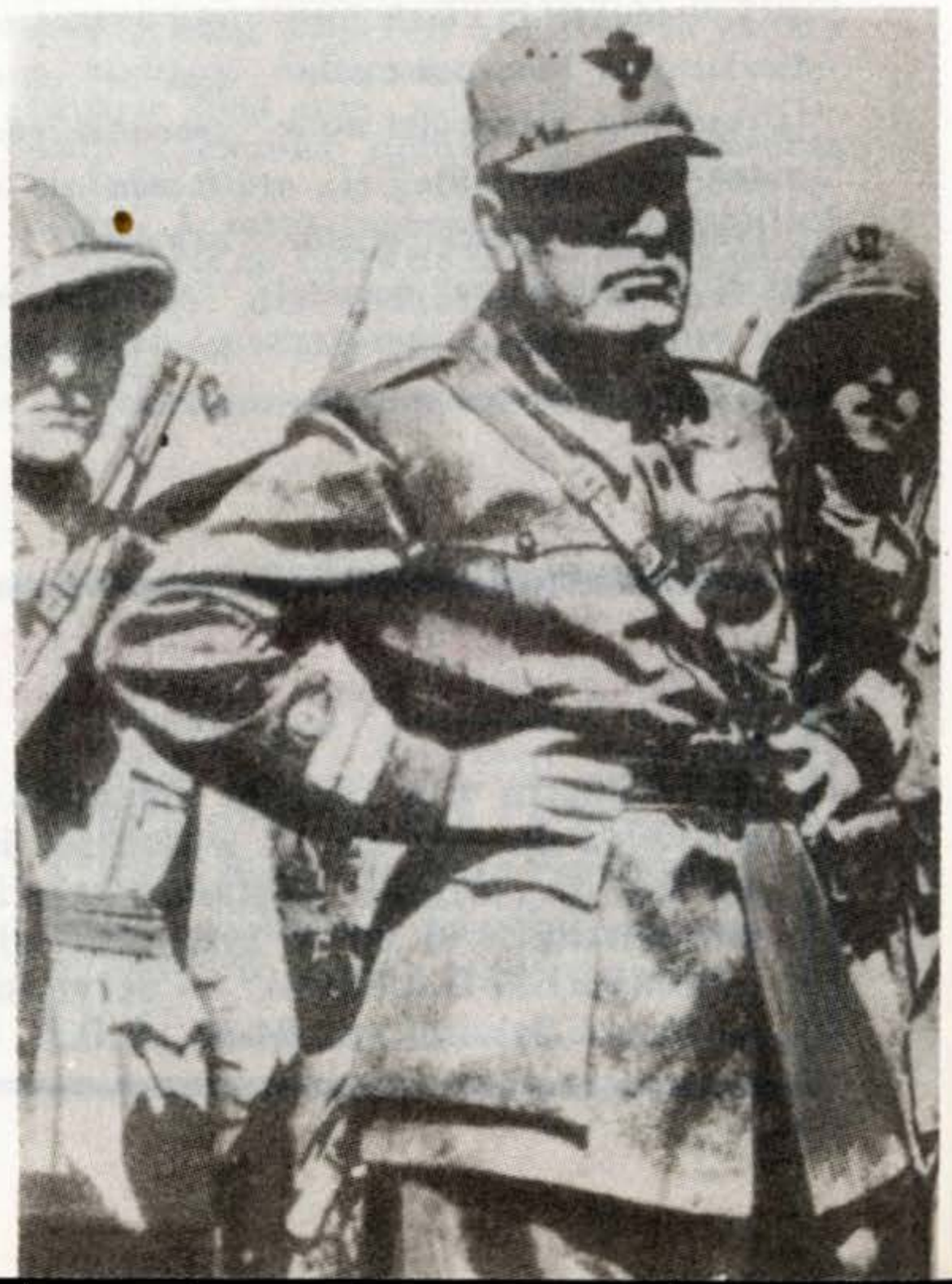

MAI 1942

1.V. *Nu întîlneşti nici un bărbat valid în oraşele şi tîrgurile Germaniei: nu vezi decît femei, copii, bătrîni şi muncitori străini, sclavi mai bine-zis. Vizitînd o tabără de muncitori italieni, Edda a văzut unul care era rănit la ambele braţe, de pe urma loviturilor unui vătaf niţeluş cam brutal [...]*

Pierderile în Rusia sînt grele. Ribbentrop vorbeşte de 270 000 morţi, generalul Marras de 700 000. Punînd la socoteală şi pe cei mutilaţi, degeraţi sau bolnavi nerecuperabili, ajungi la aproape trei milioane.

Aviaţia britanică întreprinde raiduri puternice. Rostock şi Lübeck au fost literalmente rase de pe faţa pămîntului. Köln a suferit distrugeri grave. Nemţii răspund, bombardînd — dar mai puţin violent — oraşele engleze. Totuşi, asta nu consolează pe cetăţenii Reichului, care au luat bunul obicei de a da mereu lovituri altora, dar nu şi de a încasa ei înşişi. Ceea ce îi face pe mulţi dintre nemţii care au devastat jumătate din Europa să se plîngă de brutalitatea englezilor, care distrug locuinţele a numeroase „familii prusace nevinovate" [...]

11.V. *Demoralizarea ungurilor se reflectă clar într-o anecdotă care circulă la Budapesta. Ministrul Ungariei la Washington declară război Statelor Unite, dar funcţionarul care primeşte comunicarea nu prea e la curent cu situaţia în Europa şi pune cîteva întrebări: „Ungaria e republică?" — „Nu, e regat" — „Atunci aveţi un rege?" — „Nu, avem un amiral[1]" — „Aşadar, aveţi o flotă?" — „Nu, nici nu avem ieşire la mare" — „Dar aveţi revendicări?" — „Da" — „La adresa cui? A Statelor Unite?" — „Nu" — „A Rusiei?" — „Nu" — „Atunci la adresa cui?" — „A României!" — „Deci, veţi declara război României?" — „Nu, cu ea sîntem aliaţi" [...]*

18.V. *Ducele îmi telefonează pentru ca să-i spun Eddei „să nu vorbească cu nimeni, absolut cu nimeni, despre ceea ce a văzut în Germania". Iată de ce: regele i-a spus lui Mussolini: „Roma vuieşte că într-un spital din Germania, se află internat un muncitor italian căruia i s-au tăiat degetele" [...]*

Lucrurile merg prost în Slovenia: înaltul comisar cere trimiterea altor 24 000 soldaţi. Se pare că trupele noastre nu mai pot trece pe străzile Liublianei: în spatele fiecărei uşi, al fiecărei ferestre, îi pîndeşte cîte o armă [...]

20.V. *[...] Generalul Amé îmi transmite, cu titlu confidenţial, două rapoarte ale generalului Marras asupra stării de spirit a armatei germane, care ar fi foarte rea, din toate punctele de vedere. Demoralizarea s-ar fi răspîndit pretutindeni şi perspectiva de a petrece încă o iarnă pe frontul de Est umple pe soldaţi de o veritabilă deznădejde. Pînă şi acum, numeroşi ar fi cei care preferă să se sinucidă, decît să se înapoieze pe front [...]*

23.V. *Ducele, indignat, îmi telefonează în legătură cu Shiratori[2], care a făcut într-adevăr declaraţii incalificabile. El a spus că Japonia trebuie să domine lumea şi că Mussolini şi Hitler trebuie să se resemneze cu această situaţie [...]*

27.V. *La întoarcerea din Rusia, Sorrentino[3] îmi comunică impresiile şi pronosticurile sale. Primele nu sînt de loc frumoase, celelalte — de loc reconfortante. Descrie atît de viu şi zguduitor brutalitatea germanilor, care tinde să ia formele unei crime continue, încît aproape nu-ţi vine să-l crezi. Populaţii întregi masacrate, femei violate, copii ucişi: iată ce se întîmplă zilnic. Acestor fapte li se opune ferma hotărîre a bolşevicilor de a lupta pînă la capăt, deoarece au certitudinea victoriei. În plus, moralul nemţilor ar fi mult mai coborît decît ne închipuim noi [...]*

IUNIE 1942

2.VI. *[...] Riccardi îmi debitează un lung rechizitoriu împotriva familiei Petacci şi a dubioaselor afaceri ale doctorului Marcello. Mi-a arătat un document interesant: un subofiţer de carabinieri scrie, într-un raport adresat superiorilor săi: „Dl. Cutare, i-am uitat numele, este un escroc, dar fiind amantul unei anume Petacci, care e amanta ducelui, nu ne putem lega de el". De necrezut şi, totuşi, adevărat: am citit raportul cu ochii mei [...]*

3.VI. *Optimismul creşte la Palatul Veneţia[4] în legătură cu operaţiile din Libia[5]. Ducele crede astăzi că încercuirea Tobrukului e iminentă şi că vom putea împinge ofensiva pînă la*

---

1) Aluzie la faptul că în fruntea Ungariei antebelice, se afla, cu titlul de regent, Miklos Horthy, fost amiral în flota austroungară.

2) Toshio Shiratori fusese ambasadorul Japoniei la Roma (1937 - 1941).

3) Lamberto Sorrentino era reporter al revistei săptămînale *Tempo*.

4) Reamintim că Palatul Veneţia era reşedinţa lui Mussolini şi, prin extensie, îl desemna pe dictator însuşi.

5) E vorba de ultima ofensivă a trupelor Axei în Africa de Nord, declanşată la 27 mai, pe linia Bir Hacheim-El Gazala. În perioada 5 - 12 iunie, Rommel a înregistrat primele succese, retragerea britanicilor începînd la 14 iunie. Peste o săptămînă, garnizoana sud-africană de la Tobruk a capitulat. Patru zile mai tîrziu, generalul englez Auchinleck, comandantul suprem al Forţelor aliate în Orientul Mijlociu, preluînd direct conducerea Armatei 8, s-a stabilit pe o linie de apărare nord-sud de lîngă El Alamein (localitate egipteană, situată pe coasta Mediteranei, la 9 km sud-vest de Alexandria) pînă la depresiunea Qattara. Tentativele lui Rommel de a străpunge această barieră defensivă (1-10 iulie şi 30 august - 2 septembrie) au stîrnit mult optimism la Berlin şi la Roma (vezi însemnările ulterioare ale lui Ciano), dar au eşuat din cauza marilor pierderi înregistrate şi a deficienţelor de aprovizionare.

Marsa Matruh[6]*. Dacă sînt trandafiri...*[7]

Nemții i-au interzis lui Alfieri să se ducă la Köln și l-au silit să se oprească în gara Düsseldorf. E clar că distrugerile sînt atît de mari, încît germanii preferă ca ambasadorul nostru să nu le vadă. Noaptea trecută, Essen a fost de asemenea bombardat, la fel de violent, pare-se [...].

5.VI. *Grandi*[8] *îmi spune că mîine, la Consiliul de miniștri, odată cu creșterea impozitului suplimentar, contribuabilii vor fi obligați să-și facă declarația fiscală sub prestare de jurămînt. Asta înseamnă introducerea, în sistemul nostru fiscal, a sancțiunilor penale pentru cei în fraudă. La noi, metoda va fi inaplicabilă, căci toată lumea va depune jurămînt pe declarații false. În consecință, dacă închidem ochii, ne facem de rîs, iar dacă vrem să aplicăm legea, va trebui să mărim închisorile și să consacrăm jumătate din buget pentru hrana deținuților [...]*

9.VI. *Serviciul nostru de informații a descoperit un centru de spionaj la Ambasada germană. A și fost arestat Dr. Sauer ataşatul cultural, care a mărturisit totul, insistînd totuși asupra faptului că nu acționase pentru bani, ci din ură împotriva fascismului și nazismului*[9]*.*

În teritoriile ocupate din U.R.S.S. naziștii jefuiesc populația civilă...

Se pare chiar că un colonel german, aghiotant al lui Rintelen, ar fi și el amestecat în această afacere [...]

10.VI. *[...] Situația e foarte, foarte încordată în Dalmația. După ce au zdrobit o brigadă a noastră la Knin, rebelii înaintează spre Zara*[10]*. Bastianini*[11]*, care a venit în grabă la Roma, pretinde că ne lipsește minimul de trupe necesar pentru a ține piept răsculaților, astfel încît e de temut că ei vor ocupa toată Dalmația*[12]*. E multă agitație și în districtul Fiume*[13] *[...].*

21.VI. *Tobruk a căzut și englezii au lăsat 25 000 prizonieri în mîinile noastre. Evenimentul se prezintă pentru noi ca un mare succes, cu numeroase consecințe posibile [...]*

Riccardi își reia atacurile împotriva familiei Petacci. O acuză de trafic ilicit de aur, de care n-ar fi străin Buffarini, cel puțin în calitate de protector. Foarte arțăgos și încăpățînat, Riccardi e în stare să provoace un scandal. Să

---

6) Marsa Matruh, mică localitate portuară egipteană la frontiera cu Libia, fortificată de britanici ca bază a Armatei 8, a fost ocupată de trupele Axei din iulie pînă în noiembrie 1942.

7) Aluzie la proverbul italian *Se son rose, fioriranno* („Dacă sînt trandafiri, vor înflori"), în sensul: dacă e ceva bun, se va vedea mai tîrziu.

8) Contele Dino Grandi (născut în 1895) unul dintre organizatorii partidului fascist, a fost ministru de Externe (1929-1932), ambasador la Londra (1932-1939) și ministru de Justiție (1939-1943). La ultima ședință a Marelui consiliu fascist (25 iulie 1943), a condus grupul care l-a răsturnat pe Mussolini de la putere, refugiindu-se apoi în Portugalia sub numele de Domenico Gallé.

9) Dr. Albert Sauer nu era atașat cultural, așa cum crede Ciano, ci șeful serviciului de transmisiuni al Ambasadei germane la Roma. Jurnalul se înșală și în alte privințe: arestatul nu a mărturisit *decît* că era antifascist. În ciuda torturilor la care l-a supus, Gestapoul nu a putut smulge nimic în plus de la el. Condamnat la moarte și executat în septembrie 1942, dr. Sauer a dus în mormînt taina legăturilor sale. Singurul lucru pe care l-a aflat serviciul de informații italian *(S.I.M.)* a fost că „spionul" stabilise un contact direct cu atașatul militar britanic din Elveția.

10) Zara: numele italian al portului Zadar, pe coasta iugoslavă a Mării Adriatice.

11) Giuseppe Bastianini era din 1941 „guvernator" al Dalmației.

12) Dalmația: regiune din R.S.F. Iugoslavia, situată de-a lungul a circa 1400 km din litoralul răsăritean al Mării Adriatice. În timpul războiului ocupanții fasciști italieni au creat un „guvernămînt" al Dalmației, de la Split la Novigrad și rîul Zrmanja, cuprinzînd și aproape toate insulele dalmate, cele din largul Dubrovnikului și Boka Kotorska.

13) Fiume: numele italian al importantului oraș industrial și port Rijeka din Croația (R.S.F. Iugoslavia), precum și al districtului corespunzător.

vedem cum se vor sfîrşi toate astea! [...]

22.VI. *Ducele e într-o dispoziţie excelentă şi se pregăteşte să plece în Africa [...]*

23.VI. *[...] S-a descoperit o mare contrabandă de aur în Spania, prin intermediul curierului diplomatic. Am confiscat 18 kg, pe care le-am predat poliţiei. Denunţul a fost făcut de Riccardi. Toate persoanele amestecate în această afacere aparţin bandei Petacci, cu Buffarini în plus. Fără comentarii.*

24.VI. *Afacerea cu aurul Petacci se complică. Riccardi a vorbit despre ea ducelui, pe care Buffarini însă îl prevenise. După cum susţine Riccardi, Mussolini e foarte indignat de cele întîmplate şi a ordonat urmărirea vinovaţilor conform legii, fără nici o cruţare pentru persoanele respective. Dar după Buffarini, ducele e furios pe Riccardi pentru că a provocat un scandal dintr-o problemă care trebuia rezolvată altfel, cu discreţie. Pentru a încurca şi mai mult iţele, prea celebrul dr. Petacci a ieşit din umbră, adresînd lui Buffarini, Riccardi şi ducelui o scrisoare violentă, în care revendică pentru el însuşi „meritul fascist şi naţional al operaţiei" şi copleşeşte cu injurii grosolane pe cei ce vor să-i pună piedici. Treaba asta nu poate sfîrşi decît prost: interesant de văzut cine se va alege cu oasele rupte din cauza ei [...]*

26.VI. *Mussolini e mulţumit de evoluţia operaţiilor în Libia, dar îl deranjează foarte mult că bătălia ia numele lui Rommel, devenind astfel o victorie mai curînd germană decît italiană. Avansarea lui Rommel la gradul de mareşal „se datoreşte evident dorinţei lui Hitler de a sublinia caracterul german al bătăliei". Ducele e furios pe Graziani, care „a stat mereu la adăpost, la 60 trepte sub pămînt, într-un mormînt roman din Cirene"[14] [...] Mussolini speră că „peste 15 zile, ne vom putea instala la Alexandria".*

S-au pregătit declaraţia de independenţă a Egiptului[15], documentele de schimbare a guvernului de la Cairo etc.; mai vorbim despre asta după ce ocupăm Marsa Matruh [...]

28.VI. *Operaţiile în Libia se desfăşoară cu mare rapiditate: Marsa Matruh a căzut. Drumul spre Delta Nilului e acum deschis.*

29.VI. *Mussolini a plecat în Libia.*

Riccardi îmi relatează pe larg convorbirea cu ducele pe tema traficului cu aur al familiei Petacci. Se pare că ducele a ordonat doctorului Petacci să se abţină pe viitor de la orice combinaţie de acest soi. Om vedea. Dar mă întreb dacă Riccardi nu s-a hazardat cam mult. O frază a lui m-a impresionat: „În timp ce discutam cu ducele, aveam în faţa mea un om umilit. Nu ne mai aflam pe acelaşi plan, eu eram cu două trepte deasupra lui". E foarte primejdios să te crezi cu două trepte deasupra lui Mussolini [...]

IULIE 1942

2.VII. *Mussolini îmi telegrafiază instrucţiuni pentru a negocia cu germanii viitorul statut politic al Egiptului şi a le propune ca Rommel să fie numit comandant militar şi un italian — administrator civil [...]*

3.VII. *Hitler răspunde că e de acord cu Rommel, dar că-şi rezervă pe mai tîrziu răspunsul privind administratorul italian, căci numirea lui depinde de felul cum va fi reprezentat Reichul în Egipt. O reacţie engleză, bruscă şi neprevăzută, ne obligă să ne oprim la El Alamein [...].*

6.VII. *Mă întorc la Roma. În aer pluteşte o vagă nelinişte din cauza opririi noastre la El Alamein. Domneşte teama că, pierzînd elanul iniţial, Rommel nu-şi va putea relua ofensiva. În deşert, cine se opreşte e pierdut. Să nu uităm că, pentru a ajunge la Marsa Matruh, fiecare picătură de benzină trebuie să străbată aproape 200 km pe un drum controlat de aviaţia inamică.*

O violentă indignare domneşte la ministerele de Război, Marinei şi Aviaţiei din cauza comportării nemţilor în Libia: au adunat toată prada, punînd pretutindeni avize şi santinele, astfel că vai de cel ce se apropie. Singurul care a reuşit să înhaţe o grămadă de lucruri e, firește, Cavallero, care trimite totul cu avionul în Italia. Orice s-ar spune, Cavallero nu e un mare strateg, dar, cînd e vorba de şterpelit ceva, îi întrece pînă şi pe nemţi [...]

8. VII. *[...] Pavolini îmi povesteşte că, pentru nunta surorii Clarei Petacci, Mussolini a manifestat un interes infinit mai mare decît pentru căsătoriile propriilor săi copii. A mers pînă acolo încît, la miezul nopţii, a telefonat la ministerul Presei, ca să afle cum va fi redactată cronica nunţii în ziarul* Messagero *[...]*

20. VII. *Mussolini se întoarce la Roma astă seară[16]. Înapoierea lui, ca şi ştirile din Libia, au convins publicul că visele noastre frumoase cu privire la Egipt s-au spulberat. În unele cercuri de la statul major se ia în considerare oportunitatea unei retrageri [...]*

23. VII. *Ducele se dezlănţuie împotriva militarilor, care „l-au făcut de rîs a doua oară, momindu-l pe*

---

14) Cirene: antică cetate grecească din Libia, în apropierea frontierei cu Egiptul.

15) Egiptul şi-a dobîndit formal independenţa în 1922, dar Anglia, fosta putere „protectoare" a continuat să deţină poziţiile-cheie în viaţa politică şi economică a ţării, pînă la detronarea regelui Faruk (1952) şi proclamarea Republicii (1953).

16) Între 9 şi 19 iulie, Ciano a stat la Livorno; în acest interval nu a făcut însemnări în jurnal.

front într-un moment nepotrivit" (aluzie şi la deplasarea lui în Albania, pe vremea cînd ne băteau grecii). De data aceasta, a ordonat lui Cavallero să-i telegrafieze cuvîntul Tevere *în clipa cînd va socoti că înaintarea trupelor noastre pînă la Canalul de Suez e neîndoielnică. Parola a sosit la 27 iunie. Plecarea a întîrziat cu două zile din cauza unui ciclon, care făcea imposibilă călătoria cu avionul. O dată ajuns acolo, ducele şi-a dat seama că lucrurile nu merg bine [...]*

... iar călăii SS comit asasinate în masă

AUGUST 1942

1. VIII. *[...] Situaţia în Sicilia devine serioasă; ţăranii refuză să mai livreze grîul şi, în cîteva rînduri, au tras asupra agenţilor însărcinaţi cu colectarea lui. Pe baza rapoartelor întocmite de Sănătatea publică, Buffarini a arătat lui Mussolini că, în diferite grupuri de muncitori, încep să se constate edeme provocate de foame.*

6. VIII. *[...] Situaţia în Romagna*[17] *e proastă şi nesigură [...] De vină par a fi femeile din familia Mussolini, care îşi vîră nasul în treburile locale. Li s-a alăturat acum şi Clara Petacci: de la Rimini, unde-şi petrece vacanţa la băi, ea judecă, ordonă şi se ţine de intrigi. Are ca factotum pe un anume Spisani, maestru de dans în nişte săli de mîna a treia. Pe seama ei, se povestesc episoade ridicole. După cît se pare, s-a dus de curînd la Budapesta, lucru verosimil, deoarece vrea să-şi anuleze căsătoria*[18]*. Întrebată de cineva cum a decurs voiajul, Clara a răspuns: „Nu am participat la nici o recepţie, la nici o festivitate. M-am dus acolo în cel mai strict incognito" [...]*

31. VIII. *Aseară, la ora 8, Rommel a declanşat ofensiva în Libia*[19]*. Şi-a ales bine ziua şi ora, cînd nimeni nu se mai aştepta la un atac şi cînd, pe mesele englezilor, îşi făcuseră apariţia sticlele cu whisky. Mussolini nu se pronunţă, dar e de un desăvîrşit optimism [...]*

SEPTEMBRIE 1942

1. IX. *Nimic foarte nou. În Egipt, englezii se retrag spre mare şi nu opun decît o slabă rezistenţă [...]*

2. IX. *Rommel e oprit din cauza lipsei de carburanţi. În două zile, trei dintre petrolierele noastre au fost scufundate. Cavallero susţine că asta nu va modifica cu nimic mersul operaţiilor şi că se vor găsi alte mijloace pentru a trimite benzină în Africa. În locul petrolierelor, prea uşor de reperat, vom folosi vase obişnuite şi chiar navespital. E un truc vechi, care reuşeşte doar o bucată de vreme. În orice caz, Cavallero susţine că Rommel va ajunge, de data asta, pînă la Canalul de Suez.*

3. IX. *Rommel continuă să stea pe loc şi, ceea ce-i şi mai prost, navele noastre continuă să fie scufundate: noaptea trecută, iar am pierdut două. Cavallero îşi proclamă mai departe optimismul şi ne asigură că, într-o săptămînă, înaintarea va fi reluată. Reîntors azi din Africa, Rintelen*[20] *e mai puţin precis: totul se rarefiază acolo, nu numai carburanţii. După părerea lui, acţiunea de acum e o aventură care se poate sfîrşi şi bine şi rău. Mussolini e posomorît: de trei zile nu mai suflă o vorbă despre* Egipt *[...]*

4. IX. *Ceea ce se întîmplă în Africa nu e clar. Rommel îşi retrage flancul drept sub loviturile aviaţiei engleze, dar tancurile inamice nu au intrat în luptă. Noaptea trecută, ne-au fost scufundate alte două nave. Aprovizionarea e grea. Rintelen crede că ofensiva va trebui amînată* sine die[21] *[...]*

---

17) Romagna: parte din regiunea Emilia, situată pe litoralul de nord-vest al Mării Adriatice.

18) Divorţul fiind interzis în Italia, cei ce dispuneau de mijloacele materiale necesare se adresau uneori tribunalelor din Ungaria şi Cehoslovacia, pentru a obţine o despărţire căreia autorităţile fasciste îi recunoşteau valabilitatea.

19) Ciano greşeşte: nu e vorba de Libia, căci Rommel se afla în Egipt încă din iunie (vezi nota nr. 5).

20) Generalul Ernst von Rintelen era ataşat militar al Reichului în Italia.

21) Pe frontul din Africa avuseseră loc între timp importante schimbări în tabăra britanică. La 13 august 1942, generalul Bernard Law Montgomery a fost numit în fruntea Armatei 8, iar la 15 august generalul Harold Alexander a luat locul lui Auchinleck, devenind comandant suprem al Forţelor britanice în Orientul Mijlociu. În zorii zilei de 31 august, Rommel a atacat pe flancul sudic cu zece divizii germano-italiene, dintre care patru blindate. Dispunînd de şapte divizii, dintre care două blindate, Montgomery a rezistat cu tenacitate pe înălţimile de la Alam El Halfa. În seara

9. IX. *[...] Mussolini vorbeşte despre operaţiile din Africa: ideea de ofensivă a fost abandonată, cel puţin pentru o vreme. Să sperăm că inamicul nu va profita prea mult de asta.*

Ducele e furios pe Rommel care, conform unor relatări ale englezilor, a acuzat, într-o telegramă, pe cîţiva dintre ofiţerii noştri că ar fi dezvăluit planurile sale duşmanului. Ca de obicei, cînd e vorba de o victorie, o sută de generali revendică paternitatea ei, dar nimeni nu vrea să-şi asume răspunderea unui eşec. Acum,

În Africa de Nord, soldaţii hitlerişti, încolţiţi, sînt luaţi prizonieri în număr din ce în ce mai mare

sînt certuri mari în Africa şi Kesselring a fugit la Berlin, pentru a da vina pe Rommel. Se vorbeşte chiar de o eventuală rechemare a acestuia [...]

27. IX. *[...] Ducele îşi dă seama că evenimentele militare au zdruncinat moralul populaţiei. Îndeosebi rezistenţa sovietică la Stalingrad pune masele pe gînduri, făcîndu-le să înţeleagă marele ataşament al ruşilor faţă de regimul lor, în slujba căruia îşi pun toate excepţionalele lor calităţi şi tot spiritul lor de sacrificiu.*

Ducele a primit vizita lui Rommel, care i-a declarat că pleacă în concediu pe şase săptămîni. Mussolini e convins că nu se va mai întoarce în Africa[22] *[...]*

Dineu pentru comemorarea Pactului tripartit. Atmosferă destul de încărcată. Singurul fapt demn de relevat e gafa lui Cavallero. Pentru a intra în graţiile ambasadorului japonez[23]*, i-a spus că, la Stalingrad, Axa a înregistrat succese. Între engleza lui Cavallero şi cea a lui Horikiri, acesta din urmă a priceput că Stalingradul a fost ocupat. Zvonul s-a răspîndit în toată sala, pînă ce nemţii, spre marea ruşine a lui Cavallero, şi-au luat osteneala să-l dezmintă. Bottai l-a văzut pe un general japonez apropiindu-se de ataşatul militar adjunct al Germaniei, ca să-l felicite pentru victorie. Într-o italiană aspră, de tip militar, neamţul i-a răspuns: „Nu vorbiţi prostii!" [...]*

30. IX. *De la Berlin şi Viena ne sosesc rapoarte foarte pesimiste. Chiar şi Alfieri, cu mulţi de „dacă" şi de „dar", după obiceiul lui, spune că treburile merg prost şi că ofensiva de vară în Est nu şi-a atins scopul. Pe de altă parte, bombardamentele aeriene terorizează populaţia germană şi, adesea, îi paralizează existenţa [...]*

OCTOMBRIE 1942

7. X. *Dr. Kesterer, despre care Himmler spune că e un „Budha magic" şi care vindecă orice boală prin masaje, mi-a povestit azi dimineaţă că Himmler şi Ribbentrop sînt la cuţite, dar că primul e puternic, în vreme ce cel de-al doilea va fi lichidat, fiind „nebun şi bolnav". Nici măcar Hitler nu-l mai primeşte aproape de loc. S-ar putea să fie adevărat, cel puţin în parte, căci Ribbentrop s-a opus din răsputeri călătoriei lui Himmler în Italia*[24] *şi se mai*

(Continuare în p. 96)

de 2 septembrie, Rommel a renunţat la atac şi a început să-şi retragă trupele. Montgomery a trimis aviaţia să le bombardeze, dar a refuzat să le urmărească cu infanteria şi blindatele, temîndu-se de o capcană şi pierzînd astfel un bun prilej de a-şi înfrînge rapid inamicul. Bătălia de la Alam El Halfa s-a încheiat la 7 septembrie şi britanicii au trecut la ofensivă abia la 23 octombrie.

22) Ca mai totdeauna, Mussolini se înşela în previziunile sale. După o absenţă de aproape o lună, Rommel s-a înapoiat pe front, din ordinul lui Hitler, la 25 octombrie, în plină desfăşurare a ofensivei britanice.

23) În acea epocă, ambasadorul Japoniei în Italia era Zenbei Horikiri.

24) E prima menţiune din jurnal asupra acestei călătorii, care nu a durat decît trei zile şi nu i-a lăsat lui Ciano o impresie deosebită.

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor

Cauză

În timpul primului război mondial, Raymond Poincaré, președintele guvernului francez, făcea o vizită pe front. În apropierea primelor linii, însoțitorul său, un căpitan, îi vorbea numai în șoaptă. La un moment dat, Poincaré întrebă:

— Dușmanul e chiar atît de aproape?

— Nu. La doi kilometri...

— Și atunci de ce vorbești în șoaptă?

— Sînt atît de răgușit încît nu pot vorbi mai tare...

Prezență de spirit

În momentul debarcării în Egipt, Iulius Caesar (101-44 î.e.n). a alunecat și a căzut. În clipa cînd era întins la pămînt i-a trecut prin minte că întîmplarea ar putea fi interpretată de unii soldați ca de rău augur pentru luptele viitoare. De aceea s-a prefăcut că într-adins s-a aplecat spre țărînă pe care a cuprins-o apoi cu brațele strigînd: „Pămînt al Africii, te îmbrățișez!".

Teodor VÎJDEA,
Cluj

Corespondență

După primele zile de la publicarea romanului **Mizerabilii,** Victor Hugo nu aflase de la editorul său nici o veste despre primirea pe care publicul o făcuse cărții. Îngrijorat, romancierul îi scrise într-un fel original: pe o foaie de hîrtie a caligrafiat doar un singur semn: „?". Editorul, pricepînd despre ce este vorba, îi trimise un răspuns la fel de „laconic": o filă imaculată, ceea ce însemna: „Nu știu nimic".

Horea Valeriu DUREA,
Arad

Încurcătură

Fiind în trecere prin Zürich, Nicolae Iorga a intrat în prăvălia unui anticar. Aici a cerut să i se arate lucrările mai însemnate despre istoria popoarelor din sud-estul Europei. Anticarul i-a oferit **Istoria Imperiului otoman,** scrisă de Iorga.

— Nu mă interesează, a spus savantul.

Intrigat de refuz, negustorul i-a oferit alte opere, ale aceluiași autor. Răspunsul lui Iorga a fost, din nou, negativ.

Atins în amorul propriu, anticarul i-a replicat oaspetelui:

— V-am oferit tot ce aveam mai de preț. Nu vi se pare că mă ofensați prin refuzul dv.?

Izbucnind în rîs, Iorga i-a explicat de unde venea încurcătura. A doua zi, într-una din vitrinele anticariatului, puteau fi văzute, puse la loc de frunte, operele marelui savant purtînd autograful acestuia.

Prof. Eugen NĂSTASE,
Comuna Schela, jud. Galați

Pat celebru

Într-un muzeu, ghidul explica unui grup de turiști:

— Acesta este un pat celebru. În el au dormit Goethe, Napoleon, Rossini și Balzac.

— Cred că dormeau foarte prost, înghesuiți toți patru la un loc — a replicat un mucalit.

D. MITU,
București

Fiii „Nababului"

Abia venit la putere în 1905, G. Gr. Cantacuzino („Nababul") a și început să-și căpătuiască fiii. Pe unul dintre ei, Mișu Cantacuzino, l-a numit președinte al Comisiei interimare a orașului București. Nu i-a fost greu primului ministru: un simplu ordin și lucrurile s-au aranjat. Cu celălalt fiu, Grigoraș, a avut altă ambiție: să-l facă orator. Debutul lui la Iași, în februarie 1905, a fost însă execrabil. Ceea ce l-a făcut pe un redactor al revistei **Furnica** să spună că, oricît ar fi de influent Nababul, el poate să facă pe cineva locțiitor de primar în București, dar orator, ba!

D. IONAȘCU,
Ploiești

Alternativă

După o serie de înfrîngeri în luptele cu grecii, Darius III, regele perșilor (336-330 î.e.n.) a propus pacea. Alexandru cel Mare (rege al Macedoniei între 336-323), dorind să-și supună definitiv adversarul, n-a acceptat. Într-o discuție, Parmenion, unul dintre generalii macedoneni, i-a spus marelui cuceritor:

— Eu, dacă aș fi Alexandru cel Mare, aș accepta propunerea lui Darius.

La care Alexandru a ripostat:

— Și eu, dacă aș fi Parmenion, aș accepta...

Alexandru PAULENCU,
Suceava

Cărți sosite la redacție

ASPECTE MILITARE ALE MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE DIN 1821, ediția a II-a revăzută, Editura Militară, București, 1973. Lucrarea, scrisă de **Dan Berindei** și colonel în rezervă **Traian Mutașcu,** analizează desfășurarea evenimentelor din 1821, evidențiind faptul că mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu n-a constituit o simplă răscoală, ci a fost de fapt prologul revoluției din 1848 în țările române. Cartea subliniază, totodată, constatarea că mișcarea din 1821 n-a însemnat doar o izbucnire spontană, ci o acțiune organizată, dirijată pe baza unui plan unitar, demonstrînd că Tudor Vladimirescu, remarcabilul conducător al mișcării „a știut să-și proporționeze scopul cu mijloacele, să acționeze repede și cu hotărîre și să ia măsurile cele mai potrivite pentru rezolvarea noilor situații — uneori neașteptate — create în cursul desfășurării acțiunilor revoluționare".

VICTORIA DE LA MIDWAY, Editura Politică, București, 1973. Cartea cunoscutului publicist **Walter Lord** evocă una din marile bătălii navale ale celui de-al doilea război mondial: confruntarea dintre flota americană și cea japoneză în zilele de 4-6 iunie 1942 în apropierea Insulelor Midway. Sfîrșită prin înfrîngerea flotei japoneze, bătălia de la Midway a constituit, totodată, momentul de cotitură în desfășurarea războiului din Pacific, raportul de forțe schimbîndu-se în favoarea armatelor aliate, care au beneficiat astfel de răgazul necesar completării forțelor și pregătirii ofensivei ce a dus, în final, la înfrîngerea Japoniei.

DIN CULISELE RĂZBOIULUI SECRET, Editura Politică, București, 1973. Plasate în etape diferite ale istoriei contemporane, majoritatea episoadelor relatate în cartea autorului **V. P. Borovička,** aparțin perioadei de luptă a popoarelor contra fascismului german.

Din galeria personajelor prezentate se detașează figurile unui Gordon Lonsdale sau Kim Philby ofițeri ai serviciilor sovietice de informații, cărora le sînt consacrate capitole speciale. Un alt grup de povestiri se referă la cîteva operații de mare răsunet desfășurate în timpul celui de-al doilea război mondial pe teritoriile Franței invadate, Elveției, sau chiar al Germaniei, unde, în strînsă legătură cu mișcările de Rezistență din țările respective, membrii rețelelor de informații se străduiau să descopere și să facă cunoscute coaliției antihitleriste, cu un ceas mai devreme, sîngeroasele planuri ale imperialismului nazist german.

ISTORIA LAGĂRULUI DE CONCENTRARE DE LA DACHAU. 1933-1945, Editura Politică, București, 1973. Lucrarea generalului belgian **Paul Berben** reconstituie, pe baza documentelor existente și a mărturiilor unor supraviețuitori de la Dachau, istoria acestui lagăr, înființat pe teritoriul Germaniei în 1933 și care în viziunea hitleristă, trebuia să servească drept „lagăr model". Un model sinistru, în care moartea și cele mai cumplite atrocități erau menite să asigure rezolvarea „problemei vitale" a fasciștilor germani, pe care Himmler o formula drept „lupta pentru exterminarea oamenilor de rasă inferioară din întreaga lume".

Cartea scoate totodată în evidență faptul că, mai puternică decît moartea, la Dachau, ca și în alte lagăre de concentrare, ca pretutindeni în confruntarea cu fascismul, s-a dovedit a fi solidaritatea și credința în om, în triumful valorilor nepieritoare ale progresului și demnității.

COLONIZĂRILE HABSBURGICE ÎN BANAT. 1716-1740, Editura Facla, Timișoara, 1972. Lucrarea conf. dr. **Aurel Țintă** abordează prima perioadă a colonizării austriece în Banat (1716-1740), propunîndu-și după cum mărturisește autorul „să contribuie la cunoașterea acesteia în istoriografia noastră și a realităților în care ea s-a desfășurat". Folosind o bogată documentație cartea prezintă situația demografică reală a Banatului din acea vreme. Arătînd inconsistența unor teze privind depopularea regiunii în perioada colonizărilor, cercetarea evidențiază, în același timp, continuitatea populației băștinașe în aceste ținuturi.

IZVOR DE ISTORIE ANTICĂ. Analiză asupra originii, istoriei și dezvoltării tragediei grecești, cartea lui **Guy Rachet: LA TRAGÉDIE GRECQUE,** Payot, Paris, 1973, se impune incontestabil, printre acele apariții editoriale care suscită un larg interes atît printre specialiștii cărora le este în primul rînd adresată, cît și în rîndurile marelui

public. Autorul argumentează o nouă teză, extrem de interesantă și captivantă privind originea tragediei pe care nu o vede legată în mod exclusiv de practicile cultului dionisiac, ci o consideră născută din tradițiile rămase de la popoarele indo-europene. Istoria tragediei va fi permanent raportată, pe de o parte, la istoria și la tradițiile popoarelor vecine și pe de altă parte, la istoria politică, socială și economică a Greciei antice, cu referiri speciale, așa cum este firesc, la istoria statului-cetate Atena, centru cultural și politic de primă importanță.

Într-un capitol care constituie, de fapt, substanța intimă a cărții, Guy Rachet prezintă, adesea cu contribuții și interpretări personale, creația acelora care au definitivat și au

Cărți sosite la redacție

dat gloria eternă tragediei: Thespis ale cărui piese au fost reprezentate în cea de-a 61-a Olimpiadă (536-535 și 533-532 î.e.n.) și al cărui merit esențial pare să fi fost separarea actorului de cor; Eschil, care a participat în anul 500 î.e.n. la primul său concurs și care a adus un al doilea actor, a dat o mai mare folosire măștilor și a inventat **cothurnii**; Sofocle, învingător în concursul din anul 468, autor a 115 piese, a introdus al treilea actor, decorurile pictate și a mărit numărul coreuților la cincisprezece și, în sfîrșit, Euripide, debutant în anul 455, autor a 78 piese în care a adus un plus de interiorizare și observație psihologică.

Tragedia greacă este însă și expresia unor opinii politice ferm exprimate: ideile democrației ateniene a secolului V î.e.n. — secolul lui Pericle — au lăsat urme profunde în conștiința autorilor de atunci care au reflectat în piesele lor apogeul și apoi declinul Atenei. Sînt tot atîtea elemente analizate pe larg și cu o minuție științifică apreciabilă de către cercetătorul și scriitorul de talent care este Guy Rachet.

GINERELE LUI MUSSOLINI SE SPOVEDEȘTE

(Urmare din p. 93)

agită și acum ca programul recepțiilor să fie redus la minimum [...]

9. X. *Lungă convorbire cu generalul Amé, șeful serviciului de informații militare. E foarte pesimist. Toate datele culese, ca și deducțiile ce se pot trage din ele, arată că anglo-saxonii pregătesc o debarcare masivă în Africa de Nord, de unde intenționează să lanseze o ofensivă împotriva Axei. Logic, prin poziția sa geografică, Italia e primul lor obiectiv. Cît timp vom avea puterea să rezistăm unei acțiuni ofensive grele, serioase și metodice, venind din aer și de pe mare? [...]*

11. X. *Îl primesc pe Himmler la gară. Vine de pe frontul de Est. Nu-și ascunde bucuria că se află din nou într-un oraș frumos, sub un cer albastru. Amintirea frontului e și pentru el un coșmar și nu se ferește s-o spună [...]*

14. X. *Plecarea lui Himmler [...] Peste cîteva zile, va veni la Roma Goering, ca să-și ia soția, care acum se află la Napoli. Ne-a anunțat că nu va sta decît două ore, că nu vrea pe nimeni la gară și că dorește să meargă la Mussolini luni, la ora 11.* Sic! *[...]*

19. X. *Mussolini tocmai se pregătea să meargă la Palatul Veneția, pentru a-l primi pe Goering, cînd Mackensen l-a informat că mareșalul Reichului suferă, din noaptea trecută, de un acces de dizenterie atît de violent, încît „nu-i e cu putință să se ridice de pe tron nici măcar zece minute". Expresia nu e tocmai-tocmai respectuoasă, dar e textuală. Bismarck a repetat-o și el pe un ton ironic. Trebuie să recunoaștem că această maladie nu prea cadrează cu fastuoasa îngîmfare a* Reichsmarschallului *[...]*

23. X. *Genova a fost foarte grav lovită de aviația engleză, deși numai vreo douăzeci de aparate au participat la atac [...]*

24. X. *Englezii au atacat în Africa. Pentru moment, veștile ne sînt favorabile. Pe uscat, inamicul nu a înregistrat nici un succes. Totuși, generalul von Stumme, care-l înlocuia pe Rommel, a fost ucis*[25].

Genova și Milano au suferit din nou grele bombardamente aeriene.

(Va urma)

---

25) Ofensiva britanică la El Alamein a început la 23 octombrie, ora 21,30, printr-un foarte violent tir de artilerie. Cu unele fluctuații, bătălia a continuat pînă la 5 noiembrie, cînd Rommel a dat primele ordine de retragere. Înlocuitorul său temporar, generalul von Stumme, nu a fost ucis, ci a murit din cauza unui atac de cord, în timpul unui bombardament.

poșta mi

DOMNUL „DUDUIT“ DIN SCAUN

DINICĂ CIOBOTEA, *profesor la Școala generală din* com. Secu, jud. Dolj, *ne comunică o însemnare manuscrisă, privitoare la 1848, găsită pe o carte de uz bisericesc din satul Comănicea, comuna Secu, tipărită în 1834 la Mănăstirea Neamț. O transcriem integral:* „Să se știe cînd a fost moarte în vaci de au murit de n-au rămas, și tot pămîntul a fost așa, și fiind moarte în oameni fiind holeră și fiind că într-această vreme au fost oștiri (muscalii și turcii și nemții-ungurii) în vreme cît era aici guvernul de au duduit domnu din scaun. L-au duduit Alisand (Alexandru Golescu-Arăpilă — *n.r.)* și Magherul; și îndat au fugit și ei de frica oștirilor; și la un an în locul prințului George Bibescu s-a așezat alt prinț Barbu Știrbei, și sînt și frați. Eu am însămnat aici că slova să va pomeni și mîna va putrezi. Iscălit Matei sin George Buță paracliserul“.

Autorul însemnării, devenit, cîțiva ani mai tîrziu, poet și învățător, era caracterizat de contemporani drept un „tînăr dar cu știință de bătrîn“.

A PATRA COPIE

ION VULCAN *din* Tîrgu Mureș, *ne semnalează că la Arhivele Statului, Filiala Tîrgu Mureș a fost identificat un exemplar al* Proclamației *redactată de* Simion Bărnuțiu *în primăvara anului 1848, fiind cea de-a patra copie a acestui document existentă în țară, după cum ne informează cititorul nostru.*

ÎN AMINTIREA LUI CANTEMIR...

CONST. A. MITACHE *din* București, *originar din locurile nașterii și copilăriei lui Dimitrie Cantemir (fostul ținut Fălciu), amintind serbările care au avut loc acolo în 1923, la comemorarea a 200 ani de la moartea marelui cărturar moldovean, propune: 1) ridicarea unui monument pe locul fostului sat Silișteni; 2) atribuirea numelui* Siliștenii *sau* Cantemirești *unui sat din împrejurimi.*

...ȘI HARTA ACESTUIA

SORIN DUMITRAȘ *din* Galați, *ne întreabă unde și cînd s-a tipărit harta Moldovei alcătuită de D. Cantemir. Vreme de aproape două secole* Descriptio Moldaviae *a fost publicată, în diverse limbi, împreună cu o hartă eronat atribuită autorului. Harta originală, gravată în Olanda, în 1737, prin grija lui Antioh, fiul domnitorului, a fost descoperită în 1926, la Biblioteca Națională din Paris, de geograful român George Vîlsan.*

CITITORI DIN STRĂINĂTATE

De pe meleaguri mai mult sau mai puțin îndepărtate, primim mereu corespondență de la cititori ai revistei. Iată două exemple primite cele mai recent, scrise direct în limba română și pe care le reproducem ca atare:

HARRY KHACHIKIAN 1175 N. Vermont Avenue, IDI, Los Angeles, California 90029: „Sper că scrisoarea mea să nu vă surprindă prea mult, odată ce chiar în revista *Magazin istoric* există rubrica *Poșta Magazinului*.

Citesc cu multă plăcere această revistă, încă de la primele numere apărute în 1967 și continui să o citesc, chiar și aici în noua-mi patrie adoptivă, fiind abonat și primind cu regularitate numerele acestei reviste.

Am găsit, mai întotdeauna, în paginile ei multe articole interesante din trecutul multor popoare și națiuni de pe tot globul“.

Vom ține seama de sugestiile dv., pentru care vă mulțumim.

FRIEDE SCHMIDT, 2 Hamburg 73, Schoenebergerstr. 60 B.R.D.: „Am avut ocazia de a învăța limba română prin prieteni și în cîteva cursuri la universitate. Sînt studentă la facultatea de istorie. Am avut ocazia de a arunca o privire în revista *Magazin istoric*. Mi-a plăcut foarte mult și sînt interesată de a citi această revistă.

Dorința mea este următoarea:

V-aș ruga a-mi trimite această revistă lunară prin poștă împreună cu nota de plată pe care o voi achita în mărci. Nu știu dacă există această posibilitate.

Sper că dorința mea va fi împlinită.

Puteți să-mi dați un răspuns dacă există posibilitatea sau nu?

Mulțumesc foarte mult“.

Evident, posibilitatea există și dorința dv. va fi împlinită.

REGIMENTUL LUI PENEȘ CURCANUL

M. DRAGOMIRESCU *din* Craiova, *contestă identitatea lui Peneș Curcanul — eroul poeziei lui Alecsandri — cu sergentul vasluian C. Țurcanu, mort în 1932 (vezi* Magazin istoric, *nr. 1/1967). Corespondentul nostru susține că, într-o scrisoare, pare-se inedită, Vasile Alecsandri arată* „că modelul pentru eroul poeziei sale a fost din alt regiment moldovean — 14 Dorobanți — care, după cercetările mele, avea garnizoana la Roman, așa că informatorul poetului poate să fi fost chiar din Mircești; or, Țurcanu făcuse parte din Regimentul 13 Dorobanți. Din confruntarea poeziei lui Alecsandri cu expunerea istorică din lucrarea lui T. Văcărescu, *Luptele românilor în rezbelul 1877-1878* (ed. 1877) rezultă o asemănare perfectă mai ales în ceea ce privește cel de-al patrulea atac, din 30 august, în urma căruia a fost cucerită reduta Grivița 1. Dar la acest atac a participat Regimentul 14 Dorobanți, în timp ce regimentul lui Țurcanu era în rezerva Diviziei 4“.

Dar unde exact se află scrisoarea lui Alecsandri la care vă referiți?

UN D NEVINOVAT

ION PETRE *din* Mogăceni, jud. Argeș, *ne scrie că, vorbind despre replica Columnei lui Traian, de la München (nr. 5/1973), am fi reprodus greșit în cifre romane, data 1780 din inscripția gravată în partea superioară a piesei:* DMCCLXXX, *ceea ce ar însemna 1280, în loc de* MDCCLXXX, *cum ar fi fost corect. De vină ar fi, deci, acel* D *pus înaintea lui* M, *deoarece în scrierea română o cifră inferioară, pusă înaintea uneia superioare, scade din aceasta din urmă propria ei valoare. Deci* D *(500) înaintea lui* M *(1000) înseamnă 500.*

Într-adevăr, așa glăsuiește regula. Numai că, în cazul de față:

1. *Nici un cunoscător al notației cifrice romane nu ar scrie, pentru 1280,* DMDCCLXXX — *formulă greoaie și inutil complicată — ci* MCCLXXX;

2. *Sărmanul* D *de dinaintea lui* M *nu are nici o vină. El nu se leagă de dată, ci de litera precedentă* A, *cu care formează laolaltă cunoscutele inițiale* A.D. *(Anno Domini). De altfel, ambele litere sînt urmate de cîte un punct.*

FĂRĂ INADVERTENȚE

GH. N. RĂDUCANU *din* București: „Sînt cititor al revistei *Magazin istoric* de la înființare. Această scrisoare îmi oferă prilejul de a felicita pe toți redactorii, care se străduiesc ca revista *Magazin istoric* să fie o „încîntare“ pentru cititori. Cîteodată, foarte rar de altfel, se strecoară însă unele inadvertențe, ca de exemplu: în articolul „Carol II și Garda de fier“, de dr. Florea Nedelcu la pag. 81 se spune că Mihail Stelescu a fost ucis de o bandă de legionari la 16 iulie 1936, pe cînd se afla în spitalul Brîncovenesc, iar la pag. 85 se

spune că Mihail Stelescu a fost executat la 30 noiembrie 1938. Care e adevărul? Aștept răspuns la Poșta M.I."

Ne bucură mult bunele cuvinte ale tov. Răducanu ca și consecventa d-sale fidelitate față de Magazin istoric. *Cît despre inadvertențe, oricît de rare ar fi, noi ne-am lipsi bucuroși de ele. Aici, însă, nu e nici una: la p. 81 se vorbește despre* uciderea lui Stelescu, *pe cînd la p. 85 e menționată* executarea ucigașilor lui Stelescu.

TREI PERECHI DE OMONIMI

Dr. NICOLAE BUDRICĂ *din* București, *are, cu privire la Petru cel Tînăr și Petru Șchiopul, unele nelămuriri născute din consultarea unor surse istorice și literare.*

În primul rînd, permiteți-ne o recomandare de ordin — să zicem — metodic: nu folosiți, ca izvor de informații, ca sursă de documentare, pe Odobescu, Aguletti etc. Merituoși la vremea lor — fiecare într-o anumită direcție — ei sînt totuși, depășiți de cercetările ultimelor șapte-opt decenii. În jurul lui Petru cel Tînăr și Petru Șchiopul a fost, în adevăr, o confuzie care a durat mult timp, pînă a fost lămurită definitiv de Iorga și Stoica Nicolaescu. Confuzia a pornit de la faptul că cei doi Petru aveau părinți pe un Mircea și o Chiajna, numai că părinții lui Petru cel Tînăr (n. cca. 1547) au fost Mircea Ciobanul *(m. 1559) — fiul lui Radu cel Mare — și* doamna Chiajna *— fiica lui Petru Rareș, în vreme ce părinții lui Petru Șchiopul (n. cca. 1530) au fost* Mircea *pretendentul domn efemer în 1509-1510 — fiul lui Mihnea cel Rău — și* doamna Despina; *întrucît Despina și Chiajna sînt, de fapt, unul și același nume — primul grecesc, al doilea slavonesc, însemnînd* principesă *— e lesne de înțeles cum s-a născut confuzia.*

Pentru precizări genealogice, puteți consulta articolul profesorului I. Ionașcu din revista Studii și articole de istorie, *nr. 1/1972.*

SATUL LUI BOGDAN

ȘTEFAN DEIAC *din* Sebeș (Alba), *ne semnalează că satul Cuhea din Maramureș — locul de origine al lui Bogdan I — se numește azi comuna Bogdan-Vodă. D-sa consideră necesar ca pe hărțile administrative și turistice vechiul nume să figureze în paranteză, lîngă cel nou, pentru a nu provoca derută în rîndul turiștilor.*

De asemenea, tov. Deiac ne informează că locuitorii comunei Bogdan-Vodă pregătesc înălțarea unei statui a voievodului.

COMPANIILE REGIMENTULUI

SIMION MICU *din* Brașov, *ne trimite cîteva date despre compoziția Regimentului de grăniceri români de la Orlat (Sibiu) despre care s-a scris la* Poșta Magazin istoric, *în nr. 4/1973:* „Pe o carte religioasă din biblioteca bisericii din Țințari, jud. Brașov, se află o notiță care arată locurile unde erau cantonate cele 12 companii ale acestui regiment; astfel, compania 1 la Racojdea, 2 la Hațeg, 3 la Arpașul de Sus, 4 la Cujir, 5 la Jina, 6 la Orlat (sediul regimentului), 7 la Racovița, 8 la Vișea de Jos, 9 la Lisa, 10 la Mărgineni, 11 la Ohaba și 12 la Țințari; aceasta din urmă era alcătuită din trei plutoane, două la Țințari și unul la Tohan".

„NUMEROTAREA" SUVERANILOR

MIHAI FLOREA *din* București, *își exprimă o nedumerire:* „Cine l-a investit pe Bogdan de Cuhea cu titulatura de Bogdan I? Istoria (mă refer la istorici)? Nu îi este rezervat suveranului dreptul de a se intitula I, II etc.?". *Într-adevăr, în Occident, suveranii se intitulau „al doilea, al treilea etc. ca nume"* (le deuxième, le troisième etc. du nom); *evident, cel dintîi nu căpăta „titlul" (dacă-l putem numi așa) decît după apariția succesorilor omonimi și tocmai pentru a-l deosebi de ei. În țările noastre, domnitorii nu au avut acest obicei, așa că istoricii sînt cei ce, în mod convențional, „numerotează" voievozii care poartă nume identice.*

UNDE-I VADUL?

EMIL BARBU *din* Cluj, *— semnalează o inadvertență existentă în* Dicționarul enciclopedic român *— ediția 1966.* „La pag. 805 din vol. IV *— scrie corespondentul nostru —* se menționează existența unei localități Vad (în care tradiția spune că Ștefan cel Mare a înființat o episcopie ortodoxă) pe teritoriul fostului raion Sighet, actualmente jud. Maramureș. În realitate cred că este vorba de localitatea Vad din jud. Cluj (fostul raion Dej), situată pe valea Someșului, la 16 km vest de orașul Dej". *Observația dv. este exactă. De altfel,* Micul dicționar enciclopedic, *recent apărut, consemnează „coordonatele" corecte ale Vadului.*

AUTORUL DEFINIȚIEI

IOANA CHERCIU *din* București, *ne întreabă cine l-a definit pe Mircea cel Bătrîn drept „principele cel mai puternic și cel mai viteaz": o cronică otomană așa cum susține Barbu Câmpina (nr. 1/1973) sau istoricul Leunclavius, așa cum arată* Istoria poporului român *sub redacția acad. Andrei Oțetea?*

Istoricul german Leunclavius (Johannes Lövenklein, 1533-1593) și-a scris opera pe baza cronicilor otomane pe care le-a cunoscut la vremea sa. Astfel, e posibil să fi transcris pasaje din cronicele secolului XV — în speță — și din cronica citată de Barbu Câmpina.

ISTORIE PE DUNĂRE

CADRELE DIDACTICE *de la Școala generală din* satul Smîrdan, com. Ciocănești, jud. Ialomița, *ne comunică — informație pe care-o apreciem și-i dorim reușită deplină — că sînt pe punctul de-a termina o cercetare monografică intitulată:* Istoria satelor riverane Dunării *(în sectorul Spanțov—Călărași). În acest scop au fost utilizate peste 1 200 documente inedite, începînd cu sec. XVI și pînă în prezent, numeroase hărți, prospecte, documente epigrafice etc. Printre satele studiate se află și Grădiștea, denumit în trecut Cacomeanca, Manuc, Mănucu și care, așa cum atestă și aceste ultime denumiri, a aparținut (parțial) lui Manuc-Bey, fiind vîndut în 1837 de către urmașii acestuia. Plecînd de la o informație publicată în* Magazin istoric *de către cititorul și colaboratorul nostru E. Panighiant despre Manuc-Bey, alcătuitorii monografiei au luat legătura cu autorul notei respective, obținînd noi date și informații pentru care, și pe această cale, cadrele didactice din satul Smîrdan îi aduc cuvenitele mulțumiri pentru sprijinul acordat.*

AVEȚI DREPTATE!

Prof. C.D. VASILIU *din* București: *numele colonelului român căruia s-a predat Osman Pașa (nr. 5/1973) e* Mihai *— nu* Grigore *— C. Cerchez (1839-1884).*

*

MARTIN GHEORGHIU *din* Turda, *la sesizarea pe care ne-o faceți, colaboratoarea noastră Valentina Costake confirmă că în 1861, Dimitrie Ghica era*

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Finanțe în guvernul Țării Românești *nu al Moldovei (nr. 5/1973).*

NU AVEȚI DREPTATE!

SORIN BOLDEA *din* București, *este de părere că citatul din Simion Bărnuțiu, reprodus în grupajul consacrat Republicii (nr. 12\1972) nu poate fi datat 1870. Citatul se găsește și în lucrarea* Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani, *Editura Politică, București, 1968, p. 59, iar anul indicat este 1870.*

MULȚUMIM...

Pentru sugestiile și aprecierile primite de la DAN FALEAN, București; IOVANOVICI ION, com. Moldova-Veche, jud. Caraș-Severin: ION PESCARU, București; CONSTANTIN NICA *din* Buzău; *dr.* NICOLAE DICULESCU *din* Florești, jud. Cluj; G. VICTOR *din* Craiova; TRIF PASCU T.I.M. Brașov — șantierul Oradea; VASILE RAFTU *din* Constanța; TIBERIU GABOR *din* Săcele, jud. Brașov; AXINTE MURGULEȚ *din* Roman, jud. Neamț; IOAN TĂTARU *din* Pitești; Z. BĂRDAȘU *din* Zalău, jud. Sălaj; COCA PETRU, GALLIN RADU, București: *în acest ultim caz, am comunicat forurilor în drept propunerea dv.*

CITITORII SEMNALEAZĂ

Am transmis Direcției monumentelor istorice și de artă din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste sesizările despre vestigii amenințate cu distrugerea, primite de la:

UN CITITOR *care semnează, dar ne roagă să-i păstrăm anonimatul — Pietrele funerare din turnul din parcul căminului spital Călinești, com. Florești, jud. Prahova.*

NATALIA CIOBANU, *din* Timișoara: *Biserica din satul Grăjdeni, jud. Vaslui.*

VASILE BĂLAN, *din* Sibiu: *clopotul turnat în 1777 din satul Rezleu, com. Jupinești, jud. Gorj.*

PANTELIMON ANDRIȚOIU, *din* com. Cilnicu, jud. Gorj: *biserica din lemn datînd din 1828 din satul Didilești jud. Gorj.*

GEORGE CONSTANTIN *din* București: *am înaintat scrisoarea dv. spre cercetarea și avizarea Direcției monumentelor istorice și de artă din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste.*

CONDIȚIA PROMPTITUDINII

Rugăm insistent pe corespondenții noștri care nu-și dactilografiază textele să ne scrie cît mai citeț, pe o singură față a colii de hîrtie și cu spații suficiente între rînduri. *Munca de descifrare a multora dintre scrisorile primite la redacție ne răpește un timp pe care l-am putea utiliza mai cu folos pentru cititori. În mod inevitabil, autorii misivelor din categoria „ilizibilă" vor trebui să se înarmeze cu mai multă răbdare în așteptarea răspunsurilor, fie ele directe sau prin* Poșta Magazin istoric.

ÎN JURUL CONCURSULUI

VASILE MALOȘ *din* Rădăuți, jud. Suceava; Al. CRĂCIUN *din* Comana, jud. Ilfov; PETRU IOAN *din* Bîrlad; EMIL EUGENIU DUMITRACHE *din* Pitești și NICULAE GOGONETE *din* București: *1) Cînd 18 882 concurenți dau răspunsuri exacte, este inevitabil să se recurgă la procedeul tragerii la sorți. Așa cum era și firesc, cei care au răspuns corect la toate întrebările — și numai ei! — au participat la tragerile pentru toate premiile (II, III, IV etc.) Desigur, unii au avut șansa să cîștige, celorlalți rămînîndu-le satisfacția morală (de loc neglijabilă) de a fi găsit soluțiile exacte la cele trei probleme. 2) Cititorii care au trimis un număr mai mare de răspunsuri corecte, însoțite de taloanele respective au avut numărul corespunzător de participări la tragerea de sorți. De exemplu, numele concurentului X.Y., care a trimis zece răspunsuri împreună cu cele zece taloane, a fost reprezentat de zece ori în urna din care s-au extras numele cîștigătorilor. 3) Din păcate, condițiile tehnice de apariție a revistei nu permit o tipărire separată a talonului. După cum s-a putut constata, însă, decuparea lui nu a „mutilat" nici unul dintre textele sau clișeele numărului 4/1973.*

*

VASILE IRINEU, *din* Alba Iulia: *confruntarea însemnărilor lui Take Ionescu, Al. Marghiloman și I. Gh. Duca* („Consiliul de coroană de la Cotroceni", *nr. 6/1973), precum și aparatul critic au fost pregătite de colaboratoarea noastră,* Livia Dandara.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR:

● Gh. Lazăr — strălucit ctitor de școală românească ● Punți peste veacuri: de la Miron Costin la Dimitrie Cantemir ● 30 septembrie 1938: dramatica vinere neagră de la München ● Aurel Vlaicu — o glorie și o nădejde ● Baricade pe străzile Parisului ● Liberalii vor să dea, pentru a nu li se smulge: cauzele adînci ale unor frămîntări politice din 1913-1914 ● 50 ani de la răscoala antifascistă din Bulgaria ● Am fost un kamikadze: din însemnările unui candidat la sinucidere ... militară ● Documente ale istoriei: Corpus Iuris Civilis ● Marii moguli și vremea lor de glorie ● Intrigi și mîhniri: partea a doua a însemnărilor lui Valeriu Branițte (1923) ● Ginerele lui Mussolini se spovedește: ultima parte din jurnalul lui Ciano

CONTENTS

• A Historically Demonstrated Experience. An Interview with Professor Carlo Salinari, Italy 2
GELU URECHE Romania, August 23, 1944. The Military-Fascist Regime is Confused 5
• Foreign Archives about Romania and South-Eastern Europe in August 1944 15
• Dimitrie Cantemir — 300 Years Since His Birth. Documents, Autographic Texts, Testimonies of His Contemporaries' Appreciation 20
CONSTANTIN C. GIURESCU Dacian Romanism 30
ŞTEFAN FLORIAN Bucharest, February 10, 1938: The Royal Dictatorship Is Established ..39
MAX GALLO Robespierre ..46
SERGIU COLUMBEANU Pre-State Structures in 13th and 14th Century Transylvania ..52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RIŞCUŢIA Chronicle of the History of Mankind 56
ROBERT COWLEY 1916, the Battle of the Somme 62
VASILE NICULAE Romanian Socialists and Their Struggle for Universal Suffrage 70
CONSTANTIN N. VELICHI The Romanian-Bulgarian Sacred Coalition 74
WILHELM VON JANKO Famous Words That Were Never Said 78
ION DRAGOMIRESCU Romania 1930-1932. The Merry-Go-Round of Cabinet Reshuffling 81
CIANO Diary 88

SOMMAIRE

• Une expérience historiquement démontrée. Une interview avec le professeur italien Carlo Salinari 2
GELU URECHE Roumanie, 23 Août 1944. Le régime militaire fasciste en déroute 5
• Archives étrangères sur la Roumanie et le sud-est de l'Europe en Août 1944 15
• Dimitrie Cantemir — 300 ans depuis sa naissance. Documents, textes autographes, témoignages d'estime de la part de ses contemporains 20
CONSTANTIN C. GIURESCU Le romanisme dacique 30
ŞTEFAN FLORIAN Bucarest, le 10 février 1938: L'instauration de la dictature royale 39
MAX GALLO Robespierre 46
SERGIU COLUMBEANU Formations précédant l'état dans la Transylvanie des XIIIe et XIVe siècles 52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RIŞCUŢIA Chronique de la préhistoire de l'humanité....56
ROBERT COWLEY 1916, la bataille de la Somme 62
VASILE NICULAE Les socialistes roumains et la lutte pour le suffrage universel 70
CONSTANTIN N. VELICHI La sainte coalition roumano-bulgare 74
WILHELM VON JANKO Mots célèbres qui n'ont jamais été dits 78
ION DRAGOMIRESCU Roumanie 1930-1932. Le caroussel des remaniements gouvernementaux 81
CIANO Journal 88

СОДЕРЖАНИЕ

• Опыт проверенный историей. Интервью дает итальянский профессор Карло Салинари....2
Г. УРЕКЕ Румыния, 23 Августа 1944 г. Провал военно-фашистского режима. 5
• Иностранные архивы про Румынию и юго-восточную Европу в августе 1944-го года 15
• Димитрие Кантемир — 300 лет со дня рождения. Документы, рукописи, свидетельства современников 20
К.К. ДЖУРЕСКУ Дакийский романизм 30
Ш. ФЛОРИЯН Бухарест, 10 февраля 1938 г.: начало королевской диктатуры 39
М. ГАЛЛО Робеспьер 46
С. КОЛУМБЯНУ Прегосударственный строй в Трансильвании XIII-XIV вв 52
Р.Э. ЛИКИ. К. РИШКУЦИЯ Страницы из преистории человека 56
Р. КАУЛИ 1916 г.: Соммская битва 62
В. НИКУЛАЕ Румынские социалисты и борьба за всеобщее голосование 70
К.Н. ВЕЛИКИ Священный румыно-болгарский союз 74
В. ЯНКО Известные изречения, которые не произносились 78
И. ДРАГОМИРЕСКУ Румыния 1930-1932 гг. Правительственная карусель. 81
Г. ЧАНО Дневник ..... .88

INHALT

• Eine von der Geschichte bestätigte Erfahrung. Ein Interview mit Professor Carlo Salinari, Italien 2
GELU URECHE Rumänien, 23. August 1944. Verwirrung in der faschistischen Militärregierung ..5
• Ausländische Archiven über Rumänien und Südosteuropa im August 1944 15
• Dimitrie Cantemir — 300 Jahre seit seiner Geburt. Dokumente, autographische Schriften, Beweise der Schätzung seiner Zeitgenossen 20
CONSTANTIN C. GIURESCU Der dakische Romanismus..30
ŞTEFAN FLORIAN Bukarest, 10. Februar 1938: Die königliche Diktatur wird eingeführt..39
MAX GALLO Robespierre ..46
SERGIU COLUMBEANU Vorstaatliche Formationen im Transsilvanien des 13.-14. Jahrhunderts 52
RICHARD E. LEAKEY, CANTEMIR RIŞCUŢIA Chronik der Vorgeschichte der Menschheit 56
ROBERT COWLEY 1916, die Sommeschlacht 62
VASILE NICULAE Die rumänischen Sozialisten und der Kampf für das allegemeine Wahlrecht 70
CONSTANTIN N. VELICHI Die rumänisch-bulgarische heilige Koalition 74
WILHELM VON JANKO Berühmte Aussprüche, die nicht ausgesprochen wurden 78
ION DRAGOM RESCU Rumänien 1930-1932. Das Karussell der Kabinettswechsel 81
CIANO Tagebuch 88

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV, — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, Marian Ştefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

a

b

c

d

e

f